

1 INDLEDNING	4
<i>En PR-sag</i>	4
<i>Sagen er skelsættende</i>	7
<i>Hypotese og problemformulering.....</i>	10
<i>Specialets placering i PR-feltet.....</i>	10
<i>Læsevejledning.....</i>	12
2 VIDENSKABSTEORI OG ANALYSESTRATEGI.....	13
<i>En socialkonstruktivistisk tilgang.....</i>	13
Iagttagelser af 1. og 2. orden.....	15
<i>Norman Fairclough og kritisk diskursanalyse som analysestrategi.....</i>	19
Definition af diskurs	19
Forandring og diskursiv kamp	21
Diskursorden.....	21
En tredimensionel analyseramme	22
Vores konstruktion af analyserammen.....	24
3 ANALYSE AF TEKST OG DISKURSIV PRAKSIS	29
LANDBRUGET FORLANGER POLITISK HANDLING	29
<i>Kommunikationssituation.....</i>	29
<i>Landbruget straffes uretfærdigt - talens argumentation</i>	29
En politisk tale – genreanalyse	30
Komposition	31
Elefantbøssestrategi – talens hovedargumentation	36
En tale med appel	37
<i>Talens værdiunivers</i>	40
Landbruget er i opposition.....	40
Regeringen løber fra ansvaret.....	43
PROBLEMET ER IKKE KOGALSKAB, MEN HELE LANDBRUGET	45
<i>Kommunikationssituationen.....</i>	45
<i>Dansk landbrug skal skifte spor – talens argumentation</i>	45
En politisk tale – genreanalyse	46
Komposition	46
To argumentrækker – talens hovedargumentation	49
Talen indgår i en debat	53
Logos, ethos og pathos – talens appelformer.....	53
Opsangen til landbruget er pakket ind	54
<i>Talens værdiunivers – identiteter i talen.....</i>	56
Landbruget.....	56
Ritt Bjerregaard	58
Forbrugerne og landbruget er modsætninger	59
Politikersprog	60
Ritt Bjerregaard tager forbehold	61
<i>Sammenfatning på tekstanalyserne</i>	61
DISKURSIV PRAKSIS I TALERNE.....	63
<i>Talernes intertekstuelle kæde.....</i>	64
<i>Diskurser og interdiskursivitet i talerne.....</i>	65
Afgrensning af diskurser.....	65

Aktuelle diskurser	66
En diskursiv kamp	68
4 ANALYSE AF SOCIAL PRAKSIS	70
Hvorfor teorien om risikosamfundet?	70
<i>Ulrich Beck i et public relations-speciale</i>	70
<i>Et perspektiv på sagen</i>	71
<i>Ulrich Becks teori om risikosamfundet – en gennemgang</i>	72
Ulrich Becks teser	73
Fra industrisamfund til risikosamfund – første del	74
Konsekvenser for videnskab og politik – tredje del	75
Tre scenarier for det formelle politiske systems nye opgaver	78
<i>Teorien om risikosamfundet i relation til vores empiri</i>	80
Forbrugertillid versus fødevarsikkerhed	80
Ansvar og skyld	82
Legitimitet versus legalitet	85
Landbruget og staten	91
Ny status for landbruget	93
<i>Sammenfatning på den sociale praksis</i>	94
Alternativt scenarie	96
5 KONKLUSION	97
Hvordan artikuleres legitimitetsopfattelser i BSE-sagen?	97
Hvordan medvirker det til at ændre landbrugets status?	98
EVALUERING	101

1 INDLEDNING

Udgangspunktet for dette speciale er en sag om nogle gale køer - den nok så bekendte BSE-sag. Hvordan de syge køer kan være basis for et PR-speciale, er måske ikke umiddelbart oplagt. Men som det vil fremgå, handler sagen om langt mere end de gale køer. Den vedrører så forskellige aspekter som risiko og sikkerhed, tillid og troværdighed, ansvar og skyld, politik og økonomi. BSE-sagen rummer på den baggrund en mængde muligheder for at se den fra en public relations vinkel, som vi nu vil vise.

En PR-sag

Sagen om kogalskab kom på dagsordenen, da sygdommen blev opdaget i slutningen af 80'erne i Storbritannien¹. I Danmark blev det første tilfælde af kogalskab konstateret i februar 2000, og det medførte en eksplosiv opmærksomhed på sagen mediemæssigt såvel som politisk. Efter udbruddet opstod en række spørgsmål: Hvad betød det for forbrugernes sikkerhed? Og for eksporten? Havde landbruget handlet forsvarligt? Og overreagerede den nytiltrådte fødevareminister Ritt Bjerregaard med sin offensive behandling for at markere sig selv? Eller var det en nødvendighed for at sikre forbrugernes tillid og sikkerhed? I løbet af året dalede interessen for sagen. Der kom ikke flere udbrud, og danskerne købte ligeså meget oksekød, som de altid har gjort². Sagen gled i baggrunden til fordel for andre sager.

Knapt et år efter det første tilfælde, var den gal igen. I januar 2001 blev der fundet endnu et tilfælde af kogalskab i Danmark. Mediegryden blev bragt i kog på ny, og vi blev atter bombarderet med billeder af vaklende køer. Det nye tilfælde medførte også fornyet politisk interesse, idet det fandt sted samtidig med, at nye sikkerhedsforanstaltninger blev indført af EU. Det nye tilfælde forstærkede interessen for de nye tiltag, både politisk og i medierne. Foranstaltningerne blev årsag til en konflikt mellem Ritt Bjerregaard og landbruget. Stridens kerne var ministerens afvisning af landbrugets krav om kompensationer til at dække udgifterne til testning af køer, som var en af de nye foranstaltninger³.

¹ BSE blev opdaget i 1986 i Storbritannien, men først i 1989 blev man opmærksom på risikoen for mennesker. Siden har sygdommen bredt sig til hele det øvrige Europa, dog i mindre målestok (Månedstidningen PRESS nr. 138 april 1997).

² Ifølge Politiken 31.01.01 er salget af oksekød i Danmark uændret. Til gengæld er eksporten styrtdykket.

³ Testning af køer blev sammen med andre foranstaltninger, der skulle beskytte forbrugerne, indført af EU pr. 1. januar 2001.

Sagen handler om ansvar

Afvisningen faldt onsdag d. 17. januar 2001 på et møde mellem Ritt Bjerregaard og landbruget⁴. Ritts begrundelse for afslaget blev efterfølgende citeret i pressen:

”Det er en konsekvens af den måde, man har valgt at producere på. Det gælder for landbruget, som det gælder for andre erhverv, at de byrder der knytter sig til at vælge en sådan produktionsform, må man selv dække” (Ritzaus Bureau 17.01.01 kl. 17.08).

Vores faglige interesse for sagen blev fanget af avisernes skriverier om uenigheden mellem Ritt Bjerregaard og landbruget⁵. Konflikten prægede debatten en tid. Det store spørgsmål om, hvorvidt landbruget var berettiget til kompensation eller ej, blev stillet op som et spørgsmål om ansvar eller skyld. Ritt Bjerregaards argument var, at BSE var landbrugets ansvar, og derfor skulle de ikke have kompensation:

”Det er et principielt spørgsmål. Landmændene kan selv vælge, hvilket foder de bruger. Og det må de selv stå til ansvar for, og det ansvar kan man ikke løbe fra.” (Jyllands Posten 20.01.01).

I et andet citat uddyber Ritt Bjerregaard sin tankegang:

”...Det er jo klart, at når man har en produktion, så må man selvfølgelig påtage sig ansvaret for den produktion. Det offentlige går naturligvis ind og sætter nogle grænser i form af regler, hvis det viser sig, at produktionsformer generelt skader miljø, dyrevelfærd eller fødevarer sikkerhed. Nu ved vi, at kødbenmel kan indeholde de smittestoffer, der spreder kogalskaben, derfor går det offentlige ind med et forbud. Men ellers er det jo landmanden, der bestemmer, hvad dyrene skal fodres med, og hvor meget han vil presse dyrene. Det er landmandens ansvar.” (JP 31.01.01).

Fra landbruget lød der bl.a. følgende kommentar:

”Ritts beslutning om ikke at yde landbruget kompensation kan ikke begrundes sagligt, og hendes påstand om, at vi selv er skyld i det, er ganske alvorlig grov manipulation.” (Niels Jacob Hansen, Landbo Nord, Ritzaus Bureau 26.01.01).

Landbruget udtrykker her sin klare uenighed, og udlægger det som om, Ritt Bjerregaard giver landbruget skylden for kogalskaben.

⁴ Repræsenteret ved: Peter Gæmelke, præsident for Landbrugsrådet og Lennart Korsgaard Nielsen, formand for Kødblandens Fællesråd.

⁵ Mange forskellige deltog i debatten. Når vi taler om 'landbruget', dækker det bredt alle, der repræsenterede landbruget og deres synspunkter, private landmænd som politikere og organisationer med Landbrugsrådet i spidsen.

Konflikten mellem Ritt Bjerregaard og landbruget handler ikke kun om økonomi – for og imod kompensation. Ritt Bjerregaard drager ansvarsspørgsmålet ind i sagen og får dermed sagen til at handle om noget mere overordnet. Her bliver sagen interessant for os, der ser på den fra et public relations-synspunkt.

Sagen handler om legitimitet

Ved at gøre sagen til et spørgsmål om ansvar knytter Ritt Bjerregaard sagen an til et væsentligt begreb inden for public relations – begrebet legitimitet. Genstandsfeltet for public relations faget er virksomheders og organisationers forhold til deres eksterne og interne offentlighed⁶. Et vigtigt begreb i den forbindelse er begrebet legitimitet. Slår man op i en ordbog, forklares legitimitet som det at være lovlige, retsgyldig (jf. Nudansk ordbog 1990). Indenfor PR-litteraturen har begrebet en mere nuanceret betydning, som det er vigtigt at være opmærksom på. Her skelnes der mellem begreberne legitimitet og legalitet. Legalitet vedrører en handlings lovlige grundlag. Det er altså forholdsvist enkelt at afgøre, om en virksomhed handler legalt eller ej, eftersom de lovmæssige spørgsmål oftest er klart defineret. Legitimitet derimod handler om, i hvor høj grad en organisations mål og midler stemmer overens med fx sociale normer, værdier, forventninger, forestillinger, tænkemåder og teorier (Munk Nielsen 1998:12). Legitimitet er altså et lidt flydende begreb, hvor indholdet ikke ligger fast. At en virksomhed er legal, er ikke ensbetydende med, at den også er legitim. Legitimitet er noget virksomheder får fra offentligheden⁷, mens rammerne for legalitet er udstukket af staten⁸. Derfor er det ikke helt så enkelt at afgøre, hvorvidt en virksomhed er legitim eller ej, idet det forudsætter kendskab til de skiftende normer og værdier, der hersker i samfundet, og som danner baggrund for de forventninger og krav, offentligheden stiller til en virksomhed.

En række sager indenfor de seneste år har vist, at det ikke altid er tilstrækkeligt for virksomheder at handle legalt. Hvis virksomhedens handlinger ikke er i overensstemmelse med omverdenens forestillinger om acceptabel adfærd, risikerer den mediestorme og forbruger-boycot, som kan få konsekvenser for virksomhedens omdømme og i sidste ende dens overlevelse.

⁶ Ifølge pjecen ”Toningsbestemmelser for Public Relationsstudiet”.

⁷ Der findes mange definitioner på offentlighed. Vi opererer med følgende definitioner: ”Offentligheden i betydningen publics, det vil sige som grupper af interessenter” og ”Offentlighed som en symbolsk størrelse. Den har en social funktion, idet den får den enkelte borger til at føle sig som en del af en større sammenhæng, en gruppe, og kort sagt får verden til at hænge sammen. Samtidig bruges den af især medierne som argument for deres virksomhed: ”Offentligheden har ret til at blive informeret om...”” (Vigsø i Femø Nielsen 2000:75-76). Disse definitioner er Orla Vigsøs bud på, hvordan offentligheden ser ud i dag og bygger på Habermas’ offentlighedsbegreb. Den første definition bruger vi, når vi fx taler om forbrugerne i forhold til landbruget og den anden, når vi refererer til offentligheden generelt.

Virksomheders ansvar er på samme måde som legitimitet et lidt flydende begreb. Man taler om forskellige typer af ansvar fx økonomisk, socialt, etisk og samfundsmæssigt. Tidligere hed det, at en virksomhed kun havde ét ansvar, nemlig at tjene penge til aktionærene, altså et økonomisk ansvar⁹. Økonomisk ansvar er stadig en selvfølge, det handler jo også om, at virksomheden skal overleve. Men i hvilket omfang en virksomhed har ansvar derudover, er også afhængigt af gældende normer og værdier i samfundet. Og hænger sammen med legitimitetsbegrebet ved, at fx socialt ansvar kan være med til at legitimere en virksomhed. At begreberne legitimitet og ansvar er afhængige af samfundets normer og værdier, kommer til udtryk i de sager, der de seneste år har været på dagsordenen om virksomheders ansvar. Der har fx været talt en del om virksomheders sociale ansvar – konkret udmøntet i indførelsen af skånejob. Af sager, der går på virksomheders mere overordnede samfundsansvar og etiske ansvar, kan nævnes sagen om AIDS-medicin, hvor en række medicinalvirksomheder, bl.a. danske Novo Nordisk og Lundbeck, førte retssag mod produktion af billig kopimedicin. Sagen fik enorm opmærksomhed i medierne, og retssagen blev som bekendt droppet. Desuden har der været mange sager med fokus på virksomheders ansvar for miljøet som fx den skelsættende Shell-sag om Brent Spar (1995), der viste, hvilke konsekvenser det kan have at overhøre offentlighedens mening.

Det er i forlængelse af ovenstående, vi kigger på sagen om kogalskab. Fordi den ikke bare handler om compensation eller ej, men om hvilket ansvar der tillægges en virksomhed, her landbruget¹⁰, og hvordan den bliver legitim. Det er muligt, at landbruget har handlet legalt, men det er underordnet. Spørgsmålet er, om de har levet op til offentlighedens uskrevne regler om ansvar, der går ud over loven. At der har været en debat om ansvar, er udtryk for, at der ikke er klare linier på området. Og at landbrugets opfattelse måske ikke stemmer overens med samfundets. Som citaterne på s. 4 viste, er den i hvert fald forskellig fra Ritt Bjerregaards.

Sagen er skelsættende

Sagen indeholder også et andet væsentligt aspekt, der handler om landbrugets status som erhverv. Ritt Bjerregaards afvisning af compensation vakte stor vrede og frustration i landbruget og dets organisationer. Årsagen hertil er, at afvisningen kan opfattes som en ændring af den sædvanlige praksis, hvad angår statens¹¹ økonomiske støtte til landbruget.

⁸ I forlængelse heraf er legitimering de handlinger organisationen foretager i bestræbelserne på at opnå eller bevare sin legitimitet.

⁹ Som Milton Friedman har formuleret det i ”Capitalism and Freedom” (1962) og ”The social responsibility of business is to increase its profits”, *The New York Times Magazine* (13.09.70).

¹⁰ Når vi bruger ordet virksomhed, dækker det også landbrugserhvervet. Som vi ser i både Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaards beskrivelse af landbruget, beskrives erhvervet netop gennem en virksomhedsdiskurs (producent).

¹¹ Vi bruger betegnelserne stat, myndighed og det offentlige sideordnet. Ritt Bjerregaard er som minister øverste ansvarlige og repræsentant for dem alle tre.

Der har været en lang tradition for, at staten var økonomisk garant for landbruget og førte en særlig erhvervsbeskyttelses-politik overfor landbruget (Mandag Morgen 1997:74). Dels fordi det var primærerhverv, og dels fordi landbruget var en vigtig sektor til at brødføde befolkningen. Tilskud og støtteordninger er gennem årene blevet stadig flere (Otte Hansen 2001:20), ikke mindst fra EU¹². Derfor er det forståeligt, at der har været en vis selvfølgelighed over landbrugets krav om kompensation, og at afslaget kan opfattes som en kovending i forholdet mellem staten og landbruget.

Med sin afvisning af landbruget mener vi derfor, at Ritt Bjerregaard bryder med den hidtidige praksis i forholdet mellem landbrug og myndigheder. Vi mener, at afslaget på kompensation kan tolkes som et skridt på vej væk fra den erhvervsbeskyttelse, som landbruget hidtil har været vant til og dermed en ændret status for landbruget som erhverv. En ændret status, hvor de ikke længere har et statsligt sikkerhedsnet, vil gøre spørgsmålet om ansvar og legitimitet centralt, fordi det bliver endnu vigtigere for landbruget at handle i overensstemmelse med omverdenens normer og værdier, krav og forventninger.

Netop denne problemstilling har sociologen Ulrich Beck beskæftiget sig med i sin teori om risikosamfundet.

Sagen i et risikoperspektiv

En del af Becks tese er, at vores samfund har udviklet sig til et risikosamfund, hvilket har vendt op og ned på betingelserne for virksomheders legitimitetsmuligheder. Hans teori kan bidrage med et perspektiv på denne sag, der indeholder en række lighedspunkter med de elementer, UB baserer sin teori på. Det kan illustreres med følgende citat, hvor Beck forklarer, hvad han ser som en af årsagerne til, at industrisamfundet udvikler sig til et risikosamfund:

”I de højtudviklede vestlige samfunds rige velfærdsstater (...) mister kampen om det ”daglige brød” (...) sin påtrængende karakter af at være det altoverskyggende hovedproblem. (...) Men herved mister moderniserings-processen sit hidtidige legitimeringsgrundlag, nemlig bekæmpelsen af den åbenlyse nød, for hvis skyld man var parat til at tage en række (ikke længere helt) uforudsete konsekvenser med i købet. Samtidig bliver den viden mere udbredt, at rigdommens kilder er ”forurenede”, som følge af en øgning af de farlige ”følgevirkninger”. (...) Begge dele giver anledning til en voksende moderniseringskritik, som giver sig højtlydt og konfliktberedt til kende i den offentlige debat.” (Beck 1997:29).

¹² EU yder i løbet af 2001 9,3 milliarder kroner til dansk landbrug i tilskud og støtteordninger (Politiken 01.02.01).

Ser vi på BSE-sagen i lyset af citatet, fremstår BSE-sagen som denne udvikling i en nøddeskal. BSE er netop en uforudset konsekvens af, at man har presset produktionen¹³. Det er ikke længere en acceptabel adfærd i vores velfærdssamfund, derfor siger myndighederne fra overfor landbruget. Det betyder, at landbruget ikke længere kan hente sin legitimitet (legalitet) hos staten, hvilket medfører umiddelbare ændringer for landbrugets ansvar og økonomi samt et krav om en ændret adfærd, der kan genskabe tilliden hos forbrugerne.

To centrale indlæg i debatten

Ovenstående fremstilling af BSE-sagen er baseret på mediernes omtale. På den baggrund har vi fastslået, at den handler om ansvar og legitimitet og dermed er relevant at se på i et PR-speciale.

Det er dog ikke mediernes behandling af sagen, vi finder spændende at se nærmere på, men i højere grad de hændelser som fremstillingen er baseret på. Vi ønsker at undersøge myndighedernes og landbrugets udlægning af sagen og de forskellige forestillinger om ansvar og legitimitet, som vi mener, har været årsag til konflikten, som den fremtrådte i medierne.

Ved at følge mediehistoriernes intertekstuelle spor, har vi fundet frem til to tekster, der er kilder til meget af den medieomtale, vi i første omgang stødte på. Det drejer sig om to taler af hhv. Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard.

Efter Ritt Bjerregaards afslag på kompensation indkaldte landbrugets organisationer til et stormøde om situationen. Mødet fandt sted d. 26. januar 2001 med deltagelse af 3.850 landmænd. Landbrugsrådets præsident Peter Gæmelke udtrykte sin protest over ministerens afvisning i en tale på mødet. Den har vi valgt som det ene analyseobjekt (se bilag 1).

Kort tid efter, d. 5. februar 2001, holdt Dansk Familielandbrug årsmøde, hvor Ritt Bjerregaard var inviteret som taler. Det var første gang parterne mødtes efter afvisningen. Talen handler især om BSE-sagen og grundlaget for afvisningen og kan ses som et svar på både Peter Gæmelkes tale og de øvrige protester, der var fra landbrugets side. Derfor har vi valgt denne tale som vores andet analyseobjekt (se bilag 2).

¹³ Man mener, at de billigere foderproduktionsmetoder af kød- og benmel fra får - og siden køer - på britiske destruktionsanstalter resulterede i, at fåresygdommen scrapie, overlevede processen på destruktionsanlæggene. Man formoder således, at scrapie krydsede artsbarrieren fra får til kvæg via foderet og dermed startede BSE-epidemien (fra DR.dk 18.03.2001).

Talerne fremlægger nogle grundlæggende synspunkter på BSE-sagen og landbruget fra begge parter i konflikten. Derfor har vi valgt talerne som vores indgang til at undersøge parternes forestillinger om ansvar og legitimitet.

Hypotese og problemformulering

Vi har en hypotese om, at Ritt Bjerregaard bruger BSE-sagen til at ændre forholdet mellem landbrug og myndigheder og dermed landbrugets status som erhverv. En ændring af landbrugets status kan få betydning for erhvervets legitimitetsmuligheder fremover, idet det ikke vil kunne forlade sig på staten som økonomisk sikkerhedsnet, men i højere grad må pleje forholdet til offentligheden. I forhold til talerne har vi en antagelse om, at vi netop i dem vil finde sproglige kampe om at definere landbrugets status og legitimitetsmuligheder, og herunder også ansvar. Denne hypotese forventer vi at få bekræftet gennem specialet.

I forlængelse heraf har vi opstillet denne problemformulering:

Hvordan artikuleres legitimitetsopfattelser i BSE-sagen, og hvordan medvirker det til at ændre landbrugets status som erhverv?

Ved at finde ud af hvilke legitimitetsopfattelser der er i talerne, mener vi, vi kan svare på, hvordan landbrugets status ændres. Legitimitet er som nævnt ikke et fast begreb, så ved at se på begrebet i talerne, vil vi få et bud på, hvad parterne hver især lægger i legitimitetsbegrebet, og hvilken status de hver især giver erhvervet – hvordan de generelt ser forholdet mellem landbrug (og erhverv generelt) og myndigheder.

For at besvare problemformuleringen har vi opstillet følgende arbejdsspørgsmål:

- Hvilke diskurser inddrager Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard i talerne?
- Hvordan afspejler diskurserne den sociale praksis, og hvordan medvirker de til at reproducere eller forandre den sociale praksis, herunder landbrugets status?

Hvordan vi konkret vil gribe spørgsmålene an, gør vi rede for i analysestrategien (kapitel 2).

Specialets placering i PR-feltet

På PR-studiet på RUC, har legitimitetsbegrebet traditionelt været knyttet til en idealforestilling om, hvordan en virksomhed bliver legitim. Uddannelsen har især været præget af navne som Grunig & Hunt, og deres twoway-symmetric-model som ideal for PR¹⁴.

¹⁴ Grunig, James E. & Tott Hunt: "Managing public relations", Holt, Rinehart & Winston inc., New York (1984).

Også Habermas og hans system-livsverden tænkning og offentlighedsbegreb har været meget brugt på faget¹⁵. Disse tilgange har bl.a. handlet om at opstille idealer for virksomheders relationer til deres omverden, hvilket betyder, at faget har været præget af en normativ tilgang.

Interessen er ved at bevæge sig over i en mere deskriptiv-analytisk retning, der tager udgangspunkt i, hvordan PR foregår i praksis, fremfor at stille teoretiske normer op for, hvordan det burde være. Der er også efterhånden kommet andre teoretikere som fx Luhmann og Bourdieu ind i PR-feltet. De har banet vejen for et lidt bredere syn på faget, der afløser den konsensusstankegang og idealforestilling, der ellers har præget det:

"Konsensus accepteres ikke længere som en absolut værdi. Som sådan opfattes den som urealistisk og ideologisk indsnævring af et større spektrum af muligheder som er mere grundlæggende og vigtigt..." (Geist i Femø 2001:303)¹⁶.

Denne udvikling afspejles i nogle af de specialer, der er skrevet de seneste år¹⁷.

Det er i dette kølvand, vi lægger os med vores speciale, når vi gennem en analyse af forløbet i BSE-sagen, ønsker at afdække de forestillinger om virksomheders legitimitet, der ligger til grund for handlingerne, og at sætte disse forestillinger i forhold til den sociale praksis, som talerne indgår i. Diskussionen om virksomheders ansvar og legitimitet er ikke ny. Som sagt har meget af teorien på PR-uddannelsen handlet om idealforestillinger bl.a. i forhold til netop legitimitet og ansvar. Vender vi blikket mod empirien, viser denne sag, at der stadig er divergerende opfattelser på området i praksis. Derfor mener vi, at der, især gennem en empirisk analyse, stadig kan tilføres nyt til diskussionen.

Derudover er det vores ønske at bidrage til et bredere syn på faget, ved at inddrage sociologen Becks teori om risikosamfundet. Vi finder hans teori interessant i et PR-perspektiv, fordi den behandler en ændring i relationerne mellem virksomhed, offentlighed, stat og videnskab.

Et PR-speciale: Integration af Virksomhedsstudier og Dansk

Specialet er et PR-speciale og integrerer dermed fagene Dansk og Virksomhedsstudier. Selvom vi således kombinerer to videnskabelige traditioner, den humanistiske og den samfundsvidenskabelige, vil vi understrege, at vi ser de metoder, redskaber og teorier, vi har

¹⁵ Habermas, Jürgen: "Borgerlig offentlighed", Fremad, Oslo 1971 og "Theorie des kommunikativen handelns", Frankfurt (1981).

¹⁶ Geists karakteristik er baseret på Lyotards kritik af Habermas.

¹⁷ Se fx Susanne Holmström: "Perspektiver og paradigmer", PR-speciale, RUC 1996, Jakob Munk Nielsen: "Legitimitetsbegrebets muligheder", PR-speciale, RUC 1998, Hyllén-Cavallius, Nicolaj & Nikolaj Stig Nielsen: "Holdning, interesse og tillid – offentlighed i det polycentrede samfund", PR-speciale, RUC 2000.

anvendt som fælles for området public relations. Derfor er specialet heller ikke opdelt i en Danskdel og en Virksomhedsstudiedel. Det fælles understreges af specialets emne, der med sit fokus på de grundlæggende betingelser for relationerne mellem virksomhed og omverden placerer sig lige i smørhullet mellem de to fag, og dermed har relevans for begge. Disse betingelser har betydning for den efterfølgende udformning af virksomhedens kommunikation med omverdenen, som er genstandsfeltet inden for Dansk. Og de påvirker også virksomhedens prioritering og fordeling af ressourcerne, som er genstandsfeltet inden for Virksomhedsstudier¹⁸.

Læsevejledning

Vi har i dette kapitel ridset specialets problemfelt op og udformet den problemformulering, som de efterfølgende kapitler arbejder sig hen imod at besvare. For at give læseren et overblik over strukturen i specialet, gennemgår vi nu opbygningen og det overordnede indhold i de øvrige kapitler.

Kapitel 2 er en gennemgang af vores videnskabsteoretiske udgangspunkt og den analysestrategi, vi har udformet for at besvare problemformuleringen. De efterfølgende kapitler er struktureret efter denne analysestrategi. I kapitel 3 analyserer vi empirien – Peter Gæmelkes og Ritt Bjerregaards taler – med tekstanalytiske værktøjer, som gennemgås, efterhånden som de anvendes i analysen. I kapitel 4 sætter vi resultaterne fra kapitel 3 ind i en sociologisk ramme, repræsenteret af Becks teori om risikosamfundet, suppleret med andre bidrag der vedrører legitimitet og ansvar. Kapitel 5 samler op på resultaterne fra de tre analyseniveauer og besvarer problemformuleringen. Vi afslutter med en evaluering af specialet.

I specialet anvender vi grammatisk kommatering.

¹⁸ "Specialet skal for danskmodulets vedkommende enten ligge inden for området institutioners, virksomheders og organisationers kommunikation, eller have direkte relevans for dette område." (Toningsbestemmelser pr. 12.02.1996 for Public Relationsstudiet). Dybdemodul på Virksomhedsstudier handler om organiseringen af virksomhedens ressourcer og vedrører mere specifikt: "...samspillet mellem virksomhedens interne og eksterne relationer analyseres på et videnskabeligt niveau (Studieordning for Virksomhedsstudier af 1. september 1996).

2 VIDENSKABSTEORI OG ANALYSESTRATEGI

I kapitlet gennemgår vi de overvejelser af videnskabsteoretisk og analysestrategisk karakter, vi har gjort os, og som specialet bygger på. Det er i lyset af disse overvejelser, specialets problemstilling og – ikke mindst – besvarelsen af den skal ses. Redegørelsen her skulle gøre det muligt at følge den røde tråd i specialet og bedømme specialet på dets egne præmisser.

En socialkonstruktivistisk tilgang

En af grundantagelserne i dette speciale er en bestemt opfattelse af sprog og tekst og en bestemt forestilling om forholdet mellem sprog og virkelighed¹⁹. Denne antagelse kommer allerede til syne i vores problemformulering, som implicerer, at en ændring i landbrugets status vil afspejles i teksten. Vores tilgang er i sit udgangspunkt socialkonstruktivistisk, idet vi mener, det er gennem sproget, at den sociale virkelighed får betydning og konstitueres²⁰. Det indbefatter, at:

"...den konstituerende kraft, som skaber menneskelig handling, og dermed den sociale virkelighed, ikke udelukkende rummes i det enkelte handlende individ, men derimod i det sociale fællesskab som helhed i kraft af det fælles sproglige medium, som forbinder dem." (Collin i Järvinen & Bertilsson 1998:59).

Heri ligger, at den sociale virkelighed ikke bare tilskrives betydning af det enkelte individ – alt er ikke lige rigtigt. Konventionerne er tværtimod noget, der er udbredt konsensus om i samfundet. Dermed ikke sagt, at konventionerne ikke kan forandres. Det sker netop ved, at der stilles spørgsmål ved dem.

Med disse udsagn er vi landet midt i et meget omdiskuteret emne. Vi forsøger at placere os i denne jungle af definitioner på socialkonstruktivisme²¹ ved først og fremmest at gøre rede for, hvad vi selv lægger i betegnelsen og derigennem vise vores ståsted fremfor at klistre en mærkat på.

¹⁹ Når vi taler om virkelighed, refererer vi til den sociale virkelighed i betydningen det menneskelige samfund, og ikke den fysiske virkelighed, (Collin i Järvinen & Bertilsson 1998:41).

²⁰ Vi anvender betegnelsen socialkonstruktivisme. I litteraturen er vi både stødt på betegnelserne socialkonstruktivisme og socialkonstruktionisme. Brugere af den sidste betegnelse begrundede ordvalget med, at de ikke vil forveksles med Piagets teori (Burr 1998:2). Vi vil heller ikke forveksles, selvom vi alligevel bruger ordet socialkonstruktivisme.

²¹ "There is no single description which would be adequate for all the different kinds of writer whom I shall refer to as social constructionist. This is because, although different writers may share some characteristics with others, there is not really anything that they all have in common." (Burr 1998:2).

En vigtig afgrænsning er at gøre rede for, hvad der anses for konstrueret. Om det gælder den sociale eller også den fysiske virkelighed. Med de indledende udsagn lægger vi os op ad en position, som Søren Wenneberg kalder socialkonstruktivisme som idealistisk ontologi:

"...denne idealisme angående den sociale verden, er baseret på, at det sociale ikke udelukkende består af noget, der er konstrueret, men af en kombination af noget reelt eksisterende - aktørerne og deres adfærd - og af noget konstrueret - de intentioner de tillægges, når det sociale fællesskab fortolker deres adfærd. Hermed bliver det muligt, at opfatte verden som socialt konstrueret, uden at det opløser den." (Wenneberg:124)

Det vigtige er altså, at det er de intentioner, som aktører og deres adfærd tillægges, der er centrum for vores interesse. Vi afgrænser os til, at den idealistisk ontologiske position vi indtager, udelukkende gælder konstruktionen af den sociale virkelighed. Den fysiske virkelighed stiller vi ikke spørgsmålstejn ved. Der befinder vi os nærmere i en realisme-opfattelse, i den forstand at:

"...virkeligheden består af en eller anden substans, og at denne substans eksisterer uafhængigt af vores erkendelse af den." (Wenneberg:115).

Det betyder eksempelvis, at når vi taler om BSE-sagen, tvivler vi ikke på, at de syge køer findes rent fysisk. Og således er der også risiko for at blive smittet²². Men når det fx handler om at vurdere, om de handlinger der har ført til BSE, er legitime eller ej, er der tale om en konstrueret opfattelse af virkeligheden. Et begreb som virksomheders legitimitet er en sproglig konstruktion, fordi det indebærer, at bestemte handlinger på et tidspunkt er blevet klassificeret som legitime. Begrebets indhold er dermed ikke en fast størrelse, men kan ændre sig over tid, i takt med at konventioner i samfundet ændrer sig, jf. kapitel 1 s. 5. Ændringer af konventioner og handlingers betydning afspejles i vores sprogbrug; samtidig sker ændringerne netop gennem en ændret sprogbrug. Det gør sproget til en vigtig del af den sociale.

Epistemologi som strategi

Konsekvensen af det socialkonstruktivistiske udgangspunkt er, som Åkerstrøm formulerer det, en "forskydning fra ontologi til epistemologi" (Åkerstrøm 1999:12). Forskydningen sker, når den sociale virkelighed opfattes som konstrueret. Dermed giver det ingen mening at undersøge, hvad denne virkelighed består af, fx i form af konkret adfærd (ontologi²³). I stedet må man undersøge, hvordan den sociale virkelighed får betydning - hvilke intentioner

²² I forbindelse med risikobegrebet tilslutter vi os Horst og Lolk: "Risici handler (...) ikke om realiteter, men om sandsynligheder, der først eksisterer, når de realiseres via sproget." (Horst og Lolk i Brink Lund 2000:98).

²³ Ontologi: Læren om verdens beskaffenhed, altså hvad verden består af (Bitsch Olsen 1997:365).

tillægges den konkrete adfærd (epistemologi²⁴). Det er det, vi gør, når vi i arbejdsspørgsmålene spørger til, hvilke diskurser talerne indeholder. Derigennem kan vi se, hvordan begrebet legitimitet konstrueres og evt. forandres.

Vi ønsker at analysere de mønstre og problemstillinger, der er i talerne, og derpå at diskutere dem med det perspektiv på virkeligheden, som Becks teori om risikosamfundet repræsenterer. En vigtig pointe er derfor, at vi ikke tager normativt stilling til hverken BSE-sagen eller til opfattelsen af legitimitet og ansvar. Dermed bliver dette speciale af deskriptiv og empirisk-analytisk karakter med vægten lagt på det analytiske.

Efter at have slået dette fast, vil vi nu se på, hvad det betyder i forhold til vores fremgangsmåde i analysen af materialet.

Iagttagelser af 1. og 2. orden

I relation til den sproglige konstruktion af den sociale virkelighed, kan man sige, at når vi formidler vores forståelse af verden gennem sproget, sker det på baggrund af vores iagttagelser af verden. Det er 1. ordensiagttagelser. Disse iagttagelser kan igen være genstand for iagttagelse, som så bliver 2. ordensiagttagelser. Når vi analyserer talerne af Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard, er det deres iagttagelser, vi gør til genstand for vores iagttagelser. Dermed bliver vi 2. ordensiagttagere.

For at kunne konstruere andres iagttagelser som analyseobjekt for sine egne iagttagelser, er det nødvendigt at lave en analysestrategi. Niels Åkerstrøm beskriver det således:

”At udforme en analysestrategi handler om at forme et bestemt blik, der kan få omverdenen til at træde frem som bestående af andres iagttagelser.” (Åkerstrøm 1999:151).

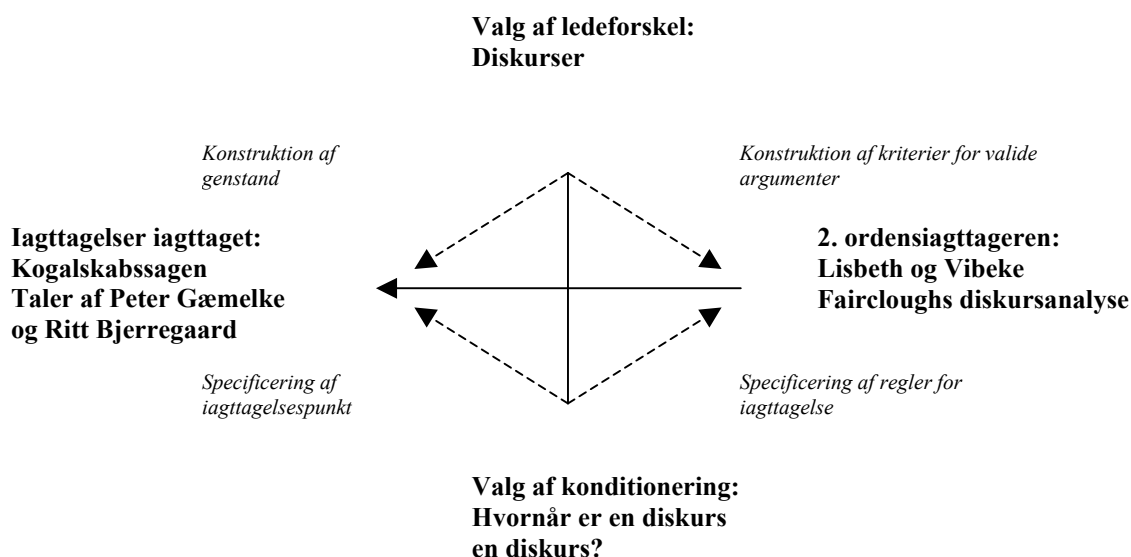
En analysestrategi adskiller sig fra en metode ved at være konstrueret til og i vekselvirkning med et bestemt formål (dette vender vi tilbage til efter Diamantmodellen.)

Vores skelnen mellem et 1. og 2. ordensperspektiv er også væsentlig i forhold til anvendelsen af teori i specialet. Her skelner vi også mellem 1. og 2. ordensniveauer. Vores analysestrategi – Norman Faircloughs diskursanalyse – er 2. ordensteori, mens 1. ordensniveauet er vores genstandsfelt, talerne, samt Ulrich Becks teori og de andre teoretiske bidrag, vi inddrager i analysen. 2. ordensteorien angiver, hvordan vi ser på 1. ordensteorien og empirien. Hvor 1.

²⁴ Epistemologi: Læren om hvordan vi kan vide det vi rent faktisk ved. Læren om videns forhold til det man ved noget om (Bitsch Olsen 1997:361).

ordensteori således er meget indholds-orienteret i forhold til problemstillingen, er 2. ordensteorien form- og metodeorienteret i forhold til problemstillingen.

Forholdet kan illustreres i denne model, som vi har hentet fra Niels Åkerstrøm, kaldet Diamantmodellen. Vi har udfyldt den med vores analysestrategi:

Modellen viser vores strategi for at iagttage, hvordan det sociale dukker frem som artikulationer, jf. vores problemformulering. Vi placerer os selv som 2. ordensiagttagere – i begyndelsen af den vandrette pil. Som nævnt anvender vi Faircloughs diskursanalyse som 2. ordensteori, derfor er den også placeret der. Den vandrette pil kan herefter opfattes som en kikkert, der er rettet mod en genstand svarende til *iagttagelser iagttaget*. For os er det sagen om kogalskab og talerne af Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard. Når man ser i sin kikkert, må man gøre sig klart, hvad det er, man kigger efter, og hvornår man kan sige, at man har fundet det, man søger. Det handler *valg af ledeforskel* og *konditionering* om. Vores ledeforskel er diskurser, derfor handler konditionering om, hvornår en diskurs er en diskurs. Dette gennemgår vi mere konkret, når vi kommer til analysen af den diskursive praksis.

Det kursiverede (i modellen) angiver, hvordan pilene skal forstås, fx at valget af ledeforskel har indflydelse på, hvordan genstandsfeltet konstrueres - når vi vil afdække diskurser, kan vores genstandsfelt godt udgøres af de to taler fra BSE-sagen. Pilene illustrerer altså, hvordan konstruktionen af en analysestrategi finder sted.

Den blinde plet

Et væsentligt aspekt ved modellen og denne måde at tænke på, er bevidstheden om, at ændrer man på nogle af forudsætningerne, så er det nogle andre resultater, man får. Når vi kigger efter diskurser, er det diskurser, vi ser. Hvis vi havde brugt Luhmann som 1. ordensteori og kiggede efter en ledeforskel der hed system/omverden, var derimod det, vi ville se. Igen kan kikkertmetaforen bruges; det svarer til at ændre indstillingerne eller flytte sig – så ser man noget andet.

Det betyder også, at man som iagttager har en blind plet – noget man ikke kan se. Man kan ikke iagttage sig selv og sin egen ledeforskel i iagttagelsesøjeblikket, og det er vi som 2. ordens iagttagere bevidste om. Til forskel fra os har læseren dog som 2. ordens iagttager af dette speciale, mulighed for at se vores blinde plet og dermed se ting, som vi ikke har kunnet se i iagttagelsesøjeblikket!

Vores position som 2. ordens iagttagere af Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaards taler, giver os mulighed for at se deres blinde pletter.

Hvad bliver resultatet?

En kritik af denne måde at opfatte verden på hævder, at iagttagelser bliver vilkårlige, i og med de jo altid kunne have set anderledes ud. Men netop bevidstheden om, at tingene kunne have set anderledes ud med et andet perspektiv, er en væsentlig pointe. Og det er grunden til, at det er vigtigt at redegøre for, hvilket iagttagerperspektiv man anvender. Men det, mener vi ikke, gør iagttagelsen vilkårlig. Kneer & Nassehi nævner to væsentlige forhold, hvad angår kritikken om vilkårlighed. Det ene er, at man kun kan tale om vilkårlighed, hvis man som udgangspunkt har, at der findes iagttagelser, der er absolutte og rigtige, og det har vi netop ikke med et socialkonstruktivistisk udgangspunkt. Det andet forhold er, at ingen kan iagttage vilkårligt, man er altid struktur-determineret, altså afhængig af sin fortid (Kneer & Nassehi 1997:107). For os betyder denne strukturdeterminering bl.a. at vi selv, som PR-studerende på RUC, bevæger os inden for en bestemt videnskabelig diskursorden (se definition s. 17), som er med til at strukturere vores måde at iagttage på. Dertil kommer, som Phillips og Jørgensen påpeger, at:

"Selvom viden og identiteter i *princippet* er kontingente, er de i konkrete situationer altid relativt fastlåste. De konkrete situationer udstikker meget begrænsede rammer for, (...) hvilke udsagn der accepteres som meningsfulde." (Winther Jørgensen 1999:14).

Det betyder igen, at resultaterne ikke er vilkårlige, og at ethvert resultat ikke bare accepteres, men i en eller anden forstand bliver vurderet i forhold til de rammer, feltet har udstukket.

Således bliver også resultaterne af dette speciale vurderet i forhold til diskursordenen for PR-specialer på RUC. Som Jørgensen og Phillips skriver om videnskaben som en diskurs:

"... [den] er karakteriseret ved at producere viden på bestemte måder og efter bestemte regler. Nogle generelle regler er, at forskningens trin skal være så gennemsigtige som muligt, at der skal føres en konsistent argumentation, at teorien skal udgøre et sammenhængende system, og at påstande om virkeligheden skal dokumenteres empirisk." (Winther Jørgensen 1999:167).

Det er disse forhold vi søger at tage højde for, ved at ekspliciterer vores ståsted og vores konstruktion af en analysestrategi. Når vi redegør for disse forhold, skulle det være muligt at følge, hvordan vi gennem vores iagttagelser og analysestrategi kommer frem til specialets resultater - konklusionen.

Om diskurs og diskursanalyse

I arbejdsspørgsmålene skrev vi, at vi ville analysere diskurser i talerne. Men hvordan kommer vi fra en analyse af diskurser til at kunne sige noget om landbrugets status? Hjort skriver, at den diskursanalytiske tilgangs specielle force er:

"...at kaste lys på sammenhængen mellem sproget på den ene side og på den anden side "den mentale praksis", de forestillinger om verden, der konstrueres i bevidstheden, og den sociale praksis som den udfolder sig "uden om" sproget og med sproget." (Hjort 1997:8).

Det gør diskursanalyse til et velegnet redskab for os, når vores interesse er at finde frem til, hvordan legitimitetsopfattelser artikuleres i talerne. Med diskursanalysen forestiller vi os, at vi kan afdække, hvilke betydninger der er knyttet til begrebet i talerne, og at vi kan indfange eventuelle diskursive kampe på andre områder. Ved at indfange kampene forventer vi at finde parternes grundlæggende antagelser om forholdet mellem virksomhed og samfund.

At anvende diskursanalyse som redskab, indeholder nogle bestemte præmisser bl.a. angående sprogets rolle, som man som forsker må tilslutte sig. Det drejer sig om:

1. Et konstruktivistisk aspekt, det vil sige en antagelse om, at virkeligheden ikke kan adskilles fra vores forestillinger om og italesættelser af virkeligheden. Hvilket ikke betyder, at sprog om virkeligheden er virkeligheden.
2. Et socialt aspekt, det vil sige en antagelse om, at sprog er en del af den sociale praksis og har effekt på denne. Diskurs ses altså ikke kun som en form for repræsentation af den (sociale) virkelighed, men som en form for handling eller praksis.

3. Et dynamisk eller dialektisk aspekt, det vil sige en antagelse om, at den sociale struktur på en gang er en betingelse for og et resultat af diskursen. Sproget ses altså ikke bare som socialt determineret, samfundet ses også som sprogligt determineret.

(Hjort 1997:12)

Selve indholdet og fremgangsmåden veksler indenfor de forskellige diskursanalytiske retninger. Derfor vil vi komme nærmere ind på fremgangsmåden, når vi gør rede for Faircloughs diskursanalyse som analysestrategi – med Niels Åkerstrøms ord – det ”blik” vi iagttager talerne med.

Hvad Faircloughs analyseramme går ud på, og hvordan vi anvender den i praksis, redegør vi for i det følgende²⁵.

Norman Fairclough og kritisk diskursanalyse som analysestrategi

Fairclough tager sit faglige afsæt i en række sprogteoretiske tilgange²⁶, som han, selvom han trækker på dem alle i sin analytiske ramme, kritiserer for at have nogle væsentlige begrænsninger (Fairclough 1989:6). Heraf slutter han, at der er brug for en teori om social handling, som gør rede for både de samfundsmæssige konventioners determinerende effekt for sproget samt sprogets indflydelse på samfundet, uden at placere handlingsaspektet ensidigt hos den ene eller den anden (Fairclough 1989:10). Med udgangspunkt i sin kritik, har han udviklet den kritiske diskursanalyse.

Fairclough er én blandt flere diskursanalytiske tilgange. Han udmærker sig imidlertid ved sit tekstanalytiske udgangspunkt, hvilket netop er en af grundene til, at vi har valgt at bruge hans diskursanalytiske ramme.

Definition af diskurs

Diskursbegrebet bliver brugt i mange sammenhænge, og definitionen er forskellig, alt efter hvilken retning inden for diskursanalyse, man ser på. Vi anvender Faircloughs definition. Han bruger ordet diskurs på to måder²⁷. I betydningen sprogbrug, når han taler om begrebet diskurs:

”...I shall use ‘discourse’ to refer to spoken or written language use...” (Fairclough 1995:54).

²⁵ Vi trækker hovedsageligt på hans to første bøger: ”Language and Power” (1989) samt ”Discourse and Social Change” (1992).

²⁶ Lingvistik, sociolingvistik, pragmatik, kognitiv psykologi samt konversations- og diskursanalyse.

Og i en bredere betydning, når han taler om én diskurs, hvor sproget repræsenterer en bestemt måde at forstå verden på:

”A discourse is the language used in representing a given social practice from a particular point of view.” (Fairclough 1995:56).

Diskurs og samfund

Fairclough indfører diskursbegrebet til at indfange sammenhængen mellem sprog og samfund. En af hans væsentlige pointer er netop, at han mener, sproget ikke bare er konstituerende, men også konstitueret. Forholdet mellem sprog og samfund er dialektisk. Det træder frem af følgende citat:

”On the one hand, discourse is shaped and constrained by social structure in the widest sense and at all levels: by class and other social relations at a societal level, by the relations specific to particular institutions such as law or education, by systems of classification, by various norms and conventions of both a discursive and non-discursive nature, and so forth. (...) On the other hand, discourse is socially constitutive. (...) Discourse is a practice not just of representing the world, but of signifying the world, constituting and constructing the world in meaning” (Fairclough 1992:64).

I forhold til talerne af Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard betyder det, at deres måde at bruge sproget på afspejler den samfundsmæssige struktur, de indgår i, vedrørende forholdet mellem stat og landbrug. Samtidig er den bestemte måde, de taler om samfundet på, med til at bevare eller ændre dette forhold.

Fairclough ser således sproget som en form for social praksis, hvilket har en række konsekvenser. For det første at diskurs er handling – en måde folk reagerer på verden, og især på hinanden – men også en form for repræsentation. For det andet at der, som vi har nævnt, er et dialektisk forhold mellem diskurs og samfundsmæssige strukturer, det vil sige, at de samfundsmæssige strukturer både er en betingelse for og en effekt af diskursiv praksis (Fairclough 1992:63).

Så vidt Faircloughs syn på sprog og samfund, som harmonerer fint med vores videnskabsteoretiske udgangspunkt i socialkonstruktivismen. Nu vil vi se nærmere på nogle pointer fra hans analyse, som har relevans for specialet, og selve den analytiske ramme for diskursanalysen.

Forandring og diskursiv kamp

Hovedinteressen hos Fairclough er at undersøge forandring, og derfor er et vigtigt element analysen af diskursive kampe. Forandring og reproduktion af diskurs, og dermed den sociale virkelighed, sker netop gennem diskursive kampe. Derfor er det interessant at analysere, hvilke diskurser der optræder empirisk.

Hvis vi relaterer dette til vores analysemateriale, sker der tilsyneladende her en kamp om at definere forholdet mellem stat og landbrug. Vores ærinde med diskursanalysen er at analysere denne kamp med henblik på at se, hvilke diskurser og elementer af diskurser parterne trækker på i deres forsøg på at 'vinde' kampen. Det vi får frem ved at bruge Faircloughs diskursanalyse, er altså et bud på, hvordan talerne bidrager til at reproducere og/eller forandre den sociale praksis gennem en diskursiv kamp.

Diskursorden

I forbindelse med diskursanalyse, er der to dimensioner, der er vigtige at fokusere på: En kommunikativ begivenhed, som fx en tekst, og en diskursorden.

Som nævnt lægger Fairclough vægt på de sociale konventioners betydning for sproget. Han pointerer, at det er vigtigt, hvordan vi opfatter de diskursive konventioner og normer, der går forud for de diskursive begivenheder. Diskursorden handler om måden, aktuelle diskurser er bestemt af de sociale konventioner. Konventionerne er forsamlede i netværk – 'diskursordener', som Fairclough beskriver på følgende måde:

”What I shall call order of discourse is really a social order looked at from a specifically discursal perspective – in terms of those types of practice into which a social space is structured which happen to be discourse types” (Fairclough 1989:29).

Diskurs og praksis er således begrænset, ikke af varierende, uafhængige diskurstyper og praksisser, men af de internt afhængige netværk, som kaldes diskursordener og sociale ordener, hvor den sociale orden er den mest overordnede: Den sociale orden er en betegnelse for, at vi oplever samfundet og de forskellige sociale institutioner som struktureret i forskellige handlingssfærer, forskellige situationer, som hver har deres egen praksistype. Forholdet mellem den sociale orden og diskursordenen illustrerer Fairclough med følgende model. Diskursordenen er summen af de diskurstyper, der bruges:

Social orden	Diskursorden
Praksistyper	Diskurstyper
Aktuelle praksisser	Aktuelle diskurser

(Efter Fairclough 1989:29)

I vores case har vi indkredset den sociale orden til at være 'forholdet mellem staten og landbruget'. Peter Gæmelkes og Ritt Bjerregaards taler, som udgør de kommunikative begivenheder i vores analyse, indgår i en debat. Diskursordenen, som jo er en social orden set fra et diskursivt perspektiv, afgrænser vi derfor til at være den midlertidige debat, der er opstået i forbindelse med den konkrete sag om kompensation i kogalskabssagen. Men derudover repræsenterer Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard også hver sin diskursorden, hhv. en landbrugs- og en politikerdiskursorden, som de indgår i debatten med. Debattens diskursorden ligger i spændingsfeltet mellem disse to diskursordener. Vores diskursorden vil nu sætte rammerne for vores analyse.

Inden for den sociale orden og diskursordenen er der et antal typer af praksis og diskurser, som er forventelige, da det er dem, der hidtil har konstitueret hhv. den sociale orden og diskursordenen. De mulige praksistyper inden for den sociale orden i forholdet mellem stat og landbrug er fx forhandling af støtteordninger. Heroverfor vil en forventelig diskurstype fx være en politisk diskurs.

I en konkret diskursiv begivenhed, trækkes der på nogle diskurser (aktuelle diskurser). De er enten forventelige inden for diskursordenen (diskurstyper), hvormed de reproducerer den eksisterende diskursorden og sociale orden. Diskurserne kan også være kreativt sammensat og hentet fra andre diskursordener, hvormed de er med til at forandre diskursordenen og den sociale orden.

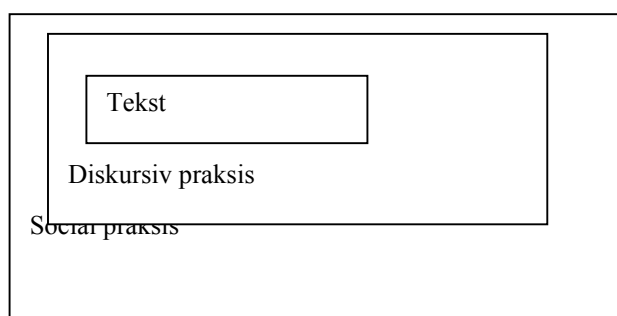
Vores opgave i diskursanalysen kan vi derfor nu specificere til at være en afdækning af aktuelle diskurser i de diskursive begivenheder – talerne – med henblik på at afklare, hvorvidt de er med til at reproducere eller forandre diskursordenen og den sociale orden.

En tredimensionel analyseramme

På baggrund af sin idé om dialektikken mellem sprog og samfund, har Fairclough udviklet en tredimensionel analysemodel, som vi i det nedenstående vil fremlægge og forklare i forhold til vores brug af rammen.

Med modellen forsøger Fairclough at sammenkoble tre traditioner: Detaljeret tekstanalyse, makrosociologisk analyse af social praksis samt den fortolkende mikrosociologiske tradition indenfor sociologien, hvor hverdagen betragtes som noget folk selv skaber gennem brug af et fælles sæt 'common sense' regler og procedurer (Fairclough 1992:72). Analysens hovedformål er at vise, hvordan diskursiv og social praksis hænger sammen og både afspejler og ændrer hinanden. Den skal tage udgangspunkt i empiri, i hverdagens sprogbrug, i overensstemmelse med den mikrosociologiske tradition (Fairclough 1993:135).

Konkret, hvordan Fairclough ser relationerne mellem sprog og samfund, kommer til udtryk i den tredimensionelle analysemodel:

(Efter Fairclough 1992:73)

Som modellen viser, er der tre analyseniveauer. Tekstanalyse, der koncentrerer sig om de formelle teksttræk, er nødvendig for at få indblik i, hvordan diskursive processer kan aflæses i specifikke tekster. Karakteristikken af teksten er imidlertid ikke nok til at belyse forbindelsen mellem tekst og samfund. Den må suppleres med en analyse af diskursiv praksis (hvordan teksten produceres, distribueres og konsumeres) og af en samfundsanalyse, da det kun er herigennem, man kan vise, hvordan den sociale praksis formes af sociale strukturer og magtrelationer. Den sociale praksis forbinder teksten med den situation, institution eller samfundsstruktur, der udgør tekstens omverden. Diskursanalysen er ikke tilstrækkelig til at analysere den bredere sociale praksis, som talerne er en del af. Her skal man trække på sociologisk teori, der kan bidrage med noget til ens konkrete analyse. Analysen tager altid udgangspunkt i en opfattelse af den sociale praksis, og det er herudfra problemstillingen formuleres (Fairclough 1992:231).

Opdelingen i de tre niveauer er en rent praktisk foranstaltning, idet man netop ikke i realiteten kan adskille lagene; teksten er diskursiv praksis og social praksis, samtidig med at den er tekst.

Vores konstruktion af analyserammen

Konstruktion af den diskursanalytiske ramme og herunder udvælgelsen af tekstanalytiske redskaber samt sociologisk teori, er foregået i et samspil med teksterne. Som Jørgensen & Phillips påpeger:

”... den diskursanalytiske ramme må opbygges i en vekselvirkning med genstandsfeltet, hvor man både er klar over og redegør for, hvordan rammen har skabt genstanden og genstanden rammen.” (Winther Jørgensen 1999:155).

Tænker vi tilbage på Diamantmodellen, kan man sige, at vi med vores blik eller iagttagerperspektiv, kigger efter diskurser i empirien – på den måde kan man sige, at den diskursanalytiske ramme har skabt vores genstand. Omvendt har vi tilstræbt at lade rammen være så empirifølsom som mulig. Det udmønter sig konkret i, at vi bruger de tekstanalytiske redskaber, vi mener, talerne ’kalder på’²⁸, og ikke analyserer de tre niveauer, som Faircloughs tre-dimensionelle model umiddelbart lægger op til, helt adskilt fra hinanden. Det gælder på tekst og diskursiv praksis niveau, som vi til en vis grad integrerer.

Grunden til, at vi har valgt at analysere disse elementer i samme åndedrag som tekstanalysen, er, at vi har struktureret vores analyse ud fra tekstanalytiske pointer og temaer, fremfor at lade Faircloughs analyseniveauer styre. Derfor skriver vi pointerne frem, der hvor de kommer naturligt i forhold til tekstanalysen. Det, mener vi, giver den mest overbevisende og flydende fremstilling af vores resultater. Det vigtige er, mener vi, at vi anerkender Faircloughs pointe om, at der er nogle egenskaber ved talerne, der ikke bare er tekst – ord på et stykke papir – men er noget ud over, nemlig diskursiv praksis – produktionen og fortolkningen af tekster.

I vores analyse har valgt at lægge ud med en åbning af empirien gennem en tekstanalyse. Dernæst analyserer vi den diskursive praksis - trinnet mellem sprog- og samfundsniveau. Udgangspunktet for analysen er vores forestilling om sociale praksis for talerne. Det kom frem allerede i kapitel 1, hvor vi gjorde rede for talernes baggrund. Vores viden om den sociale praksis har vi brugt som styrepind i analyserne af tekst og diskursiv praksis. Den konkrete analyse af social praksis er dog det sidste trin i vores analyse, og det er på baggrund af den, vi kan konkludere på problemformuleringen.

²⁸ Det betyder, at vi også bruger den pragmatiske tekstanalyse, hvor Fairclough primært henter sine analyseværktøjer til tekstniveauet i lingvistikken. Det er dog helt i tråd med Fairclough, som har indbygget en del frihedsgrader i sin analyseramme: ”What follows is not to be regarded as a blueprint, as there is no set procedure for doing discourse analysis.” (Fairclough 1992:225).

Tekstniveau

I tekstanalysen laver vi først en pragmatisk analyse af talernes *retorik og argumentation*. Herefter bevæger vi os dybere ned i teksten og kigger på det *værdiunivers*, der konstrueres i talerne, bl.a. gennem lingvistisk analyse af ordvalg og grammatik.

Den måde, Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard argumenterer, deres brug af sproget, valg af ord og sammensætning af teksten, er alt sammen udtryk for valg de har truffet. Det er ikke tilfældigt, at talerne er skruet sammen på den måde, de er. Vores påstand er netop, at talerne udtrykker en kamp om at udlægge ord, værdier og forløb – at definere virkeligheden.

De redskaber, vi har valgt, kan vise os, hvordan parterne konstruerer sagen som hhv. argumentation, der skal overbevise modparten og som et værdiunivers, hvor identiteter og begreber i talerne defineres og tillægges forskellige værdier. Vores gennemgang af de tekstanalytiske modeller og redskaber vi bruger, som fx Toulmins argumentmodel, har vi placeret, der hvor vi bruger dem i analysen, da vi mener, det giver det bedste flow i rapporten.

Gennem analysen af argumentationen i talerne ser vi først og fremmest på de argumentationsstrategier, der ligger bag talerne og de retoriske virkemidler, der indgår, som fx appellformer. Vi finder også frem til talernes overordnede talehandlinger, som indikerer afsenders intentioner med teksten. Undervejs når vi også frem til nogle af de diskurser, der trækkes på i talerne.

I 'talernes værdiunivers' ser vi på, hvordan Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard fremstiller sig selv og deres omverden gennem ordvalg og grammatik. Her ser vi specielt på de subjektpositioner, taleren anvender, markeret gennem brug af pronominer ('jeg', 'vi'), ligesom vi ser på de øvrige identiteter, der konstrueres i talerne. Gennem analyse af ordvalg, særligt de semantiske betydninger der knytter sig til de forskellige ord, ser vi hvilke værdier, Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard knytter til de forskellige identiteter.

Her kigger vi også efter nærsproglige konfliktlinjer i talerne, for at se om de forskellige identiteter står i antagonistisk forhold til hinanden. Det er nemlig interessant i forhold til analysen af diskursive kampe, som netop træder frem gennem antagonismer.

I tekstanalysen analyserer vi også nogle af de elementer, som Fairclough påpeger egentligt hører til i analysen af diskursiv praksis, fx præsupposition og talehandlinger. Hans argumentation for at præsuppositionsanalysen hører til på diskursiv praksis niveau er, at de ikke er egenskaber ved teksten, men hos afsender (Fairclough 1992:154). Diskursiv praksis vedrører netop produktion og dermed afsenderforhold. Det samme gør sig gældende for

analyse af talehandlinger – de beskriver talerens intention med teksten, og er grundlæggende for ideen om, at sproget determinerer den sociale praksis. Grunden til, at vi ikke har det skarpe skel mellem de to niveauer, er som nævnt, at vi lægger vægt på flowet i analysen.

Diskursiv praksis niveau

Dette niveau handler om produktion, distribution og konsumtion af tekster – forhold som vedrører afsender, kanal og modtager. Det man skal undersøge er, hvilke spor andre tekster har sat i analyseteksten, og hvilke spor den sætter i andre, fremtidige tekster. Vi afskærer os dog fra at analysere konsumtionen, idet vores interesse er at analysere de forestillinger om ansvar og legitimitet, der er hos afsender.

Vi lægger ud med at redegøre for den intertekstuelle kæde, talerne er en del af. I konkret sprogbrug trækker man altid på betydninger, der allerede er etableret diskursivt. Derfor er et væsentligt fokus hos Fairclough intertekstualitet og interdiskursivitet. En tekst skriver sig både ind i en historie og er med til at skabe den, idet den dels reaktiverer tidligere tekster og dels leverer bidrag til fremtidige tekster. Dette kaldes intertekstualitet. Interdiskursivitet er når genrer og diskurser fra andre diskursordener kombineres på nye måder, og diskurser blandes, så der opstår en helt ny diskurs. Dermed forandres tekstens diskursorden og dermed også den sociale og kulturelle omverden (Fairclough 1992:124).

Efter redegørelsen for den intertekstuelle kæde opsummerer vi diskurserne fra tekstanalysen og udfylder modellen for diskursordenen, som vi startede på her i kapitel 2. Nu kan vi nemlig gøre rede for de aktuelle diskurser og sammenligne dem med diskursordenen, for herefter at svare på om de således er med til at reproducere eller forandre diskursordenen.

Herefter sammenligner vi diskurserne fra de to analyser og trækker særligt de diskursive kampe frem, som afspejles i hver af talerne. Det sker ved, at vi samler op på de identiteter, diskurser og begreber, vi fandt i tekstanalysen. På den baggrund kan vi sammenligne de to taler og få frem, hvad det er, de kæmper om – hvor og hvordan de forsøger at vinde kampen om fastlæggelse af den diskursive betydning på forskellige felter. Her får vi også belyst talernes grad af interdiskursivitet.

Herefter undersøger vi talernes sociale praksis.

Social praksis niveau

Det er her vi forholder talerne og resultaterne af analysen på de forrige niveauer (det vil sige 'aktuelle diskurser', jf. modellen s. 22.) til den sociale orden. Her analyserer vi den bredere sociale praksis, som talerne er en del ved at trække på Ulrich Becks teori om risikosamfundet,

Jesper Grolins legitimitetsmodeller²⁹ og Mandag Morgen-rapporten ”Den politiske virksomhed”.

Som vi var inde på i kapitel 1, mener vi, at teorien om risikosamfundet bidrager med nogle interessante perspektiver på sagen om kogalskab, herunder den specifikke konflikt mellem stat og landbrug.

Fairclough stiller kun nogle grove guidelines op vedr. fremgangsmåden på dette niveau. Han giver ingen retningslinier for, hvor meget analyse der er nødvendig og hvilke former for sociologisk teori, man bør anvende. Vi mener dog, at vi på dette niveau må eksplicitere vores analysestrategi yderligere, så det bliver muligt for læseren at følge, hvordan vi bruger Beck som perspektiv. Derfor indleder vi analysen af social praksis (kapitel 4) med en uddybning af analysestrategien for det kapitel.

Redegørelsen for Becks ”Risikosamfundet” og hvad teorien kan bidrage med til vores analyse, har vi placeret i indledningen til kapitel 4, som er analysen af den sociale praksis. Efter vores gennemgang af ”Risikosamfundet” diskuterer vi resultaterne fra kapitel 3 i forhold til teorien. Vores formål med at inddrage Becks teori er netop at uddybe og perspektivere de diskursive aspekter, vi fandt på de forrige analyseniveauer.

Ulrich Beck som social praksis

Hvor Fairclough kun ser diskursiv praksis som ét aspekt af det sociale og mener, at de andre sociale praksisser fungerer efter andre logikker, er vores syn på den sociale praksis og dermed den teori, vi trækker på, knapt så opdelt. Som Phillips og Jørgensen skelner vi heller ikke ontologisk mellem diskurs og ikke-diskurs. Vi skelner derimod strategisk mellem de bredere udviklingstræk, der udgør baggrunden for analysen på den ene side, og den konkrete diskursive praksis, der indgår i det empiriske materiale, på den anden (Winther Jørgensen 1999:159).

I forhold til vores brug af Beck betyder det, at vi ser hans teori som en bredere videnskabelig diskurs, der beskriver baggrunden for empirien, vores taler. Når Beck taler om definitionskampe og argumenter, kan det således udlægges diskursivt, idet man kan opfatte kampen mellem forskellige påstande som en diskursiv kamp, man har mulighed for at følge gennem diskursanalysen. Også ansvar kan hos Beck ses som noget, der forhandles diskursivt.

²⁹ ”Corporate legitimacy in risk society: The case of Brent Spar” fra tidsskriftet ”Business strategy and the environment” nr. 7 fra 1998 og ”Industrien i risikosamfundet – legitimitet, subpolitik og dialog i Brent Spar-sagen” fra antologien ”Risiko, politik og miljø i det moderne samfund” fra 1999.

Efter vores diskussion af diskursiv praksis i forhold til Becks teori, vil vi vurdere, hvorvidt talerne bidrager til at opretholde eller forandre de eksisterende strukturer og praksisser. Eftersom vi har fravalgt at analysere konsumptionsprocessen på diskursiv praksis niveau, er det dog ikke muligt for os endeligt at konstatere om den sociale praksis er ændret eller bevaret, men vi kan se om betingelserne for det er tilstede ved at sammenligne diskursiv og social praksis. Det er ud fra konklusionerne i kapitel 4, at vi kan besvare vores problemformulering.

Efter disse videnskabsteoretiske og analysestrategiske overvejelser er vi klar til at kaste os over den tekstlige analyse af Peter Gæmelkes og Ritt Bjerregaards taler.

3 ANALYSE AF TEKST OG DISKURSIV PRAKSIS

Landbruget forlanger politisk handling

– analyse af Peter Gæmelkes tale

Kommunikationssituation

Talen blev holdt af Peter Gæmelke (PG) i hans egenskab af præsident for landbrugsrådet, og som sådan er han afsender af talen³⁰. Faktisk er Landbrugsrådet slet ikke nævnt i talen, men alle tilstedeværende ved, at PG er præsident for landbrugsrådet og derfor henviser til det, når han siger: "Os som gennem årene har forhandlet med ministerium og minister..." (l. 280). Modtagere er først og fremmest de 3.850 landmænd, der deltager i stormødet. Men modtager er også pressen og dermed offentligheden, der er annonceret om mødet gennem en pressemeddelelse om begivenheden. Også politikere i og udenfor regeringen er modtagere, hvilket fremgår eksplicit af den udsendte pressemeddelelse: "Landbruget appellerer nu til de politiske partier i folketinget..." (Se bilag 3).

De forskellige modtagere viser, at talen også har flere hensigter. Den skal hente opbakning og forståelse hos medlemmerne, skabe opmærksomhed og medieomtale om landbruget i offentligheden og overbevise politikerne om, at landbruget ikke har gjort noget galt, og derfor skal have kompensation.

Da talen er et indlæg i en debat, der har stået på i et stykke tid, er der en del indforståethed i talen, hvilket kommer til udtryk gennem brug af bestemt form og exaforer³¹.

Landbruget straffes uretfærdigt - talens argumentation

Talen virker umiddelbart som en meget faktuel redegørelse for forløbet i BSE-sagen, som PG bruger til at konkludere, at afvisningen er en uretfærdig straf af landbruget, og at politikerne derfor må ændre beslutningen.

I det følgende ser vi på, hvordan PG opbygger sin argumentation og får talen til at fremstå som 'den sande version af BSE-sagen'.

³⁰ Når vi skriver afsender, er vi opmærksomme på, at afsenderbegrebet ofte dækker over flere positioner, som kan antages af den samme eller flere forskellige personer. I forhold til vores empiri, er talernes eksplicite afsendere PG og RB, men de repræsenterer hhv. Landbrugsrådet og regeringen, som således også er afsendere. Desuden har de formodentligt haft en "ghost writer" ind over.

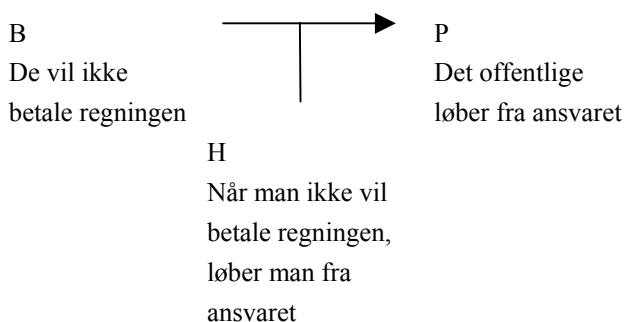
³¹ Ord der viser ud af teksten, og som forudsættes kendt af modtager.

For at svare på det, har vi analyseret talens genre, komposition, hovedargumentation, argumenttyper samt appelformer. Vi indleder dog med en kort indføring i baggrunden for vores argumentationsanalyse.

Om argumentationsanalyse

Vi baserer vores analyse af talernes argumentation på Stephen Toulmins universelle argumentmodel fra "The Uses of Argument" (1958), i Onsberg og Jørgensens udlægning af den ("Praktisk argumentation" 1997). Toulmin har opstillet en argumentmodel, der er tænkt som en universel model til analyse af argumenter og deres opbygning, uanset hvilken sammenhæng de forekommer i. Modellen bygger på en logisk slutningsmodel (syllogismen) og den tilsvarende retoriske slutning (ethymemet) (Jørgensen 1997:11).

Argumentationsmodellen skriver sig ind i den nyretoriske tradition, som er et modspil til den logisk-filosofiske tradition. Modellen skildrer de enkelte bestanddele i et argument og relationerne imellem dem. I en argumenterende tekst kan man altid finde de tre elementer: Påstand (P), Belæg (B) og Hjemmel (H), som er argumentets faste bestanddele. Alle elementer er ikke nødvendigvis eksplicitte. Nedenfor ses modellen, der er udfyldt med et eksempel fra talen:

Argumentationen i en tekst er sjældent så simpel som modellen lægger op til. Argumenter er ofte kædet sammen på kryds og tværs, hvor et belæg fx samtidig kan være påstand i et andet (underordnet) argument. Det kommer også frem i vores analyser.

En politisk tale – genreanalyse

Ifølge den klassiske retoriks skel mellem forskellige typer af taler, kan PGs tale karakteriseres som både en politisk og en juridisk tale. Den politiske tale er rettet mod noget fremtidigt om hvis nytte, man skal dømme (Fafner 1997:99). Hertil kan så tilføjes, at politisk argumentation principielt består i at diskutere, hvordan samfundet skal indrettes (Jørgensen 1995:49). Talen tilhører denne kategori, fordi den omhandler forholdet mellem landbrug og stat, herunder hvorfor landbruget bør have kompensation.

Den juridiske tale hører traditionelt til i en retssag og omfatter anklage og forsvar; møntet på noget, der har fundet sted i fortiden, og om hvis retfærdighed man skal dømme (Fafner 1997:99). Denne tale har både elementer af forsvar og anklage: PG forsvarer og retfærdiggør landbrugets produktionsmetoder overfor Ritt Bjerregaards (RB) beskyldninger (l. 256). Samtidig anklager han RB og regeringen for at straffe landbruget uretfærdigt. I talen kan vi derfor forvente, at PG bruger stemmeflyttende retorik og dermed en del logosappel i forhold til den ene målgruppe (politikere og offentlighed), mens han bruger stemmesamlende retorik³², det vil sige ethos og pathosappel i forhold til sine tilhørere (landmændene).

Komposition

Vi begynder med at se på, hvordan talen er opbygget. Det vil efterfølgende lede os frem til hovedargumentationen. Talen består af tre hovedafsnit:

1. Indledning, hvor formålet med talen kommer frem (l. 1-20)
2. Hoveddel, hvor PGs argumentation falder i fire dele (l. 20-271)
3. Slutning, som understreger talens hovedbudskab (l. 272-316)

I det følgende gennemgår vi de enkelte afsnits hovedpunkter og argumenter.

1. Indledning - landbruget siger stop!

PG åbner talen med et citat af RB og sammenligninger med situationen og forholdet til s ti måneder før. Indledningen er meget indforstået, der nævnes ikke et ord om BSE eller kompensation. Det er heller ikke nødvendigt, for mødets tema og forhistorie er kendt af alle tilstedeværende.

Herefter følger PGs udlægning af situationen, og et af talens hovedtemaer slås an: Regeringens afvisning på kompensation er en straf af dansk landbrug, og det vil landbruget ikke finde sig i. Temaet kommer dels frem i de retoriske spørgsmål, PG stiller til Ritt og regeringen:

”Hvorfor skal dansk landbrug straffes, som om vi nærmest havde fiflet med danskernes mad?” (l. 14) og ”Hvorfor denne mistænkeliggørelse.” (l. 19).

Spørgsmålene viser, hvordan landbruget tolker afvisningen og Ritts begrundelse, nemlig som straf og mistænkeliggørelse, og det er dét landbruget protesterer imod.

³² Stemmesamlende retorik handler om at mobilisere potentielle tilhængere, mens stemmeflyttende retorik handler om at overbevise modstandere (Jørgensen 1995:46).

Også PGs ordvalg udtrykker temaet, fx i brugen af 'som om', hvor der ligger en afstandtagen til straffens årsag, som er, at landbruget skulle have 'fiflet'. Ifølge ordbogen betyder 'fifle': at lave fiksfakserier, snyde, begå ulovligheder (Politikens slangordbog 1997). I ordet ligger der altså, at BSE skulle være opstået som en bevidst handling fra landbrugets side – og det tager PG afstand fra. Når landbruget ikke har fiflet, er afvisningen:

”...en straf der er urimelig, uretfærdig og aldeles unfair...” (l. 169-170).

Protesten i l. 20 understreger talens formål og alvor – landbruget siger fra overfor politikernes behandling:

”Det vil vi simpelthen ikke finde os i!”

2. Hoveddel

I talens hoveddel falder argumentationen i fire afsnit:

a) Det offentlige løber fra ansvaret (l. 36-119)

Denne afdeling starter med en meget lang og nærmest minutøs redegørelse for hele forløbet op til regeringens afvisning.

I afsnittet l.21-24 giver PG sin version af forløbet efter fundet af Danmarks første BSE-tilfælde. Afsnittet indeholder også en gendrivelse af Ritts påstand om, at landbruget var imod alle forholdsregler (l. 26). Belægget er, at landbruget bakkede op, selvom de mente, forholdsreglerne var en overreaktion.

Essensen af PGs redegørelse er for det første, at de BSE-foranstaltninger, EU vedtog at indføre, ikke var nødvendige af hensyn til sikkerheden, men kun tjente til at virke beroligende på forbrugerne. For det andet at der i EU-beslutningen også lå, at staten skulle hjælpe med at dække omkostningerne, og for det tredje at når RB nægter det, så løber hun fra sit ansvar.

Hele redegørelsen for forløbet fungerer som belæg for en af talens centrale påstande:

”Det offentlige løber fra, at de også har et medansvar” (l. 114).

b) Afvisningen er en uretfærdig straf af dansk landbrug (l. 120-174)

Argumentet i dette afsnit handler i første omgang om økonomi. Det markeres direkte i teksten:

”Før jeg går videre med det politiske, vil jeg godt sige lidt om de økonomiske konsekvenser.” (l.120).

Det er samtidig en indikation af de to dominerende diskurser i PGs tale – politik og økonomi. Afsnittet gennemgår nøje de økonomiske konsekvenser, BSE-foranstaltningerne har for hhv. hele landbruget og for den enkelte landmand. Gennemgangen fungerer som belæg for, at landbruget bliver straffet³³:

”Hvis det var en nedgang i indkomsten på grund af dårligt købmandsskab, eller fordi vi producerede dårlige fødevarer. Så var det vores egen skyld. Så måtte vi betale gildet. Men her er tale om politiske beslutninger uden baggrund i den enkelte landmands eller dansk landbrugs indsats. Mens andre lande ret og rimeligt betaler de omkostninger, som er et samfundsansliggende, væltes hele regningen over på den danske landmand. Det er en straf, der er urimelig, uretfærdig og aldeles unfair over for danske landmænd.” (l. 164-170).

Hvis man ser nærmere på de tal, som PG fremlægger, så dækker de over en lang række forskellige udgifter og ikke kun udgifterne til test, som kravet om compensation ellers især er hængt op på. Man kan undre sig over, at landbruget faktisk med den største selvfølge forventer at få dækket alle de forskellige udgifter af staten, selvom nogle af omkostningerne må henregnes som almindelige markedsvilkår, fx:

”...stigende omkostninger til foder og store prisfald på oksekød.” (l. 151).

Denne forventning fra landbrugets side vidner om, hvilken status landbruget har (eller har haft) og hvilke tætte økonomiske bånd, der hidtil har været mellem landbruget og staten.

c) Danske landmænd udsættes for forskelsbehandling (l. 175-228)

Her gennemgår PG vilkårene i de øvrige lande i EU og dokumenterer sin påstand fra før, om at de øvrige lande er mere villige til at dække landbrugets omkostninger. Det giver modtageren et sammenligningsgrundlag:

”Vi bliver stillet langt ringere end de andre europæiske landmænd. Konkurrencevilkårene bliver totalt skævvredet for de danske landmænd.” (l. 179-180).

Og ikke nok med det. PG beskriver hvordan:

”... den danske regering blot læner sig tilbage og lader dansk landbrug sejle sin egen sø.” (l. 227-228).

³³ Understregningerne i citatet er vores. Det gælder også alle de følgende citater.

Disse påstande fungerer som belæg for påstanden om, at landbruget straffes uretfærdigt. PG konkluderer:

"Dokumentationen er - som I kan se - fuldstændig klar. Danske landmænd udsættes for en urimelig forskelsbehandling." (l. 221-222).

Hvis man gransker PGs dokumentation, er den nu knap så klar. Så er det faktisk kun Holland, der får dækket alle de udgifter, som dansk landbrug kræver kompensation for, og det kun i tre måneder. Finland, Sverige og Østrig er ikke med i testprogrammet, fordi de er kategoriseret som et 0-risikoområde. Belgien, Grækenland, Spanien, Italien og Tyskland er der enten ikke sikre oplysninger om, eller de er i gang med forhandlingerne. Det efterlader et ganske tyndt sammenligningsgrundlag.

d) Afvisningen er en hån af dansk landbrug (l. 229-271)

Afsnittet her indeholder en gendrivelse af RBs begrundelse for afvisningen:

"Og begrundelsen. Ja den har i jo selv hørt fra ministerens mund adskillige gange: Det er landbrugets egen skyld – man kunne bare have valgt andre produktionsmetoder." (l. 247-248).

PGs modpåstand er:

"Det er en ualmindelig dårlig begrundelse, og det er en hån mod dansk landbrug." (l. 249).

Herefter opremser han en lang række af landbrugets fortrin. Hvordan han således beskriver landbruget meget positivt, vender vi tilbage til i afsnittet 'Talens værdiunivers'.

PG anvender en del sekundær argumentation³⁴, hvilket ovenstående citat er et eksempel på. PGs gengivelser af RBs udsagn er, som vi ser i citatet, ikke altid lige loyale. RB har i sin begrundelse talt om ansvar, ikke om skyld (hvilket hun gør meget ud af at understrege i sin tale). Den argumentationsstrategi, som PG bruger, kaldes en 'stråmand' – det er ikke RB selv han angriber, men et hjemmelavet billede af hende (Jørgensen 1995:59). Det tjener til at styrke PGs egen argumentation, fordi modtagerne i situationen ikke umiddelbart kan afgøre om billedet er retvisende.

³⁴ Sekundær argumentation fokuserer på de argumenter, der er fremsat i sagen, hvor primær argumentation fokuserer på påstandene. Det indebærer, at man først gengiver og derefter gendriver modpartens argumentation. (Jørgensen 1995:58)

3. *Tænk lidt på den danske bonde – talens slutning*

Talen har nærmest to slutninger. I den første runder PG talen af i samme stil, som han indledte, med retoriske spørgsmål til regeringen, fx:

”Hvad er det regeringen vil bruge os til?” (l. 274).

Her anvender PG en mere personorienteret argumentation, idet han angriber RB og den øvrige regerings motiv til at afvise kompensation. PG antyder, at motivet skulle være politisk med henblik på at hente stemmer. Det får landbruget til at fremstå som offer i et politisk spil. Herefter fremdrager PG den nødvendige konsekvens af hele sin argumentation i talen:

”Regeringen må simpelthen besinde sig.” (l. 292).

Det er hele talens pointe og dermed også PGs hovedpåstand. Den er en naturlig følge af hans udlægning af afvisningen som en politisk beslutning³⁵.

Det er også først her, at den overordnede talehandling³⁶ på det semantiske niveau kommer frem – det er den, der viser PGs intention med teksten. Den overordnede talehandling er regulativ i form af et krav til regeringen. Talehandlingen fremtræder eksplicit af sætningen ”vi kræver handling” (l. 287), hvor det performative verbum 'kræver' indgår. Kravet er også impliceret i sætningen: ”Regeringen må simpelthen besinde sig” (l. 292).

Til sidst følger endnu en slutning eller nærmest et efterord, der er direkte henvendt til RB og Poul Nyrup (l. 293-316). PG appellerer direkte til dem om at overveje beslutningen en gang til:

”Nyd jeres bøv og tænk lidt på den danske bonde...”(l. 306).

³⁵ Selvom PG siger, ”Regeringen må simpelthen besinde sig” og bruger modalverbet 'må', så kan det i denne situation erstattes med 'bør'. Sætningen implicerer, som vi har skrevet, at regeringen bør tage ansvaret og betale regningen - altså give landbruget kompensation.

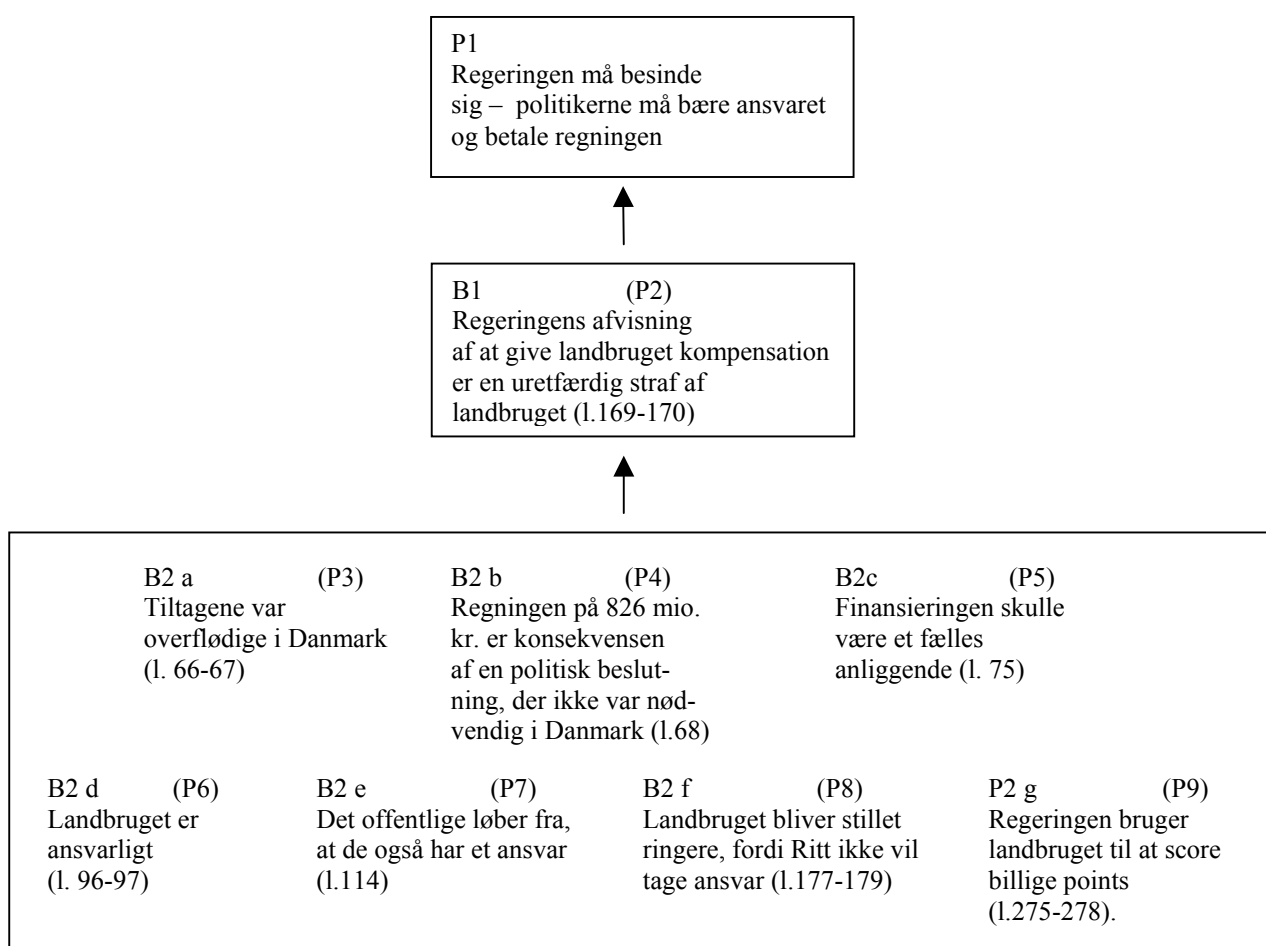
³⁶ Talehandlinger har at gøre med teksters udsagnskraft – hvad en tekst (eller en tekstdel) ’gør’ socialt, fx udstede en ordre, stille et spørgsmål, true, love el.lign. En tekst kan være ambivalent med hensyn til udsagnskraften – sætningen ”kan du bære tasken”, kan fx både være et spørgsmål og en ordre. Tolkningen af talehandlinger er således kontekstbestemt. Der er mange måder at kategorisere talehandlinger på, fx Austin ”How to do things with Words”, Oxford University Press 1962; Searle ”Speech Acts”, Cambridge University Press 1970 og Tooby ”Praxt”, Århus Universitetsforlag 1993. Vi holder os til den overordnede opdeling i konstatende, repræsentative og regulative fra Grammatikkompndiet: Regulativer – forsøg på at få modtager til at udføre bestemte handlinger. Under regulativer hører de normative udsagn, værdiudsagn - som der kan stilles spørgsmålstegn til og som kan diskuteres (Grammatikkompndie 1999:190).

Denne slutning indeholder samtidig en lille opsummering af talen, dens pointer og landbrugets krav.

Elefantbøssestrategi – talens hovedargumentation

Som vi har set i gennemgangen, er argumentationen bygget hierarkisk op og ender med at fremlægge hovedpåstanden i slutningen. Den forudgående argumentation for hovedpåstanden er opbygget som et argumenthierarki, der fungerer som belæg for hovedpåstanden. Denne måde at opbygge argumentationen på kaldes 'elefantbøssestrategi'³⁷, idet PG fokuserer på ét belæg, som han opbygger et hierarki for.

I nedenstående model³⁸ viser vi de vigtigste linier i hierarkiet:

(Vibeke og Lisbeth 2001)

³⁷ Sammenligningen går på skytten, der fyrer en stor kugle af med voldsom kraft, når han sigter på et mål med omfattende radius. Elefantbøssestrategien indebærer, at debattøren sætter fokus på ét belæg i toppen af argumentationen, og så går i dybden med det med et argument-hierarki (Jørgensen 1995:72).

³⁸ I modellen er P1 hovedpåstanden som B1 er belæg for. Men B1 er også en påstand, angivet ved P2. Belæg for P2 er B2, som består af en argumenttrække: a - g. Belæggene a-g er igen påstande, angivet ved P3-P9, som PG giver belæg for i sin tale.

Tilbage til status quo

Argumenthierakiet understøtter, at talen tilhører genren politisk tale. Ifølge Jørgensen og Kock er det kendetegnende for politisk argumentation at have et advokerende tema, hvor man debatterer for eller imod hhv. en ændring eller status quo (Jørgensen 1995:51).

Det ser vi også her. Overordnet har talen det advokerende tema, at politikerne skal give landbruget kompensation. Man kan således på den ene side sige, at PG argumenterer for en ændring af status quo, idet han forsøger at få omstødt en beslutning, der allerede er truffet. Men hvis vi på den anden side ser på argumentationen i forhold til, hvordan forholdet mellem landbrug og myndigheder hidtil har været, nemlig hvor staten legaliserer (og dermed legitimerer) landbruget, og hvor landbruget kan forvente økonomisk støtte, så kan man sige, at PG argumenterer for opretholdelsen af status quo – han vil have, at forholdet mellem landbrug og stat forbliver, som det altid har været. Belæggene for påstanden er konstaterende³⁹ og udlægger situationen i landbruget.

Økonomisk og politisk ansvar

Gennem talens argumentation kan man se, hvordan PG gør spørgsmålet om ansvar til et spørgsmål om økonomisk ansvar (fremfor fx et moralsk eller etisk ansvar). Det er regeringen og RB, der sammen med EU har besluttet at indføre bl.a. test af køer. PG argumenterer for, at EU-foranstaltningerne var unødvendige i Danmark. Derfor må regeringen tage det økonomiske ansvar og give landbruget kompensationer for de udgifter, der er forbundet med EU-beslutningen. PG kalder beslutningen 'politisk', og når beslutningen er politisk, må politikerne også betale regningen.

En tale med appel

Som vi var inde på i genreafsnittet, forventede vi at finde alle appellformer⁴⁰ repræsenteret i PGs tale, fordi han både skal mobilisere tilhængere og overbevise modstandere. Det holdt stik, som det vil fremgå af det følgende.

Pathosappellen ligger grundlæggende i nogle af de topoi PG har valgt at bruge i sin argumentation. Fx kalder temaerne uretfærdighed og straf på helt basale følelser hos

³⁹ Det er typisk at fremføre et eller flere konstaterende udsagn som belæg for en advokerende påstand (Jørgensen 1995:51)

⁴⁰ Retorikkens tre klassiske appellformer, hvorved man kan vinde tilslutning til et synspunkt: Pathos, ethos og logos. Pathos og ethos er rettet mod modtagers følelser – hhv. de øjeblikkelige og de længerevarende følelser. Med pathosappellen appellerer afsender fx til følelser som vrede, glæde eller medlidenhed hos modtager, mens ethos går på afsenders troværdighed. Logosappellen er rettet mod modtagers intellekt og rationelle stillingtagen (Jørgensen 1997:62-65).

modtageren. Et eksempel er i slutningen af argumentationsforløbet, hvor PG antyder, at landbruget er offer for et politisk spil, der har til formål at skaffe politikerne stemmer:

”Hvad er det regeringen vil bruge os til? Vel er vi ikke mange i antal, vel tæller vi ikke så meget, når der skal beregnes stemmer og mandater ved et kommende folketingsvalg. Men er samarbejdet mellem fødevareproducenterne og myndighederne ikke vigtigere, end at det kan skrotes over en nat for at score nogle billige points? Hvad foregår der egentlig i regeringen?” (l. 274-279).

I talens afslutning når pathosappellen nye højder, når PG siger:

”Her har jeg to gode oksestege” (l. 293).

De skal sendes til Ritt Bjerregaard og Poul Nyrup sammen med sluterklæringen.

”Nyd jeres bøv og tænk på den danske bonde” (l. 306)

PG appellerer her til RB og Nyrups samvittighed, også når han bagefter refererer til ’landmandsfamilier’, hvor virkningen af regeringens afvisning fremstår meget konkret og følelsesladet: Landmandsfamilier, altså far, mor og børn, der får en regning for noget, ”som de bestemt ikke har lod og del i” (l. 307).

Ethosappellen ligger i den autoritet PG har som præsident for landbrugsrådet og som bl.a. kommer til udtryk gennem hans sikre fremlæggelse af sagen. Det er netop i kraft af sin ethos som præsident, at han kan tillade sig at fremlægge sin version som facts. Udover at PG spiller på den ethos, han har som præsident, kan man omvendt også sige, at talen tjener til at styrke PGs ethos. Han har været kritiseret af nogle medlemmer for at være for dialogsøgende og forhandlingsivrig (Politiken 26.01.01). I talen siger han stop og vælger konfrontationslinien i stedet.

I forbindelse med ethosargumentation kan man ifølge Klaus Kjølner tale om fem dyder, som politikere gerne slår på i deres argumentation⁴¹. Dyderne kan bruges generelt som topik-liste i forbindelse med ethosargumentation. Afsender kan bruge dyderne i en positiv argumentation for sit eget synspunkt, og i en negativ imod modparten.

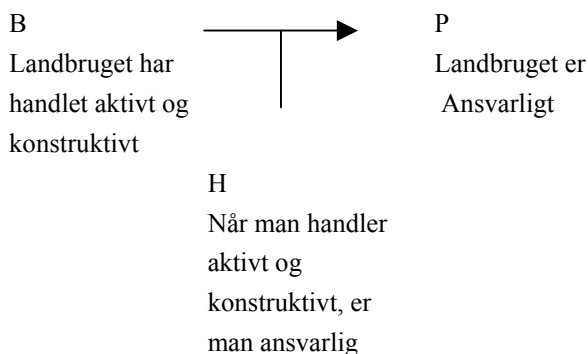
⁴¹ De fem dyder: Dyd 1: Ærlighed og åbenhed, dyd 2: idealisme og altruisme, hvor afsender er drevet af ønsket om, at så mange som muligt skal have det så godt som muligt, modsat egoisme, dyd 3: teknisk dygtighed, dyd 4: indre sammenhold, solidaritet, dyd 5: evne til selvkritik, selvironi og humoristisk sans (Kjølner 1979:85).

PG anvender flere af disse dyder i talen, fx ærlighed og åbenhed (dyd 1): Landbruget har fx ikke 'fiflet med danskernes mad' det vil sige, landbruget er ærligt.

Idealisme og altruisme (dyd 2) trækker PG på, når han fx slår fast, at landbruget "kunne have spekuleret i at hente penge fra staten" (l.88). Det gjorde landbruget ikke fordi "...jeg havde ikke haft det godt med mig selv, hvis ikke vi som ansvarlige i dansk landbrug var gået ind og havde påtaget os den opgave." (l. 96). PG fastslår at "Kan vi hjælpe med at undgå destruktion af sunde dyr, så gør vi det." (l. 98). Det handler altså ikke udelukkende om kroner og ører for landbruget. Dermed 'opblødes' den snævre økonomiske diskurs, landbruget ellers trækker på⁴².

Ethos- og pathosappellerne står bestemt ikke alene. *Logosappellen* – den måde PG appellerer til modtagerens rationelle stillingtagen – serverer således det mere følelsesladede budskab om uretfærdighed og straf i en logisk indpakning. Netop fordi talen skal overbevise modstandere, er det typisk, at den er meget præget af logos (Jørgensen 1995:46).

Logosappellen kommer frem i de argumenttyper, PG bruger, idet de har overvejende intellektuel appel (Jørgensen 1997:57). I fremlæggelsen af sagsforløbet, er det især argumenttyperne tegn og årsag med intellektuel appel, der kendetegner argumentationen, som det ses i følgende eksempel. Her er det hjemmelen, der afslører, at det er et tegnargument⁴³:

Når PG evaluerer begivenhedsforløbet og giver sin udlægning af, hvordan de forskellige handlinger skal forstås, er det således i høj grad logosappellen, der præger talen.

⁴² Citatet henviser intertekstuel til et EU-forslag om destruktion af slagtedyr mhp. at holde prisen på oksekød oppe. I et andet indlæg på stormødet, omtales destruktionsordningen dog som et 'værktøj', som landbruget gerne ville have haft mulighed for at bruge (Indlæg på landbrugets stormøde ved Lennart Korsgaard).

⁴³ Det hænger fint sammen med, at man hos Jørgensen og Onsberg kan læse om tegnargumentet, at det: "...indeholder en regel om at to ting følges ad på en sådan måde, at det ene er tegn på det andet. I hjemmelen udlægges altså betydningen af et kendetegn." (Jørgensen 1997:48).

Talens værdiunivers

Det er ikke kun argumentationen, der viser PGs synspunkter. De ord og den grammatiske udformning, han har valgt at bruge, er også med til at udtrykke hans holdning. Gennem en tekstnær analyse kan vi sige noget om de værdiopfattelser, der ligger i teksten fx i beskrivelserne af landbruget og de andre aktører i sagen samt forholdet imellem dem. Her er det især de identiteter og subjektpositioner, der bliver fremstillet i PGs tale, vi vil afdække.

Landbruget er i opposition

Da teksten er både en anklage og en forsvarstale, består meget af talen i at redegøre for parternes handlinger og roller i forløbet. PG etablerer helt fra start et antagonistisk forhold med landbruget på den ene side og RB, regeringen og indimellem også forbrugerne på den anden side:

"Fødevareministeren ønskede ikke at inddrage os i landbruget..." (l. 25), "Hvad er det regeringen vil bruge os til?" (l. 274), og "...et erhverv, som i den grad har knoklet og kæmpet for at leve op til politikere, myndigheder og forbrugeres krav..." (l. 9-10).

Hele talen er bygget op omkring dette modsætningsforhold, som tjener til at skabe en fælles fjende og forstærke indtrykket af at landbruget som offer.

Brugen af adversativer⁴⁴ understreger oppositionsforholdet. Som regel bruges 'men' i en tekst til at markere modsætningsforhold. Det gør det også i PGs tale, hvor brugen af 'men' især bruges til at udtrykke, at PG er uenig med RB om udlægningen af begivenhedsforløbet, fx:

"Men det passer ikke, når ministeren nu udlægger det..." (l. 27) og "Men vi sagde ministeren overreagerede ved at..." (l. 31).

Landbruget

PG skifter mellem subjektpositionerne⁴⁵ 'jeg' og 'vi', når han omtaler sig selv. Med 'jeg'et henviser han til sig selv som præsident for landbrugsrådet fx:

"...jeg forstår godt, at landmænd som..." (l. 93), mens han andre steder bruger "vi" og derigennem etablerer en kollektiv identitet og taler på hele landbrugets vegne, fx: "...hvis vi som ansvarlige i dansk landbrug..." (l. 96).

⁴⁴ Adversativer er ord, der sætter to udsagn i et modsætningsforhold til hinanden. Ordene "men", "og", "eller", "derimod", "tværtimod", er eksempler på adversativer. (Vagle 1998:162).

⁴⁵ Subjektet skabes i diskurser og det er decentreret, det vil sige, sproget konstruerer en social position for individet, og det kan have flere forskellige subjektpositioner (Winther Jørgensen 1999:24-25).

De ord, PG anvender i sin beskrivelse af landbruget, betragtes som positive indenfor en virksomhedsdiskurs. Han fortæller om de danske bønder, at de har:

”knoklet og kæmpet” (l. 8-9), er ”forandringsvillige” (l. 11) og ”til gavn for det danske miljø og den danske natur” (l. 12), er ”effektivt og hurtigt” (l. 101) og ”... har påtaget sig konstante nye krav...” (l. 299).

Ordene ’effektiv’ og ’hurtig’ kan indenfor andre diskurser opfattes negativt. Ved at tale om forandringsvillighed og at være til gavn for naturen, knytter PG an til en diskurs om, hvilket ansvar en producent har.

PGs beskrivelse af landbrugets produktionsform er ellers domineret af rationelle og tekniske udtryk. Om brugen af kød-og benmel i foderet hedder det:

”...det er altid blevet betragtet som fornuftigt og rigtigt, at man genanvendte de udvundne proteiner og fedt i forbindelse med ny produktion af kød.” (l. 261-262). Og i forbindelse med nedslagtningen af eventuelt smittede dyr, taler han om: ”...fjernelse af den ramte besætning.” (l. 31).

Det viser, at det er en videnskabelig, rationel tankegang, der ligger bag den måde, landbruget producerer på. Men hvem er det, der har betragtet den produktionsmetode som fornuftig og rigtig og på hvilket grundlag? PG nævner lidt senere:

”...det har altid været opfattet som en rigtig tankegang ud fra en ressourcemæssig betragtning.” (l. 263-264).

Vi får altså ikke at vide præcist hvem, der mener det, for der er ikke sat agens på⁴⁶. Men i betydningen af ordet ’ressourcemæssig’ bevæger PG sig indenfor en økonomisk logik, og ud fra den tænkning kan man sige, at det er i orden. Derimod er der ikke taget stilling til, om produktionsmetoden var etisk forsvarlig eller sundhedsmæssigt risikabel. Den ensidige fokusering på det rationelle går igen i omtalen af BSE. Her taler PG om ’fødevarer sikkerhed’ fremfor fx forbrugernes frygt. Ved at udelukke det, undgår han at skulle tage stilling. Kun ud fra en rationel, hvor han bevæger sig indenfor en videnskabelig og økonomisk diskurs, er det muligt for PG at retfærdiggøre landbruget.

⁴⁶ Når man som i citatet stryger sætningens handlende agent, undgår afsender at forpligte sig overfor modtager. I denne sætning kunne der have stået ”Vi i landbruget har altid opfattet det som en rigtig tankegang ud fra en ressourcemæssig betragtning”.

De andre

Modsætningen til landbruget er som nævnt skiftevis personen Ritt Bjerregaard, regeringen, staten og indimellem også forbrugerne. Ved at bruge de forskellige betegnelser i flæng, får PG skabt en 'modstandergruppeidentitet', der handler om "de andre" overfor landbruget. I sin omtale af RB skifter PG mellem en personlig og en upersonlig stil, når han skiftevis bruger det personlige pronomen "Ritt" (fx l. 82) og senere omtaler hende som "ministeren" (fx l. 31). Den personlige omtale af 'Ritt' fungerer som en personificering af 'fjendebilledet'. RB bliver repræsentant for modstanderne.

Politikerne svigter landbruget

Det er udelukkende negative ord, der præger beskrivelsen af RB og regeringen: Ministeren, regeringen og folketinget beskrives som "kold og kynisk" (l. 8), de:

"...læner sig tilbage og lader dansk landbrug sejle sin egen sø." (l. 227-228) og:
"...trækker beklagende på skulderen..." (l. 284). "Statsministeren går foran i sin nytårstale med hånlige bemærkninger, og fødevareministeren følger op med en total afvisning på BSE-området..." (l. 303-304).

Også med hensyn til hvilken grad af ansvarlighed parterne udviser, ser PG modsætninger:

"...jeg havde ikke haft det godt med mig selv, hvis vi som ansvarlige i dansk landbrug ikke var gået ind og havde påtaget os den opgave." (l. 96-97).

I modsætning hertil står RB, der:

"...overhovedet ikke vil påtage sig noget ansvar..." (l. 177).

Her taler PG om to forskellige slags ansvar. Etisk ansvar for landbrugets vedkommende og økonomisk ansvar for regeringens, hvilket understreger landbrugets positive rolle.

Det indtryk, PGs beskrivelse efterlader, er, at landbruget bliver svigtet af samtlige politikere i denne situation.

Af ordvalget fremgår det også, at PG tillægger 'det offentlige' en bestemt rolle, med hensyn til økonomi og ansvar. Det ligger i betydningen af ordene "offentlig medfinansiering" (l. 109) og "Det offentlige løber fra, at de også har et medansvar." (l. 114). Det understøtter den selvfølgelighed i landbrugets krav, som vi også påpegede i argumentationsanalysen.

Landbruget bøjer sig modstræbende for omverdenen

Forholdet til omverdenen er generelt lidt anstrengt, som det fremgår af PGs ordvalg i eksemplerne herunder:

”Vi accepterer en meget omhyggelig kontrol og vi accepterer, at vor produktion skal ske i den største forståelse med myndigheder og forbrugeres krav.”(l. 251-252), og

”... danske bønder, som knokler dag ud og dag ind. Som gennem det seneste årti har påtaget sig konstante nye krav for at leve op til forbrugernes forventning om sunde kvalitetsfødevarer. Som ihærdigt prøver at være på forkant, når det gælder miljø og dyrevelfærd.”(l. 298-301).

Selvom PG i det sidste eksempel hævder landbrugets vilje til at være på forkant, giver hans brug af verber (knokler, påtager, accepterer og prøver) mere indtryk af, at landbruget halter lidt bagefter, og at de ikke altid er enige i omverdenens krav, men kun modstræbende bøjer sig for dem.

Såvidt aktørerne. Et andet område, der er interessant at tage op, er forløbet af BSE-sagen. Som vi viste i argumentationsanalysen, er udlægningen af forløbet en væsentlig del af PGs argumentation. Derfor er det interessant at gå ned i en nærmere analyse af, hvilke ord han vælger at beskrive forløbet med.

Regeringen løber fra ansvaret

PG lægger stor vægt på at slå fast, at EU-beslutningen om at indføre nye tiltag var en ”politisk afgørelse” (l. 68). Men hvilken betydning ligger der egentlig i, at afgørelsen var politisk? Tilsyneladende tillægger PG ordet politisk en helt bestemt betydning. Ifølge PG var formålet med beslutningen dels at:

”berolige forbrugerne”(l. 71) og dels ”...sikre (...) det europæiske oksekødsmarked.” (l. 69-70).

Men samtidig hævder PG at:

”Så man alene på de danske forhold, var de nye omfattende foranstaltninger ikke nødvendige.”(l. 67) og ”sikkerheden var i orden”(l. 65).

Det betyder altså, at den betydning PG ligger i ordet politisk er, at så er det begrundet ud fra andre rationaler end videnskabelig sikkerhed.

Også omtalen af, hvordan EU-tiltagene skulle finansieres, er meget værdiladet. PG omtaler finansieringen som ”den nationale forpligtelse”(l. 84). Og senere beskrives omkostningen som et ”samfundsanliggende” (l. 168). I ordene ligger, at det enkelte land har ansvaret for finansieringen, og at byrden påhviler hele samfundet. Det ligger i sagens natur, at en regering, der ikke vil påtage sig en national forpligtelse og et samfundsanliggende, løber fra sit ansvar.

Uenigheden mellem landbruget og RB bunder i høj grad i forskellige opfattelser af hinandens roller i forløbet, hvilke ting, der er hvis ansvar og hvad det vil sige at være ansvarlig.

At PG oftest tænker i økonomiske baner, når han taler om ansvar, fremgår af bemærkningen:

”Vi synes, det er ret og rimeligt, at EU-landene påtager sig ansvaret for de drastiske foranstaltninger.” (l. 224). Og senere: ”Vi ventede at fødevareministeren ville stå ved sit ansvar” (l.242). Men: ”... ingen dækning til landmændene. Ingen kompensation overhovedet”(l. 245).

Altså at tage ansvar for foranstaltningerne er lig med at ville betale for indførelsen af dem. Når Ritt ikke vil betale regningen, er det ensbetydende med, at hun løber fra ansvaret.

Kendetegnende for PGs beskrivelse af forløbet er, at sagen fremstilles som facts. Det kommer til udtryk igennem brugen af konstative talehandlinger i form af simple fremsættende sætninger som fx:

”Der var ikke noget nyt i den franske BSE-status. (l. 42) og ”Sikkerheden var i orden. ” (l. 65).

Det fremgik også af argumentationsanalysen, hvor størstedelen af belæggene var konstaterende. Ved at bruge konstativer, virker det som om, PG fremlægger sagens rette sammenhæng. Modaliteten i PGs tale ses netop i brugen af de konstaterende sætninger – PG udtrykker høj grad af tilslutning til det sagte.

Før vi går videre til Faircloughs andet analyseniveau, den diskursive praksis, vil vi vende blikket mod RBs tale til Dansk Familielandbrug, for på tilsvarende måde undersøge denne tales argumentation og værdiunivers.

Problemet er ikke kogalskab, men hele landbruget

– analyse af Ritt Bjerregaards tale

Kommunikationssituationen

Ritt Bjerregaard er afsender af talen til Dansk Familielandbrug. Den kan ses som et svar på den sluterklæring (se bilag 4), landmændene vedtog på stormødet, og en begrundelse for afslaget på kompensation. Da det var første gang efter afslaget, at RB mødtes med landbruget, opfylder talen et informationsbehov, for det første hos de fremmødte landmænd som var direkte berørte af beslutningen om kompensation og for det andet hos medierne og offentligheden. Talens modtagere er således både tilhørerne på årsmødet, medierne og derigennem offentligheden og politikerne.

Et kendskab til den kontekst, talen er en del af, er derfor en forudsætning for at forstå talens budskab, idet den, som PGs tale, refererer exaforisk til begivenheder og personer uden for teksten. Intertekstuelt henviser talen først og fremmest til den overordnede sag om kogalskab – selve begivenhedsforløbet og afvisningen af kompensation.

Et gennemgående element i talen er, at problemstillingen udvides til ikke kun at handle om det specifikke problem med kogalskab, men også til et mere overordnet problem, der rækker udover BSE-sagen og vedrører forbrugernes manglende tillid til landbruget generelt. RB giver dog både årsagen og en løsning – at landbrugets udvikling er kørt af sporet, og at det er på tide at få ændret denne udvikling.

Vores indtryk af talen er, at RB benytter sig af kompensationsdebatten til at give landbruget en opsang. Opsangen er talens overordnede talehandling, og som vi var inde på i analysen af PGs tale, angiver den talens intention⁴⁷. Talehandlingen er således regulativ. Gennem en række sproglige og retoriske manøvrer nedtoner hun dog opsangen. Disse manøvrer vil vi kigge nærmere på senere i denne analyse.

Dansk landbrug skal skifte spor – talens argumentation

Tilsvarende PGs tale, er det her interessant at se, hvordan talen forsøger at overbevise modtager gennem valg af argumenter og måden, de er stykket sammen. Strukturen i analysen er stort set den samme som i analysen af PGs tale. Vi kigger på talens komposition, argumentation og appelformer, men også her indleder vi med at fastslå genren.

⁴⁷ I ordet 'opsang' lægger vi den betydning, at hun ikke direkte dikterer eller kræver en ændring, men at hun giver landbruget et kraftigt signal om, at forandring er nødvendig. Landbruget behøver dog ikke at rette sig efter RBs opsang, da der ikke ligger et lovmæssigt krav bag.

En politisk tale – genreanalyse

RBs tale tilhører præcis den samme genre som PGs og har altså både elementer fra den politiske og juridiske tale (jf. s. 30). Det er jo ikke overraskende, da den netop er et svar til PG og landbruget, og således er et indlæg i den samme debat. Det politiske kommer frem, når RB fremlægger sin argumentation for, at landbruget skal ændre deres produktionsmetoder og ændre spor. Herudover argumenterer hun for, at landbruget ikke kan få kompensation, og her kommer den juridiske genre til udtryk, fordi emnet vedrører retfærdigheden at noget, der har fundet sted i fortiden. Det gør det sig også gældende her, at RB hovedsageligt anvender stemmeflyttende retorik (jf. s. 31), idet landbruget, som vi lige har set, bestemt ikke er enige i hendes beslutning om kompensation.

Komposition

Talen er opbygget omkring tre hovedafsnit:

1. Indledning, hvor RB slår temaet an (l. 1-3)
2. Hoveddel, hvor argumentationen falder i tre afsnit (l. 4-138)
3. Slutning (l. 139-140)

1. En kort indledning – det handler om tillid

RB springer som nævnt lige ud i en alvorlige konstatering af, at dansk landbrug er i krise. De første tre linier giver således talens modtagere en ide om, hvad det overordnede tema er: At landbruget er i krise, og at det skyldes to ting:

”...BSE og frygten for hvem sygdommen næste gang vil ramme, men også fordi de europæiske forbrugere har mistet tilliden til landbruget og den måde maden produceres på.” (l. 1-3).

RB forbinder allerede her krisen med et generelt problem, der rækker udover det specifikke BSE-problem – nemlig problemet med forbrugernes tillid til landbruget og deres produktionsmetoder.

2. Hoveddel

Talens hoveddel falder i tre afsnit:

- a) Landbrugets succes er årsag til problemerne! (l. 4-16)

RB mener, at problemet med BSE og forbrugernes tillid er:

”... resultat af en meget lang historisk udvikling, der for Danmarks vedkommende har været i mere end 100 år, og som i langt overvejende grad har været en strålende succeshistorie.” (l. 4-5).

RB uddyber, hvad hun mener med ”succeshistorie” (l. 6-16): Landmændene har opbygget en produktion af forædlede landbrugsprodukter, og stået for et dygtigt avlsarbejde. De har:

”...været i stand til at sætte maden på bordet for millioner af mennesker til stadig billigere priser.” (l. 15-16).

Det forhold RB opstiller mellem succeshistorie og den negative udvikling, repræsenterer nærmest et slags hybris-nemesis forhold efter devisen: Hvis man har for meget succes, går det galt.

b) Landbruget må skifte spor! (l. 17-105)

RB afrunder fortællingen om landbrugets succes med at vende tilbage til argumentationens hovedspor: Udviklingen hen imod stadig større effektivitet har overskredet en grænse.

”Alt det er resultater, som landbruget kan henvise til med stolthed, og som vi alle skal være glade for. Det var med til at gøre Danmark til et rigt land at leve i. Men jeg tror også, at vi alle – og ikke mindst landbruget selv – må overveje, om denne udvikling hen imod stadig større effektivitet ikke er ved at have nået en grænse, ja måske allerede på nogle punkter overskredet den” (l.17-20).

Netop ’men’et’ er vigtigt at lægge mærke til, da det markerer en kontrast mellem to udsagn. ’Men’ er en holdningsmarkør – afsender fremhæver sin holdning ved at sætte ordet foran en sætning (Vagle 1998:162). Vi kan altså forstå citatet sådan, at det, der står efter ’men’, er vigtigst at lægge mærke til: *Udviklingen hen imod stadig større effektivitet har overskredet en grænse.*

Kort efter følger formuleringen af talens to hovedpåstande:

1. ”Men det er også klart, at den udvikling landbruget har været inde i ikke kan fortsætte ad det samme spor som nu” (l. 35-36).

Den anden hovedpåstand følger i forlængelse af den første:

2. ”Det er klart at landbruget ikke kan få kompensation fra statskassen hvis – og jeg fristes til at sige – når en så hårdt presset produktion løber ind i helt forudsigelige sammenbrud.” (l. 37-38)⁴⁸.

Resten af afsnittet er en lang argumentation for de to påstande, hvilket understreger, at de er hovedpåstande. Også formuleringen ’det er klart’, der går igen i begge påstandene, udtrykker, at det er statements, som ikke er til diskussion. Vi vender tilbage til hovedpåstandene senere. Nu går vi videre til RBs bud på en løsning af problemet med landbrugets udvikling.

c) Det bliver ikke let (l. 105-138)

Efter at have redegjort for problemet med landbrugets krise og dens årsag og argumenteret for de to hovedpåstande, redegør RB for det, hun mener skal gøres for at løse krisen. Hun indleder med et forbehold:

”Jeg tror ikke det bliver let at finde en anden måde at tilrettelægge vejen fra jord til bord på end den, der er endt i BSE-krise...” (l. 105).

RB erkender her, at der ikke findes nogen nemme løsninger ud af krisen, samtidig med at hun antyder, at hun ikke selv ligger inde med løsningen (den skal de finde i fællesskab, l. 115). Herefter nævner RB nogle punkter, hun som udgangspunkt mener, der skal kigges på for at løse krisen. Hvem der har ansvaret for løsningen af krisen, fremgår aldrig helt klart af talen. Et sted bruger hun pronominet ’vi’ om dem, der skal løse krisen i fællesskab, som omfatter:

”...landbruget, fødevareindustrien, handelen, forbrugerne og fødevareministeriet...” (l. 55).

Andre steder er det impliceret, at det er landbruget, der skal handle:

”Der skal reelle forandringer til.” (l. 121).

Modalitetsverbet ’skal’ udtrykker høj tilslutning og er eksplicit forpligtende⁴⁹.

I citatet udelader hun agenten, hvilket virker nedtonende i forhold til hendes brug af det forpligtende modalverbum ’skal’. Der er dog ingen tvivl om, at agenten er landbruget.

⁴⁸ Begge hovedpåstande er præsupponerede. Vi kommer ind på RBs brug af præsuppositioner senere, s. 53).

⁴⁹ Modalitet udtrykker afsenderens grad af tilslutning til sit udsagn (Winther Jørgensen 1999:95).

3. Slutning - Vi løser det i fællesskab

Talens afslutning udgør sammen med indledningen en ramme om talen. Hvor talens åbning med konstateringen af landbrugets krise var meget alvorlig, slutter den med en pathosfyldt og mere optimistisk fremtidsvision om krisens løsning. Her følger RB den 'normalretoriske kurve', hvor talens emotionelle højdepunkt placeres nærmere ved slutningen end ved begyndelsen (Fafner 1997:20):

”Kun hvis vi i fællesskab kan løfte denne opgave, kan vi komme ud af den negative og nedadgående spiral og genrejse forbrugernes tillid og skabe fornyset stolthed og optimisme i det danske landbrug” (l. 139-140).

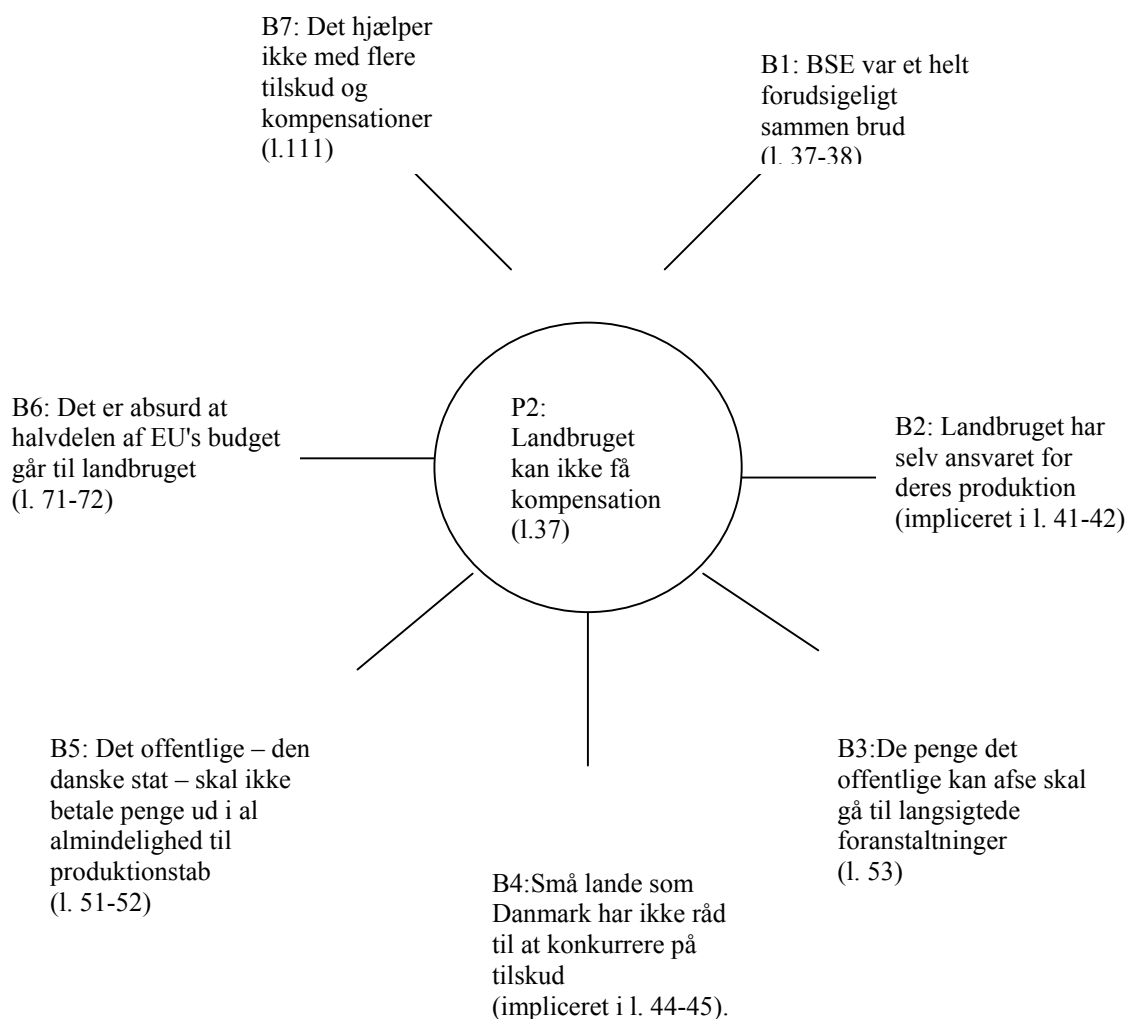
Ordene 'fællesskab', 'genrejse forbrugernes tillid' og 'fornyset stolthed og optimisme' er alle ord, der appellerer til modtagers følelser. 'Fællesskab' har konnotationer til solidaritet og sammenhold, mens ordet 'genrejse' implicerer, at landbruget engang har haft en storhedstid. Fornyset stolthed og optimisme er en kontrast til alt det negative, RB tidligere har sagt om landbruget. Desuden trækker det tråde tilbage til talens start, hvor hun talte om datidens stolte landmænd. RB siger egentligt, at hun vil gøre landbruget til en strålende succeshistorie igen.

Dermed rundes talen af med et positivt budskab, der står i kontrast til det negative tema, der blev slået an i indledningen. Det efterlader tilhørerne i en stemning af sammenhold og håb for fremtiden.

To argumentrækker – talens hovedargumentation

I det følgende viser vi strukturen omkring de to hovedargumenter i skematisk form⁵⁰, for på en enkel måde at synliggøre, hvordan RB har konstrueret sin argumentation, herunder hvordan hun bruger forskellige belæg til at støtte op om sine to hovedpåstande, og på den måde konstruerer to argumentrækker.

⁵⁰ Også i analysen af RBs tale har vi brugt Toulmins argumentmodel med påstand, belæg og hjemmel. Vi har dog for overskuelighedens skyld konstrueret vores egen model for den argumentrække, vi har udledt af RBs tale.

Argumentrække 1 – landbrugets udvikling skal ændre spor⁵¹

(Vibeke og Lisbeth 2001)

Argumentrækken indeholder ikke mindre end syv belæg for påstanden om, at landbruget skal ændre spor og spreder sig ud over en række forskellige emner. RB gør her brug af 'haglgevær-strategien' idet hun spreder sig over flere forskellige argumenter, der hver for sig tæller med samme vægt for hovedpåstanden (Jørgensen 1995:72). Dermed adskiller hun sig fra PG, der som vi viste brugte en 'elefantbøsse-strategi'.

Det første belæg (B1) går på forsvarlighed – ved at påpege at udviklingen har nået grænsen for det forsvarlige, er det underforstået, at det vil være uforsvarligt af landbruget at fortsætte

⁵¹ I modellen har vi placeret hovedpåstanden i midten, mens belæggene (B1, B2, B3 osv.) er placeret omkring

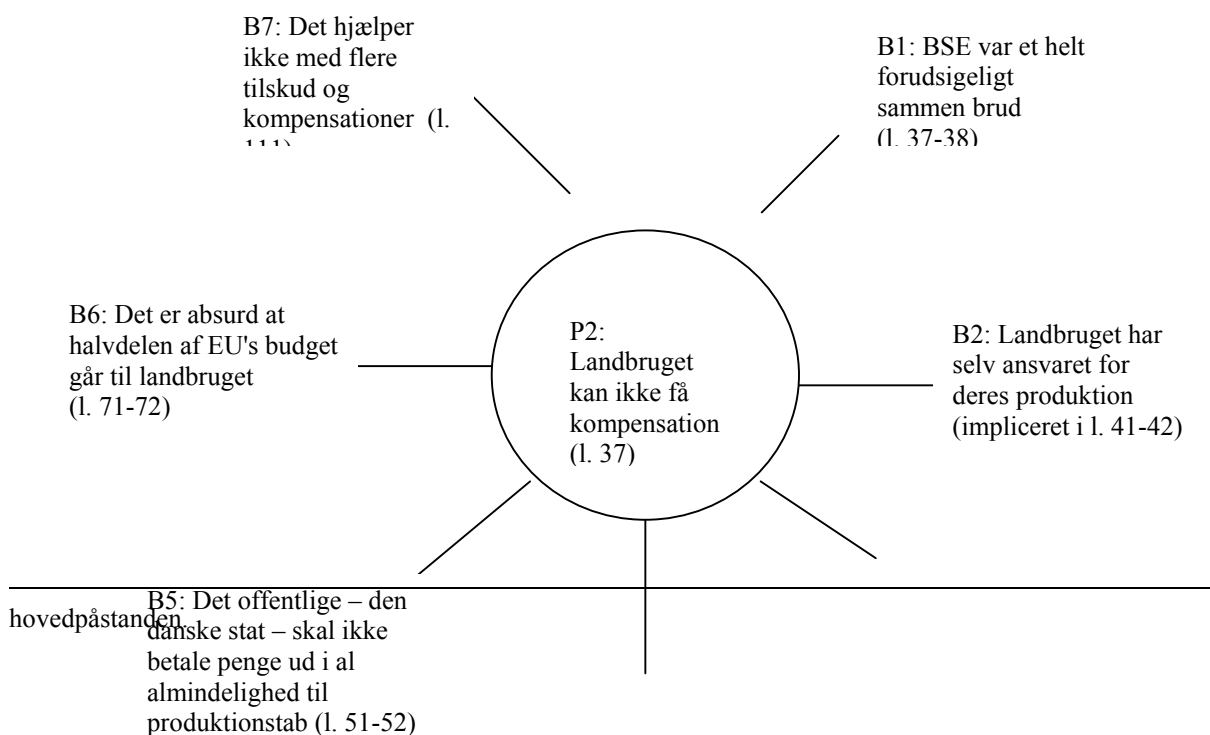
den nuværende udvikling. Landbruget stemples som repræsentanter for en uforsvarlig udvikling, hvormed de sættes i en uønskværdig position.

Herefter har B2 mere kraft – 'der har været mange sager, og der kommer sikkert flere' – dette belæg knytter også an til det uforsvarlige – nemlig, at der er en udvikling i gang – ikke nok med at grænsen for det forsvarlige *er* overskredet, den vil også fortsætte med at blive overskredet – situationen kan kun blive værre, hvis der ikke gøres noget!

I B3 bliver det antydnet, at landbruget nærmest er sygt (modsatning til at være i sund balance). I B4 slås det fast med syvtommersøm, at landbruget har et problem – det er galt fat!

Herefter bevæger argumentationen sig over til at handle om relationen mellem forbrugerne og landbruget: Forbrugerne har mistet tillid til landbruget (B5), mens landbruget omvendt har mistet forbindelsen til medborgerne uden for erhvervet (B6). Af belæggene fremgår det, at RB har meget fokus på landbrugets omverden ('udenforstående', 'medborgerne udenfor erhvervet'). RB henleder landbrugets opmærksomhed på deres forpligtelser overfor omverdenen, de forpligtelser der går ud over det legale, det vil sige, hun trækker på en legitimitetsdiskurs. Legitimitetsdiskursen udvides dog også til hende selv som politiker: I det sidste belæg (B7) drejer hun argumentationen til at handle om borgernes forhold til politikerne fremfor forholdet mellem borgere og landbrug og bruger således borgernes krav til politikerne om handling til at lægge pres på landbruget. Borgernes krav om handling kan samtidig forstås som en legitimering af RBs afvisning af kompensation – det er ikke kun en politisk beslutning – der ligger opbakning og krav fra befolkningen bag.

Argumenttrække 2 – landbruget kan ikke få kompensation

B4: Små lande som Danmark har ikke råd til at konkurrere på tilskud (impliceret i 1.44-45).

B3: De penge det offentlige kan afse skal gå til langsigtede foranstaltninger (l. 53)

(Vibeke og Lisbeth 2001)

I talens anden argumenttrække giver RB sin forklaring på, hvorfor landbruget ikke kan få kompensation.

Hun placerer med de to første belæg ansvaret for krisen hos landbruget selv – for BSE var et helt forudsigeligt sammenbrud. B1 er i sig selv en påstand, som RB henter belæg for, idet hun mener, BSE skal betragtes som: ”den hidtil værste af en efterhånden lang række advarsler” (l. 23-24). BSE var således forudsigeligt, fordi ”vi var blevet advaret” (l. 23). B2 er en eksplicitering af, at landbruget har ansvaret selv.

De efterfølgende belæg (B3-B6) handler alle om den offentlige økonomi. De har udgangspunkt i en politisk diskurs og går på, hvad den store fælles kasse skal betale og ikke betale. Her skinner RBs politiske overbevisning igennem, og den kan man være enig eller uenig i. Emnet er til stadig forhandling, men RB udlægger det som en sandhed, alle er enige om.

Det sidste belæg i rækken, er værd at kigge nærmere på (B7): Det hjælper ikke med flere tilskud og kompensationer. Hvad det er, tilskud og kompensationer ikke hjælper på, skal ikke tolkes ud af det enkelte afsnit, hvor hun nævner det, for selvfølgelig ville tilskud og kompensationer hjælpe med at løse landbrugets umiddelbare økonomiske problem i forbindelse med BSE. Tilskud og kompensationer hjælper bare ikke med at løse det større samfundsproblem med forbrugernes manglende tillid, som RB taler om flere steder i talen. Igen trækker RB altså problemstillingen væk fra det specifikke BSE-problem og ser situationen i en større sammenhæng.

Talen indgår i en debat

Som det også var tilfældet i PGs tale, er der mange gendrivelsler i RBs tale, hvilket afspejler, at talerne er indlæg i et debatforløb, som begge parter forholder sig til. RB anvender mange og varierede gendrivelser fx i form af indrømmelse og anerkendelse af modpartens synspunkter. Det har dels den effekt, at det afbøder eventuelle modangreb, og dels styrker det hendes ethos. Derudover bidrager det til billedet af, at hun dækker sig grundigt ind, som også hendes brug af de mange forskellige belæg viste (Jørgensen 1997:79).

Et dilemma

Det følgende citat er et eksempel på RBs brug af gendrivelse:

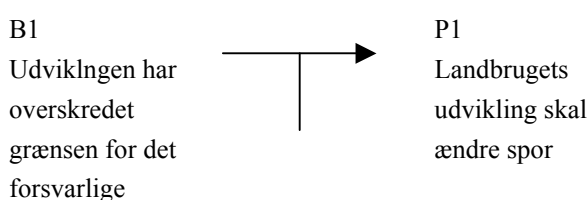
”De højtydende dyr har brug for proteintilskud, vil man sige. (...) Det er forudsætning for, at landbruget kan klare at levere standardiserede produkter til stadig billigere priser (...). Således siger man, og det er måske også rigtig nok. Men det er også klart, at den udvikling landbruget har været inde i ikke kan fortsætte af det samme spor som nu.” (l. 30-36)

I citatet anerkender hun, lidt modstræbende (’det er måske også rigtig nok’) et synspunkt, der kunne være landbrugets. Herved får hun stillet problemstillingen op som et dilemma: Nok har landbruget ret i det de siger, men udviklingen kan ikke fortsætte på den måde. Det er altså ikke smertefrit for nogen parter – at landbruget skal ændre praksis, er selvfølgelig en hård opgave for dem, men hvis udviklingen fortsætter, vil vi alle sammen tabe.

Logos, ethos og pathos – talens appelformer

Også hos RB er der en lige vægtning mellem retorikkens tre appelformer. Samtidig med at argumentationen appellerer til modtagernes fornuft, appellerer den også til følelser og stolthed. Også ethosappel spiller RB på, om end i et mindre omfang - hun er jo ikke landbrugets yndlingspolitiker, så det er begrænset, hvor meget hun kan udnytte sit ethos.

Logosappellen ses først og fremmest ved at mange af talens argumenttyper har intellektuel appel. Det gælder fx talens ene hovedargument, der er et årsagsargument, det vil sige, at hjemmelen indeholder en regel om, at en ting bevirker eller medfører en anden (Jørgensen 1997:48):

H (implicit)
At udviklingen
ikke er forsvarlig,
medfører at man
må ændre spor

Også brugen af konstaterende argumenter forstærker logosappellen. Desuden trækker RB – især i sin argumentation for den anden hovedpåstand (Landbruget kan ikke få kompensation) på en økonomisk-rationel diskurs, der appellerer til fornuften – fx:

”...der er meget snævre grænser for, i hvor høj grad et lille land som Danmark kan konkurrere på tilskud og dermed på statskasser” (l. 44-45).

Ethosappellen kommer frem igennem RBs brug af ethosargumentation. Hun taler fx om ”forædlede landbrugsprodukter” (l.6), ”mælkeproduktion” (l.11) samt ”foldudbytter” (l.14), og hun omtaler kød- og benmel som ”proteintilskud” (l.30). Ved at gøre brug af landbrugets fagsprog signalerer hun viden og indsigt – hun er ikke bare en inkompetent udenforstående, som gør sig klog på landbrugsspørgsmål. Herved opbygger hun større autoritet og troværdighed og søger herigennem at styrke sit ethos.

Som vi har været inde på tidligere, kommer *Pathosappellen* bl.a. til udtryk via RBs gentagne henvisning til fortidens strålende succeshistorie. Også i det indledende afsnit taler hun om fortidens stolte landmænd, der:

”...opbyggede en produktion af forædlede landbrugsprodukter på deres egen facon, på deres eget initiativ, for deres egne midler og styret af dem selv”(l. 6-7). Og fortiden er noget ”...landbruget med rette kan henvise til med stolthed” (l. 17).

Opsangen til landbruget er pakket ind

RB er en erfaren politiker og en dreven retoriker. Det kommer frem i hendes konsekvente brug af nedtonende virkemidler, som får talens budskab til at fremstå meget afdæmpet. Det er et resultat af RBs brug af præsuppositioner, underforståelser og implikatur. At påstandene mange steder ikke fremsættes direkte, men impliceres, nedtoner den overordnede talehandling, opsangen til landbruget. Det bevirker, at argumentationen bliver sværere at gennemskue og dermed også sværere at angribe for modstandere.

Som eksempel på de implicerede påstande, kan vi se på de to hovedpåstande igen:

"Men det er også klart, at den udvikling landbruget har været inde i ikke kan fortsætte ad det samme spor som nu..." (l. 35-36) og "Det er klart, at landbruget ikke kan få kompensation fra statskassen..." (l. 37-38).

I begge tilfælde indeholder påstandene præsupponerede sætninger⁵² (vi har understreget præsuppositionerne), det vil sige udsagn, hvor det forudsættes, at modtager er enig i ytringen.

Påstand 1 indeholder tilmed en underforstået påstand⁵³, som er: Landbruget må skifte spor. Når landbruget ikke kan fortsætte ad det samme spor som nu, er det underforstået, at landbruget må skifte spor. Igen en meget nedtonet argumentation.

Præsuppositioner kan også ses grammatisk ved bestemthed, som når RB taler om:

"... genmanipuleret majs i kyllingefoderet?" (l. 29) og "historien om antibiotika i foderet" (l. 77).

Også her forudsættes det at modtager er enig i de omtalte problemer med foderet. Et eksempel på nedtoning ved hjælp af implikatur⁵⁴ er i B4:

"Men producenter har ansvaret, for det de producerer." (l.41-42).

Her er det impliceret i sætningen, at landbruget har ansvaret for det, de producerer. Da landbruget er en producent, gælder ansvaret nemlig også for dem. Effekten af at bruge implikatur er, at også denne påstand bliver nedtonet. Det er mindre konfronterende og konfliktsøgende at udtale sig om en generel antagelse, der vedrører alle producenter, end at rette udtalelsen direkte til landbruget. Ikke desto mindre er det tydeligt, at hun placerer ansvaret for BSE hos landbruget, og dermed må de tage konsekvenserne.

⁵² Man kan bestemme præsuppositioner ud fra negationsprøven: "Hvis Q er en præsupposition i sætningen P, så er Q også præsupposition i sætningen ikke-P; og hvis Q er præsupposition i sætningen ikke P, så er Q også præsupposition i sætningen P". (Grammatikkompndie 1999:161). Det gør sig gældende i begge tilfælde her. Selvom vi sætter 'ikke' ind, forudsættes det stadig, at landbrugets udvikling ikke kan fortsætte, og at landbruget ikke kan få kompensation.

⁵³ En underforståelse følger logisk efter det, som hævdes i ytringen, uafhængigt om det afsender siger, er sandt eller ej. Det er sætningens logiske indhold, der kigges på. Præsuppositionen er derimod knyttet til afsender. Præsuppositionen er det, afsender forudsætter sandt forud for sætningen (Yule 1996 i Tillægskompendie 1998/99:25-26)

⁵⁴ Sætninger har implikatur, når sætningen betyder mere end blot det ordene betyder. For at det implicerede budskab kan forstås, må modtageren afkode det vha. logisk slutning (Yule 1996 i Tillægskompendie 1998/99:35).

Talens værdiunivers – identiteter i talen

Nu vil vi i lighed med analysen af PGs tale analysere RBs brug af ordvalg og grammatisk udformning, så vi kan få noget at vide om værdiopfattelserne i teksten. Vi vil også her gå særligt i dybden med de identiteter RB konstruerer for hhv. landbruget, myndighederne og forbrugerne, så vi senere kan sammenligne de to talers fremstilling af aktørerne og deres roller i sagen.

Landbruget

RBs beskrivelse af landbruget er bygget op omkring et narrativt forløb - fortid, nutid og fremtid. RB sætter nutiden i perspektiv ved at beskrive fortiden og vise de mulige konsekvenser for fremtiden. Hun beskriver de positive aspekter af landbruget, der især er knyttet til fortiden og sætter herigennem landbruget i modsætning til sig selv ved beskrivelsen af den nuværende situation. RB slutter igen af i det positive med beskrivelse af sine visioner for landbruget.

Fortidens succeshistorie

Landbrugets fortid beskriver RB som ”en strålende succeshistorie” (l. 5), hvorefter hun knytter en masse positive ord på:

”fantastisk forædlingsarbejde” (l. 8), ”dygtigt avlsarbejde” (l. 9), ”dygtigt landmandsskab” (l. 10), ”mad på bordet for millioner af mennesker til stadig billigere priser” (l. 15-16). Landbrug og landmænd var engang ”selvstændige” (l. 7), ”stolte” og præget af ”optimisme” (l. 140). Og afsluttende: ”Alt det er resultater, som landbruget kan henvise til med stolthed, og som vi alle skal være glade for. Det var med til at gøre Danmark til et rigt land at leve i” (l. 17-18).

Datidsformen lægger op til det efterfølgende budskab: Udviklingen har gjort mange gode ting, men det er fortid – nu er den løbet af sporet – landbrugets udvikling skal ændre spor!

Enkelte af de beskrivelser RB knytter til succeshistorien, har dog nogle negative konnotationer:

”Grise med flere ribben” (l. 9) og ”kyllinger, der voksede hurtigere op med stadig mindre forbrug af foder og stadig mindre indsats af arbejdskraft” (l. 12-13).

De er godt nok en del af beskrivelsen af landbrugets succeshistorie, men konnotativt ligger der noget sygt og absurd i den, også set i lyset af talens overordnede budskab. Dermed understøtter de indirekte påstanden om, at effektiviteten har nået en grænse.

Identiteter kan beskrives relationelt, det vil sige, man er noget, fordi der er noget andet, man ikke er (Winther Jørgensen 1999:56). Hvad landbruget ikke er, fremgår implicit af RBs beskrivelse af, hvordan landbruget var før – hermed er nemlig impliceret, at landbruget ikke længere er en succeshistorie, men det modsatte. Dette er en af de sproglige manøvrer, der pakker talens argumentation ind, fordi påstanden om landbruget fremkommer indirekte. Hvor landmændene i fortiden var selvstændige, stolte og optimistiske, er de altså (sat lidt på spidsen) det modsatte i dag: uselvstændige (i betydningen økonomisk afhængige), forgræmmede og pessimistiske.

Nutidens nedadgående negative spiral

RB beskriver nutidens landbrug:

”Det moderne effektive industrialiserede landbrug har massevis af kvaliteter...” (l. 75), der skal ”fastholdes og udbygges” (l. 76). Landmændene har ”energi og dygtighed” (l. 84).

Men samtidig er det klart, at det står galt til i landbruget – herved stiller RB landbrugets fortid – succeshistorien – i antagonistisk forhold til nutiden. Hun tegner et billede af et erhverv, ”der ikke er i sund balance” (l. 80) – det vil sige, landbruget er sygt – og som er inde i ”den nedadgående negative spiral” (l. 139). Landbruget slås med en række problemer, som RB nævner i flæng:

”Tænk på burhønsene, på salmonellaen, på camphylobakter, på DT 104, på vækstfremmere, stråforkortere.” (l. 24-25) og ”...historien om BSE (...), historien om antibiotika i foderet, der udviklede resistente bakterier, og historien om tremmekalvene, og historien om mishandling af svin under transporten.” (l. 77-78).

Når RB taler om landbruget, gælder det både planteproducenterne, som ”høster kortsynet fortjeneste på nogle få procenter” (l. 92) og ”desperate kvægavlere” (l. 97), som har foreslået drastiske metoder ”ene og alene for at holde prisen kunstigt oppe på oksekød” (l. 99) og dermed udviser ”en foragt for liv, der virker skræmmende og forargelig” (l. 101-102). Igen drejer hun sagen fra det specifikke (kvægavlere) til det generelle (hele landbruget).

At RB nævner noget positivt om landbruget, hver gang hun har nævnt noget negativt, er en del af hendes nedtonende taktik.

Fremtidens genrejsning

RBs pessimistiske beskrivelse af nutiden modsvarer dog af den optimisme, der træder frem i hendes skildring af den fremtid, hun ønsker for landbruget:

”...ud af den negative og nedadgående spiral og (...) fornyet stolthed og optimisme i det danske landbrug” (l. 140).

Ritt Bjerregaard

RBs selvfremsættelse kommer til udtryk gennem subjektpositionerne 'jeg' og 'vi'. Hendes anvendelse af det personlige pronomen 'jeg' henviser både til privatpersonen RB og til ministeren. Den private RB kommer til udtryk i udsagnene:

”Jeg opfatter ikke mig selv som romantiker...” (l. 74) og ”Selvom jeg er glad for økologien...” (l. 108).

Også her gør det sig gældende at hun, ved at sige hvad hun ikke er, får beskrevet en identitet, nemlig at hun også er tilhænger af konventionelt landbrug. Det er karakteristisk for RB og for politikere generelt at lade de personlige holdninger skinne igennem. Det er et stilistisk træk, som er med til at opbygge et image som politiker og differentiere sig fra andre, og det er nødvendigt for at signalere personlig gennemslagskraft. Andre steder i talen henviser 'jeg'et til ministeren RB:

”...jeg er indstillet på at gøre, hvad jeg kan for at overbevise regeringen om, at der skal nogle penge til at udarbejde en realistisk plan for, hvilke forandringer, der skal gennemføres” (l. 121).

Her placerer hun sig i sin ministerfunktion som et bindeled mellem landbrug og regering. Det er vigtigt at lægge mærke til og have i baghovedet ved gennemgangen af RBs brug af pronominet 'vi'. Det bruges nemlig ikke, som man måske kunne forvente, om 'vi politikere' eller 'os i regeringen'. Disse institutioner lægger hun konsekvent afstand til ved at omtale dem som: 'det offentlige', 'statskassen' eller 'regeringen'.

RB undgår at skabe en antagonisme mellem sig selv og landbruget, som PG jo netop gør i sin tale. I stedet skaber hun en fælles identitet med landbruget. Det ses idet 'vi' refererer til:

”...vi i fællesskab – landbruget, fødevarerindustrien, handelen, forbrugerne og fødevarerministeriet” (l. 55).

Derved markerer hun, at hun også er landbrugets minister og ikke kun repræsenterer forbrugerne, og at løsningen på samfundsproblemet vedrørende landbrugets udvikling er en fælles opgave. I talens slutning bliver det dog lidt uklart, hvem 'vi' henviser til, når RB fx siger:

”Vi må se på de internationale rammer for de danske fødevarer (...). Vi må se på EU's fødevarepolitik, og hvilke ændringer vi skal forsøge at få gennemført heri.” (l. 130-131).

Her lyder det mere som en politiker-opgave, end som noget der skal løses i fællesskab med landbrug, fødevareindustri, handel og forbrugere.

Flere kasketter

At RB har forskellige identiteter som minister, ses af, at hun bruger forskellige betegnelser for befolkningen eller offentligheden. Et sted taler hun om 'forbrugerne', hvorved hun beskriver befolkningens relation til landbruget, fx:

”Fødevarehandelen har muligvis ret i, at forbrugerne løber som hovedløse høns i samlet flok efter det billigste tilbud...” (l. 58).

Dermed sætter hun sig i landbrugets og fødevarehandelens sted og viser sin identitet som minister for fødevareerhvervene. Andet steds omtaler hun befolkningen som 'medborgerne' og 'skatteyderne'. Her dækker betegnelserne derimod relationen mellem befolkning og politikere, og derigennem viser hun sin politikeridentitet.

Det offentlige

I talen kommer et billede til syne af 'det offentlige', 'myndighederne' eller 'staten', dog mest igennem RBs pointering af, hvilken funktion det offentlige har:

”Det offentlige – den danske stat – skal ikke betale penge ud i al almindelighed til produktionstab...” (l. 51-52) og ”De penge det offentlige kan afse (...) skal gå til langsigtede foranstaltninger.” (l. 53).

Det er, som vi tidligere har været inde på, udtryk for et politisk synspunkt, som hun og hendes bagland repræsenterer. Men det er også et direkte svar på den forventning, PG udtrykker vedrørende det offentliges rolle i forhold til landbruget.

Forbrugerne og landbruget er modsætninger

RB sætter som nævnt på intet tidspunkt sig selv i modsætning til landbruget. Hun gør tvært imod meget for at udligne modsætningen mellem landbrug og myndigheder, som nævnt under

gennemgangen af hendes brug af 'vi'. Derimod skaber RB en antagonisme mellem landbrug og forbrugere. Dette kommer frem ved, at RB konsekvent afstår fra personlig holdning til landbruget, og i stedet lader forbrugerne være talerør, idet hun siger:

”Forbrugerne derimod føler sig som ofre for endnu et kynisk eksperiment...” (l. 91).

Andre steder udelader RB bare agens, fx:

”...alle disse historier fremkalder billedet af en sektor i samfundet (...) der ikke er i sund balance...” (l. 79-80), ”...det bliver opfattet som symptombehandling.” (l. 86) og ”...en foragt for liv, der virker skræmmende og forargelig.” (l. 101-2).

Det er underforstået, at det er omverdenens opfattelse af landbruget, hun taler om. Og gang på gang fremhæves forbrugernes 'tillid' som den vigtige opgave for landbruget at få (gen)skabt. Det er i det hele taget hovedsageligt forholdet til forbrugerne, RB kredser om. Ved at sætte forbrugernes stemme i stedet for sin egen, opnår RB at holde sig selv udenfor, samtidig med at budskabet (opsangen) ikke er til at misforstå. Men landbrugets forhold til sin omverden generelt, bliver også nævnt – landbruget har totalt ”...mistet forbindelsen til medborgerne uden for erhvervet.” (l.100). I talen er det dog ikke kun landbruget, der står for skud – også forbrugerne får en tur:

”Forbrugerne æder bjerge af helt overflødig dyrisk fedtstof, som enhver, der tænker sig om, ved er skadeligt.” (l. 59-60).

Her ses sagen fra fødevarehandelens side. Skiftet i synsvinkel viser, at RB ikke er partisk, men har forståelse for forskellige parters synspunkter, hvilket selvfølgelig er hendes job som minister for både fødevarerhverv og forbrugere. Herved understreger hun, at talen ikke er et angreb på landbruget.

Politikersprog

I talens slutning går RB over til at tale om løsningen på problemerne. Her er sproget meget tungt og udgør en typisk politisk sprogbrug:

”Indenfor den nationale ramme må vi have rede på fødevaresektorens indtjenings- og produktionsforhold og fremlægge helhedsorienterede prioriteringer for fødevarepolitikken. ...” (l. 134-135).

Eksemplet er taget ud af en længere sammenhæng, hvor sammensatte substantiver, som fx 'fødevaresektoren' og verbalsubstantiver, som fx 'fornyelse', samt opremsning, gør afsnittet

meget komplekst og abstrakt. Sammen med en gennemgående brug af modaliteten måtte (fx ”vi må se på...”, l.130), der i sig selv ikke indeholder nogen forpligtelse eller løfter, bliver løsningen en omgang varm luft uden konkret indhold. Det står i skarp kontrast til resten af talen, hvor RB ellers netop er meget konkret, som fx når hun trækker eksempler ind på landbrugets problemer.

Ritt Bjerregaard tager forbehold

Talen er præget af, at RB tager mange forbehold (Note: Afsender og modtager samarbejder generelt, når de kommunikerer. For at blive fortolket nogenlunde som intenderet, må nogle basale samarbejdsprincipper være overholdt. Grices fire samarbejdsmaximer er: Kvantitet, kvalitet, relevans og måde (Grice 1975 ”Logic and Conversation”, i ”P. Cole & J. Morgans (eds.) ”Syntax and Semantics”, vol. 3, (Academic Press). Mådes-maximen bliver markeret af afsender fx via forbehold (hedging), det vil sige, at taleren vha. modalitet (grad af tilslutning til ytringen) udtrykker forbehold for det sagte. (Yule 1996 i Tillægskompendie 1998/99:36-39.) Forbeholdene er, ligesom de mange implicitte påstande, med til at nedtone opsangen til landbruget. Et særligt udpræget eksempel er følgende citat (vi har understreget forbeholdene):

”Men jeg tror også, at vi alle – og ikke mindst landbruget selv – må overveje, om denne udvikling hen imod stadig større effektivitet ikke er ved at have nået en grænse, ja måske allerede på nogle punkter har overskredet den” (l. 18-20).

Forbeholdene udtrykker lav tilslutning via modalitet. En undtagelse er ’ikke mindst’, som adskiller sig fra de andre forbehold ved at udtrykke høj tilslutning og dermed virke forstærkende fremfor nedtonende – selvom det er os alle, der skal overveje noget, så er det dog særligt landbruget.

Sammenfatning på tekstanalyserne

Genre og formål

Både PGs og RBs tale tilhører genren politisk tale. Det kommer frem, idet begge talerne har advokerende hovedpåstande.

Begge taler har også elementer fra den juridiske tale. PGs tale er både en anklage af regeringen og et forsvar for landbruget, mens RB med sin argumentation for at landbruget ikke kan få kompensation dømmes landbruget som ansvarligt for BSE.

Den overordnede talehandling i PGs tale er et krav – landbruget stiller krav til regeringen om handling. I RBs tale er det opsangen, vi ser som den overordnede talehandling, idet hun, godt

nok meget indpakket, kraftigt appellerer til landbruget om at ændre produktionsmetoder. I begge taler er den overordnede talehandling altså regulativ. Hvor PG i sin tale 'slår i bordet', er RBs tale 'en løftet pegefinger'.

Strategier

PGs argumentation er overvejende opbygget som et argumenthierarki, den såkaldte "elefantbøssestrategi", idet hans argumentation leder frem til et væsentligt kronargument, som resten af argumentationen bygger op til. Heroverfor er RBs argumentation bygget omkring to hovedpåstande, som hun argumenterer for gennem to argumentrækker, den såkaldte haglgevær-strategi, hvor man spreder sine belæg udover et bredere felt.

Det er desuden en del af PGs strategi at have mange konstaterende belæg for den advokerende hovedpåstand, hvormed hans argumentation kommer til at fremstå som fakta. Det ses også på talehandlingsplan, idet talen er præget af konstativer.

For RB er strategien derimod at trække problemstillingen væk fra det specifikke BSE-problem og op på et overordnet niveau, der går på landbrugets udvikling generelt. Det er herigennem det bliver muligt for hende at give landbruget en opsang, idet hun tager afsæt i kompensationsspørgsmålet til at give opsangen. Desuden er det en del af hendes strategi at pakke budskabet ind. Selvom den overordnede talehandling er direktiv, bliver budskabet nedtonet gennem brug af implicerede påstande.

Ændring eller bevarelse af status quo

I forhold til spørgsmålet om compensation argumenterer PG umiddelbart for en ændring af status quo (med hensyn til at få omstødt beslutningen om compensation). Men i forhold til bevarelse eller ændring af forholdet mellem landbrug og myndigheder, så argumenterer han egentlig for en bevarelse status quo, idet han ønsker at bevare forholdet, som det altid har været. Det modsatte er så at sige gældende i RBs tale. Med hensyn til beslutningen om compensation argumenterer hun for status quo, idet hun står ved sin beslutning om ikke at give compensation til landbruget. Men hun argumenterer i særdeleshed for en ændring af status quo, når det gælder forholdet mellem landbrug og myndigheder.

Diskurser

Både PG og RB trækker i deres argumentation overvejende på hhv. en politisk og en økonomisk diskurs, hvilket fremgår af indholdet og understøttes af deres retorik. Beskrivelsen af landbruget er hos PG meget rationel og trækker på en økonomisk diskurs, en videnskabsdiskurs og en virksomhedsdiskurs. Derudover inddrager de også begge en forbrugerdiskurs i argumentationen, om end i forskellig grad. Hos RB er det en af

grundelementerne, idet hun især taler om forbrugernes tillid, mens diskursen hos PG får meget mindre vægt og betydning, idet han mest taler om forbrugerhensyn og -krav. Af hans ordvalg lyder det som noget landbruget nødtvungent forsøger at leve op til.

Her ser vi desuden på de antagonismer, vi har fundet i talerne igen – hos PG antagonismen mellem 'vi i landbruget' og 'politikere, myndigheder og forbrugere' – og hos RB dels mellem landbruget og forbrugerne, dels i sin historie om landbruget mellem landbruget før og nu. Hun skaber i modsætning til PG en fælles identitet om 'vi i fællesskab' og forsøger derved at ophæve den antagonisme, som PG har etableret mellem især landbrug og myndigheder.

Diskursiv praksis i talerne

Vi er nået til analysen af selve forbindelsen mellem sprog og samfund. Hvis vi husker tilbage på Faircloughs tredimensionelle model, udgør diskursiv praksis den dialektiske forbindelse mellem sprog og samfund. Gennem analysen af diskurs praksis bliver det muligt at indfange sprogets handlingsaspekt, men samtidig også det sociale determinerende aspekt. Nøglen til at undersøge dialektikken mellem sprog og samfund er ifølge Fairclough at undersøge teksters intertekstualitet og interdiskursivitet (jf. kapitel 2 s. 26), da det er herigennem, diskursordenen reproduceres, modificeres eller forandres. Forandring sker fx ved at diskurser og genrer blandes på nye måder, så der opstår en helt ny diskurs (Fairclough 1992:124). En høj grad af interdiskursivitet er derfor med til at signalere forandring af diskursordenen og den sociale praksis.

Talerne af PG og RB ser vi altså som historiske produkter – begrænset og formet af underlæggende strukturer. Det betyder mere nøjagtigt, at produktionsprocessen er samfundsmæssigt begrænset af to forhold. For det første af det Fairclough kalder 'members' resources':

"...effectively internalized social structures, norms and conventions, including orders of discourse, and conventions for the production, distribution and consumption..."
(Fairclough 1992:80).

Herunder altså diskursordenen, som er debatten om kompensation. Den udstikker nogle rammer for, hvad teksterne, som indgår i debatten, skal handle om⁵⁵. For det andet er produktionsprocessen begrænset af den specifikke sociale praksis, talerne er en del af (det vil

⁵⁵ Hvis RB fx i talen talte om en syg møster, så ville det være et brud med normerne og konventionerne for debatten).

sige forholdet mellem landbrug og myndigheder) idet den determinerer, hvilke 'members' resources' der bliver trukket på og hvordan.

Samtidig ser vi også talerne som social praksis, det vil sige som kilder til fremtidige tekster. For at undersøge denne del af talerne, som vedrører konsumptionsprocessen, foreslår Fairclough, at man laver receptionsanalyse. Det har vi, som nævnt i kapitel 2 fravalgt. (Evt. note: Begrundelsen er, at vores interesse er at undersøge de forestillinger, der ligger hos PG og RB om legitimitet og ansvar. Dermed er vores fokus tekstproduktionsprocessen. Heri ligger også vores undersøgelses begrænsninger, som vi gjorde rede for i kapitel 2.)

Talernes intertekstuelle kæde

Da talerne er indlæg i en debat om kompensation, som i sig selv udgør en lille del af den større BSE-historie, er det klart, at talerne refererer intertekstuel, både til hele BSE-forløbet og den verserende debat om kompensation. Talerne bidrager også til den videre debat ved at levere stof til efterfølgende tekster i sagen. For at forstå talerne, er det derfor en forudsætning at have kendskab til forløbet.

Hidtil har vi udpeget enkelte intertekstuelle referencer. I kapitel 1 var vi inde på, hvordan RBs udmelding om kompensation udløste en del skriverier i dagspressen. Og i tekstanalyserne har vi fx påpeget, at talerne er indlæg i en debat, hvilket kommer til udtryk tekstuel gennem en væsentlig brug af bestemt form og exaforer, som henviser til den verserende debat. Et eksempel når PG refererer til "destruktionsordningen" (l. 188).

Bag vores indsnævring af specialets problemstilling samt udvælgelsen af talerne som analysetekster ligger et større arbejde med at få et overblik over forløbet af kogalskabssagen. Et af de første skridt i specialeprocessen var at få gennemgået et stort materiale af artikler fra dagbladene igennem mere end et år⁵⁶. Det var herigennem, det blev muligt for os at fokusere specielt på kompensationsdebatten, som vi med vores PR-fokus fandt særligt interessant. Man kan sige, at vi hermed har fulgt talernes intertekstuelle kæde⁵⁷.

Den tekst vi har slået ned på, som særligt har sat kompensationsdebatten i gang, er RBs udmelding om afvisningen af kompensation. Den udløste medieaktivitet med udtalelser fra mange fronter – eksperter og den politiske opposition blandede sig med vurderinger og kommentarer – men også RB selv kom med udtalelser om grunden til afvisningen, og i

⁵⁶ Fra det første udbrud af BSE den 27. februar 2000 til marts 2001.

⁵⁷ Udtrykket beskriver, hvordan serier af teksttyper er relateret til hinanden i den forstand, at hver tekst inkorporerer elementer fra en anden eller flere andre tekster. Samtidig kan teksten selv blive genbrugt i andre tekster (Fairclough 1992:130).

særdeleshed kom der udtalelser fra utilfredse repræsentanter for landbruget, som krævede beslutningen omstødt.

Således var det RBs udmelding om kompensation, der var den direkte årsag til landbrugets protestmøde i Vejle, hvor PG holdt sin tale. Og udmeldingen har således sat rammerne for talens emne. Og selvom RB ikke i sin tale har manifest intertekstualitet til PGs tale, indgår sluterklæringen fra landbrugets stormøde sammen med indlæg i mediedebatten i hendes 'members' resources', når hun holder sin tale.

Diskurser og interdiskursivitet i talerne

Nu vil vi opsummere, hvilke diskurser hver af talerne trækker på (aktuelle diskurser) og forholde dem til diskursordenen og diskurstyper⁵⁸ i forhold til modellen for diskursorden (se kapitel 2 s. 21). Herefter vurderer vi den grad af interdiskursivitet, der er i talerne for at komme med et forsigtigt bud på, om talerne diskursivt bidrager til reproduktion eller forandring af forholdet mellem landbrug og myndigheder (den sociale praksis).

Afgrænsning af diskurser

Vi har, med Jørgensen & Phillips' udtryk, gjort diskursbegrebet til et analytisk begreb. Det betyder, at vi ser diskurser som:

”...noget man som forsker konstruerer, og ikke noget der findes afgrænset i virkeligheden, som man som forsker skal afdække.” (Jørgensen 1999:149)⁵⁹.

Det skal forstås sådan, at diskurserne skabes i feltet, som i vores tilfælde er sagen om kogalskab, det vil sige, at sagen giver betingelserne for, at vi som forskere kan analysere dem frem og afgrænse dem. Det er ikke RB og PG, der siger 'nu trækker jeg på den og den diskurs'. Diskurser konstrueres i diskursanalysen i den forstand, at vi analyserer materialet og derpå afgrænser vi diskurserne, efter de regler vi har fastsat.

Hos Fairclough finder man ikke særligt præcise retningslinier til afgrænsning af diskurser. Diskurser kan ses som:

”...sociale mønstre af betydningsfastlæggelse, der står i ustabile relationer til hinanden” (Winther Jørgensen 1999:148).

⁵⁸ Vi vil ikke lave en liste over alle de mulige diskurstyper, men i stedet vurdere, om de diskurser vi finder, er forventelige eller ej.

⁵⁹ Jørgensen og Phillips påpeger, at kritisk diskursanalyse og andre diskursteorier taler om diskurser som noget, der findes afgrænset i virkeligheden (Winther Jørgensen 1999:149).

Her er en diskurs én bestemt måde at udlægge verden (eller dele af verden) på. En diskurs' grænser kan man sige er der, hvor den ikke længere er forenelig med diskursens entydighed. For at præcisere, hvad vi mener, kigger vi på et par eksempler fra tekstanalyserne igen:

Vi ser fx en politisk diskurs i PGs tale, idet han for det første trækker på den politiske talegenre, og for det andet med sit sprog eksplicit angiver, at han taler om politik ("Før jeg går videre med det politiske..." (l. 120). En videnskabelig diskurs ser vi hos PG, idet han bruger teknisk-rationelle ord (fx 'sikkerhed', som ofte bruges i forbindelse med videnskabelige vurderinger) og på talehandlingsniveau bruger en del konstativer, der signalerer videnskabelighed – at der er tale om 'sikker viden'.

Aktuelle diskurser

I kapitel 2 introducerede vi Faircloughs model for diskursorden:

Den sociale orden Forholdet mellem stat og landbrug (og erhverv generelt)	Diskursorden Debatten om kompensation
Praksistyper Lovgivning/regulering, politik, forhandling, kompensation og tilskud,	Diskurstyper Fx politisk diskurs
Aktuelle praksisser Forhandling Afvisning af kompensation (Afviger fra normale praksistyper)	Aktuelle diskurser

(Efter Fairclough 1989:29)

Nu kan vi, på baggrund af tekstanalysen, gøre rede for modellens felt 'aktuelle diskurser'.

Aktuelle diskurser i Peter Gæmelkes tale

PGs tale er overvejende domineret af to diskurser, en politisk og en økonomisk diskurs, og begge er markeret direkte i talen:

"Før jeg går videre med det politiske, vil jeg godt sige lidt om de økonomiske konsekvenser." (l. 120).

Politik og økonomi

Diskurserne er ikke overraskende i forhold til, at talen hører til genren politisk tale og indgår i en verserende debat om kompensation. Det kommer som vist til udtryk i tekstens overordnede sproghandling, som er et krav, der netop handler om økonomi. Derudover er der, som vi så i argumentationsanalysen, mange træk i PGs argumentation, der hører til genren politisk

argumentation. Også her finder vi den økonomiske diskurs, der træder frem som en væsentlig del af argumentationen.

Videnskab

Herudover finder vi en videnskabelig diskurs. Den kommer bl.a. frem i overvejende tekniske og rationelle ordvalg, og i PGs henvisninger til 'sikkerhed', der er knyttet til videnskabelig vurderingsmetoder.

Virksomhed

PG beskriver landbruget gennem en virksomhedsdiskurs, når han omtaler landbrugets produktionsmetoder. Landbruget er en industri, der er ikke noget bonderoseidyl over det. Virksomhedsdiskursen indgår sammen med videnskab og økonomi i et diskursfællesskab, hvilket udtrykkes i PGs henvisning til foderet som "...rigtigt ud fra en ressourcemæssig betragtning.". Det industrielle landbrug producerer ud fra en rationel, økonomisk og videnskabelig tankegang.

PGs brug af den rationelle virksomhedsdiskurs i sin argumentation er heller ikke overraskende. Som vi viste i tekstanalysen, er det ved hjælp af den, han kan argumentere bedst for sin sag, og derfor undlader han også at inddrage en etisk diskurs eller forbrugerdiskurs, da det ville være svært for ham at retfærdiggøre landbruget i forhold til disse diskurser.

Forbrugerdiskurs

Vi ser dog, at PG trækker på en forbrugerdiskurs, når han påpeger, at landbruget faktisk har gjort en del for miljøet og accepteret, at produktionen skal ske i forståelse med både myndigheder og forbrugeres krav. Det er dog en anelse overfladisk inddragelse af diskursen. Som vi pointerede i analysen, virker det som om landbruget kun nødtvungent lever op til omverdenskravene, og at landbruget i hvert fald ikke er på forkant, som PG hævder, de netop forsøger at være.

Aktuelle diskurser i Ritt Bjerregaards tale

Politik

Heller ikke overraskende finder vi en politisk diskurs i RBs tale, det er jo netop den diskursorden, hun repræsenterer som minister. Diskursen kommer således især til udtryk i hendes egen identitet og i hendes definition af 'det offentlige'. Derudover er talens genre markør for politikdiskursen, og hendes politiker-sprogbrug i slutningen af talen understøtter også den politiske diskurs.

Økonomi og forbrugere

RB trækker herudover hovedsageligt på to diskurser - en økonomisk diskurs og en forbrugerdiskurs. Hun skaber faktisk en ny diskurs, fordi hun kombinerer de to diskurser. Diskurserne kommer fx til udtryk i argumentationen. I den første hovedpåstand, 'Landbrugets udvikling skal ændre spor', argumenterer hun først og fremmest ud fra en forbrugerdiskurs, når hun bliver ved med at nævne tillid. I den anden hovedpåstand, 'Landbruget kan ikke få kompensation', trækker hun især på en økonomiske diskurs i sin argumentation, men også landbrugets ansvar over for den fælles pengekasse (statskassen) og dermed for hele samfundet, er belæg for ikke at give kompensation. Det er altså både det økonomiske og forbrugershensynet, der sammen udgør hendes baggrund for ikke at give landbruget kompensation.

En diskursiv kamp

Vi kan således se, at der foregår en række diskursive kampe i talerne, som handler om at definere identiteter og i tilknytning hertil, at indholdsudfylde begreber.

Diskurserne i PGs tale er alle forventelige i forhold til såvel den fælles debatdiskursorden, som landbrugets diskursorden. Derfor kan vi sige, at han har en lav grad af interdiskursivitet, idet hans inddragelse af forbrugerdiskursen ikke følges op.

Ser man på de diskurser, der findes i RBs tale, er de ikke overraskende i forhold til den diskursorden hun repræsenterer som fødevarerminister. Indenfor denne orden er det helt forventeligt, at hun kombinerer en forbrugerdiskurs med en økonomisk diskurs. I forhold til den debatdiskursorden, som RBs tale indgår i sammen med PGs tale, virker det derimod overraskende at finde en forbrugerdiskurs, når debatten handler om kompensation til landbruget. Udfra den betragtning er forbrugerdiskursen udtryk for interdiskursivitet og kan opfattes som et forsøg på at udvide diskursordenen og ændre den sociale praksis. Det er også det, vi har udpeget flere gange i tekstanalysen som hendes forsøg på at få sagen til at handle om landbruget generelt og ikke bare kompensation.

Identiteter i kamp

Der, hvor vi finder de diskursive kampe om at definere identiteter, er i indholdsudfyldningen af 'landbruget' og 'staten' og 'forbrugerne' og beskrivelsen af relationen mellem identiteterne. Hvor PG fremhæver landbrugets fortrin indenfor en virksomhedsdiskurs, taler RB både om fortrinen og ulemperne ved landbrugets produktionsmetoder, der dukker op, når forbrugerdiskursen inddrages.

Med hensyn til definitionen af relationen mellem det offentlige og landbruget slår PG på landbrugets forventninger om medansvar og medfinansiering, mens RB kaster begge dele tilbage til landbruget. PG ønsker at fastholde statens rolle som dem, der yder tilskud og kompensationer, mens RB i sin tale klart definerer, hvad hun mener er grænsen for, hvad det offentlige skal betale.

Der er også kamp om, hvem der er modpoler i antagonismen. Hvor PG skaber antagonisme mellem landbruget og 'de andre' – først og fremmest "Ritt" og regeringen – overfører RB modsætningsforholdet til relationen mellem landbrug og forbrugere. Vedrørende relationen mellem sig selv og landbruget, søger RB i stedet at skabe en fælles identitet, knyttet til den fælles opgave det er, at vende landbrugets uheldige udvikling.

Ansvar - et flydende begreb

Et meget væsentligt begreb, der går igen i begge taler, er ansvar. Det vi ser er, at begrebet har forskelligt indhold i hver af talerne. Det er altså et flydende begreb, som der er kamp om at give en fast betydning. PG lægger betydningen økonomisk ansvar i begrebet, og han knytter det an til sin definition af hhv. landbrugets og myndighedernes rolle. Det vil sige, han fastholder myndighederne i et ansvarsforhold overfor landbruget, som indebærer, at de må tage ansvaret for beslutningen og dække omkostningerne. Det ser vi, når han i sin argumentation bruger belægget 'regeringen løber fra ansvaret' synonymt med det, at løbe fra regningen. Hos RB derimod finder vi en anden indholdsudfyldning af begrebet, som knytter sig til den interdiskursivitet, hun skaber mellem den økonomiske diskurs og forbrugerdiskursen. Hun afskriver statens ansvar overfor landbruget og placerer i stedet ansvaret direkte hos det enkelte erhverv ('Producenter har ansvaret for det de producerer'). Begrebet dækker også her økonomisk ansvar, det vil sige, landbruget må selv betale for BSE-testen. Men i og med RB kombinerer den økonomiske diskurs med en forbrugerdiskurs og taler om tillid, lægges der op til, at begrebet har et bredere indhold end økonomi. Ansvar får dermed også betydningen samfundsansvar og moralsk/etisk ansvar, hvilket fremgår af hendes fokus på, at landbruget udvikling skal ændre spor.

4 ANALYSE AF SOCIAL PRAKSIS

I dette kapitel er vi nået til den yderste kasse i Faircloughs tredimensionelle model, nemlig den sociale praksis som talerne indgår i og bidrager til at opretholde eller forandre. Den sociale praksis omfatter praksisformer på økonomisk, politisk, kulturelt og ideologisk plan, som den diskursive praksis på en gang er farvet af, men også medbestemmende for (Fairclough 1992:66). Vi har allerede skitseret den sociale praksis, der udgør baggrunden for talerne i kapitel 1. Med udgangspunkt i konklusionerne fra kapitel tre vil vi nu uddybe og diskutere de samfundsmæssige sammenhænge mere dybtgående.

Vi indleder med en argumentation for vores valg af teorien om risikosamfundet og en diskussion af, hvad det valg betyder for vores speciale. Derefter følger en gennemgang af Ulrich Becks teori, hvorefter vi er klar til at vende blikket mod empirien og teorien i relation hertil.

Hvorfor teorien om risikosamfundet?

Når vi vælger at bruge Beck som sociologisk forklaringsramme, hænger det sammen med, at sagen om kogalskab umiddelbart ligner et skoleeksempel på teorien om risikosamfundet, fordi BSE-sagens art og årsag overfladisk set har mange fællestræk med de eksempler Beck beskriver i sin teori.

Becks udlægning af bevægelsen fra industri- til risikosamfund giver os mulighed for at forstå, hvordan landbrugets udvikling sker helt legitimt, fordi man prioriterer en stor produktion, der kan forbedre velfærd. Og netop denne udvikling har, efterhånden som følgevirkningerne af landbrugets stordrift er dukket op (fx forurening), været årsag til, at landbruget er blevet betragtet med stadig større skepsis af en stadigt mere vidende, kritisk og magtfuld offentlighed (myndigheder som forbrugere). Dette gør sig gældende for landbrugets situation generelt og stemmer også overens med, hvad vi har observeret i BSE-sagen.

Ulrich Beck i et public relations-speciale

Valget af Beck har også baggrund i et ønske om at bringe nye teoretikere på banen indenfor PR-feltet. Vi finder hans teori interessant og nytænkende i sin måde at inddrage risikoperspektivet og dets betydning i forhold til virksomheders legitimitet. En vigtig pointe i Becks teori er hans påstand om, at den udvikling samfundet befinder sig i, på vej mod et risikosamfund, har konsekvenser for forholdet mellem stat, videnskab, virksomheder og offentlighed med hensyn til legitimitet. Hvor staten i industrisamfundet har kunnet legitimere virksomhederne overfor offentligheden ved hjælp af videnskaben, er påstanden hos Beck, at

videnskab og stat i risikosamfundet mister autoritet. Hermed mister de også legitimationsmagt og afløses af en subpolitik, hvilket resulterer i, at det bliver op til offentligheden at vurdere virksomhedernes legitimitet.

Denne tilgang gør Becks teori generelt interessant i et PR-perspektiv, der som bekendt har virksomheders relationer til deres omverden som fokus. Og det gør Becks teori relevant for os, fordi det netop er området virksomheders ansvar og legitimitet, vi har valgt at fokusere på i BSE-sagen.

Desuden er teorien oplagt i forhold til, at sagen om kogalskab er en typisk 'risikosamfundssag'. Vi ser også et perspektiv i, at der utvivlsomt vil dukke flere risikosager op, med legitimitets- og ansvarskonflikter mellem politikere og myndigheder og erhvervsliv, af samme art som i kogalskabssagen.

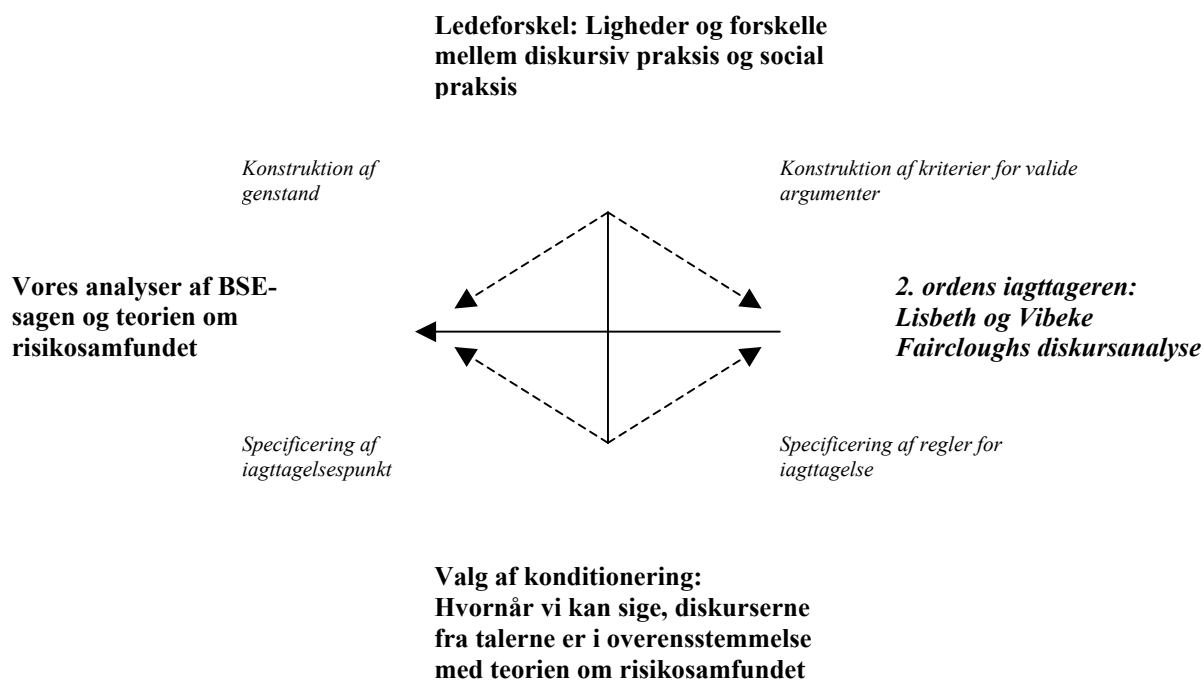
Et perspektiv på sagen

Norman Fairclough er som nævnt i kapitel 2 ikke særlig præcis med hensyn til brugen af teori til dette niveau. Derfor har vi nedenfor ved hjælp af Diamantmodellen (jf. kapitel 2) forklaret, hvordan vi bruger Beck.

Vi vil understrege, at vores brug af teorien om risikosamfundet er udtryk for et valg, vi har foretaget. Det er jo ikke talerne selv, der henviser til Ulrich Beck. Vi betragter risikosamfundsteorien som et perspektiv i form af en videnskabelig diskurs, vi ser vores iagttagelse af genstandsfeltet i forhold til.

Risikosamfundsperspektivet som social praksis, skal altså ikke opfattes som en objektiv beskrivelse af samfundet, men som én blandt andre mulige bredere, diskursive sammenhænge, som man kan forstå empirien på baggrund af. Det er én måde at betragte sagen på, og som vi netop har begrundet, mener vi, det er et oplagt perspektiv i forhold til såvel sagen som vores problemstilling.

For at illustrere vores brug af Ulrich Beck som analysestrategi, trækker vi lige Diamantmodellen frem igen:

Denne model er forskellig fra modellen i kapitel 2 ved, at objektet for iagttagelse er ændret fra at være sagen og talerne til at være vores analyse af sagen og teorien om risikosamfundet. Dermed er det nu også en anden forskel, vi kigger efter, nemlig ligheder og forskelle mellem den diskursive praksis vi fandt frem til i talerne og Becks teori. Derfor gælder også andre regler for, hvornår vi kan konditionere vores iagttagelser. Man kan sige, at iagttagelsesfeltet er blevet udvidet, fordi vi nu kigger efter bredere sammenhænge og ikke konkrete diskurser.

I det følgende vil vi redegøre nærmere for Becks teori og derefter diskutere teorien i forhold til vores empiri.

Ulrich Becks teori om risikosamfundet – en gennemgang⁶⁰

Ulrich Becks ”Risikosamfundet” er en omfattende modernitetsteori med udgangspunkt i en forestilling om, at moderniteten er på vej ind i en ny fase. I bogen argumenterer han for denne forestilling, og ikke mindst: De konsekvenser det har for samfund, politik, økonomi og videnskab. Beck går i sine redegørelser flere steder meget ’teknisk’ til værks, med detaljerede beskrivelser af især miljøforhold. Da vi især interesserer os for de konsekvenser Beck udleder

⁶⁰ Gennemgangen er baseret på den danske oversættelse fra 1997: ”Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet”.

– for samfund, politik, økonomi og videnskab – har vi måttet trække argumenter ud af deres oprindelige sammenhænge med fare for en uhensigtsmæssig forenkling af det komplicerede, men vi har forsøgt at fremstille de dele af teorien, der er relevante for os så vidt muligt på teoriens egne præmisser.

Ulrich Becks teser

Beck mener, at der har fundet en transformation af det moderne samfund (industrisamfundet) sted, som ikke er et resultat af kriser i den simple modernitet⁶¹, men tværtimod skyldes dennes succes.

Således hævder han, at industrisamfundet er på vej til at blive afløst af, hvad han kalder et risikosamfund. Her gælder kampen ikke længere fordeling af goder som i industrisamfundet, men fordeling af risici.

Selvom Becks teori om risikosamfundet udspringer af en debat om de mange miljøsager op igennem 70'erne og 80'erne, og da også i høj grad konkret behandler disse miljøproblemer, omfatter teorien om risikosamfundet meget mere end miljøproblematikken. Becks påstand er således, at risikosamfundet har en dynamik, der griber ind i forandringer på en række andre områder, fx arbejdsmarkedet og den politiske indretning. Han beskriver, hvordan videnskabens og myndighedernes autoritet forringes, med udviklingen af subpolitik til følge. Der sker det, at moderniteten bliver reflektiv, det vil sige optaget af sine egne utilsigtede konsekvenser, sine risici og sit grundlag.

"Risikosamfundet" er således bygget op omkring Becks to hovedteser:

1. Der er i risikosamfundet fokus på produktion og fordeling af risici i modsætning til industrisamfundet, hvis fokus var fordeling af goder
2. Risikosamfundet har en række følger for livsformerne, videnskaben, økonomien og politikken

Bogens første del beskriver, hvad der kendetegner risikosamfundet i modsætning til industrisamfundet. I anden og tredje del reflekterer Beck over hhv. de konsekvenser,

⁶¹ Beck skelner mellem det, han kalder simpel modernitet, som i det store og hele svarer til industrisamfundet, og det, han kalder reflektiv modernitet, som er det samfund vi i dag lever i (Rasmussen 1996:26). Beck er dog lidt uklar med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt transformationen har fundet sted eller om vi er i en overgangsfase.

risikosamfundet har for industrisamfundets livsformer (anden del), og de følger risikosamfundet har på det videnskabelige og politiske område (tredje del)⁶².

Fra industrisamfund til risikosamfund – første del

Her udfolder Beck sin grundlæggende ide om, at industrisamfundet gennemgår en reflektiv modernisering. Den historiske udvikling beskrives i et risikoperspektiv, som en bevægelse fra middelalderens risici, der overvejende stammede fra naturen, over industrisamfundets skabelse af usynlige risici⁶³, og til at vi nærmer os et risikosamfund, hvor risiciene, eller konsekvenserne er blevet synlige og ikke længere er bundet til det sted, de produceres (virksomheden). Modsat tidligere stammer risiciene i dag først og fremmest fra os selv.

Beck strukturerer sin argumentation omkring fem teser, som vi i det nedenstående trækker op.

1. Risici eksisterer i kraft af den viden, man har om dem

Risici, der produceres af de stadigt mere udviklede produktivkræfter, adskiller sig grundlæggende fra rigdom, bl.a. ved at de først og fremmest eksisterer i den (videnskabelige) viden, man har om dem, det vil sige de er åbne for samfundsmæssige definitionsprocesser. Det betyder, at de medier og professioner, hvor man beskæftiger sig med risikodefinitioner, samfundsmæssigt og politisk bliver helt afgørende (Beck 1997:31).

2. Risici har en anden fordelingslogik end rigdom

Risicis fordeling og vækst betyder, at der opstår en række samfundsmæssige faresituationer. Hvor rigdommens fordelingslogik relaterer sig til klasse- og lagforhold, er det kendetegnende for risikosamfundet, at risiciene er overnationale og klasse-uspecifikke globale trusler, som underminerer nationalstatens suverænitet, fordi de ikke er begrænset af nationale grænser og rammer alle befolkningsgrupper, som fx ved A-kraftulykker (Beck 1997:32).

3. Industrisamfundet udnytter de risici, som det selv frembringer økonomisk

Risicis udbredelse og markedsføring bryder ikke med den kapitalistiske udviklingslogik, men hæver denne op på et nyt niveau – industrisamfundet udnytter de risici, som den selv har produceret, økonomisk, og skaber derved risikosamfundets faresituationer og politiske potentiale (Beck 1997:32).

⁶² Da vi kun trækker på første og tredje del, vil vi undlade at behandle bogens anden del, når vi i det følgende gennemgår hans teori.

⁶³ Usynlige idet konsekvenserne endnu ikke har vist sig.

4. Der er behov for en sociologisk teori om ‘viden om risici’

Viden opnår ny politisk betydning i risikosamfundet. Risikosamfundets politiske potentiale må fremstilles og analyseres indenfor rammerne af en sociologisk teori om ”produktion og udbredelse af viden om risici”(Beck 1997:33).

5. Det upolitiske bliver politisk, når industrialiseringsprocessens konsekvenser skal elimineres

Samfundsmæssigt anerkendte risici rummer et politisk sprængstof, idet den offentlige definitionsstrid om risici ikke kun går på følgevirkningerne for natur og mennesker – den handler også om samfundsmæssige, økonomiske og politiske implikationer. Der opstår i risikosamfundet et politisk potentiale, som er knyttet til katastrofer. Forsøget på at afværge og styre disse kan afstedkomme en reorganisering af magt og ansvar. (Beck 1997:33).

Konsekvenser for videnskab og politik – tredje del

I bogens tredje og sidste del argumenterer Beck for de konsekvenser, han mener, den refleksive modernisering har for videnskab og politik, nemlig at videnskabens betydning ændres og at grænserne for det politiske udvides. Derudover skitserer han tre mulige fremtidsscenarier.

Videnskabens betydning i risikosamfundet

Ifølge Beck får videnskaben ny betydning i risikosamfundet. Igen opstiller han argumentationen i tese-form:

1. Videnskaben skaber risici og mister autoritet

Videnskaben får en dobbelt rolle, idet den ikke kun afhjælper risici – den skaber også risici i takt med øget viden. I takt med den refleksive modernisering, står videnskaben altså ikke kun i søgelyset, som et middel til at løse problemer, men også som årsag til problemer. I og med at den videnskabelige selvkritik bliver offentligt formidlet, sker der en afmystificering af videnskaberne, der radikalt ændrer relationerne mellem videnskab, praksis og offentlighed (Beck 1997:254-256).

2. Videnskaben bliver brugt som argument

Videnskabernes krav om erkendelse afmonopoliseres. Det betyder, at videnskaben bliver brugt til forskellige formål af forskellige interessenter, alt efter hvilken sag de repræsenterer (Beck 1997:256).

3. Offentlighedens bevidsthed om risici medfører krav om politisk handling

Konsekvensen af samfundets videnskabeliggørelse er, at offentligheden bliver stadig mere bevidst om risikoforhold, hvilket igen fører til, at der stilles øgede krav om politisk handling (Beck 1997:257).

4. En ny rolle for videnskaben

Det moderne projekt er stivnet i en historisk fremherskende forståelse af videnskab og teknologi. Hvis dette skal ændres, og hvis man vil moderniseringens risici tillivs, må symptombehandlingen erstattes med en eliminering af risicienes årsager. Videnskaben må metodisk og sagligt foretage tilbundsgående analyser af risici og farer fremfor blot at bagatellisere og tilsløre dem (Beck 1997:258).

Grænserne for det politiske udvides

En af de mest centrale følger af risikosamfundet er ifølge Beck, at grænserne for det politiske udvides. Det sker, fordi risici bliver til en drivkraft, der gør, at politikken ikke længere er begrænset til at foregå inden for det parlamentariske systems rammer. Risiciene forandrer både politikens begreb, lokalisering og medier (Beck 1997:300).

For at forstå sammenhængen mellem risici og ændring af grænserne for det politiske, må vi gå dybere ned i Becks argumentation, som han også her belyser i form af fire teser. Det er denne del af teorien, vi finder særlig interessant i forhold til vores case, hvorfor vi går mere i dybden med gennemgangen af disse teser end de foregående:

1. Politikken mister indflydelse

Der sker en samfundsmæssig opdeling i hhv. et politisk-administrativt system og et teknisk-økonomisk system. Beslutningsprocesserne i det politisk-administrative system er baseret på legalitet og på princippet om, at magt og politisk ledelse forudsætter borgernes tilslutning. Det teknisk-økonomiske system opfattes derimod som ikke-politisk. Dels sættes der lighedstegn mellem teknologisk og samfundsmæssigt fremskridt, og dels mener man, at fremskridtet er

uundgåeligt. Derfor legitimerer forøgelsen af levestandarden de negative følgevirkninger ved fremskridtet. Konsekvensen er, at fremskridtet unddrager sig politisk legitimation og bliver immun over for kritik – fremskridtet fungerer som en forhåndsgodkendelse af ukendte konsekvenser. Beck stiller derfor den påstand op, at fremskridtet erstatter den demokratiske afstemning (Beck 1997:301).

De samfundsmæssige forandringer, der sker som følge af beslutningerne i det teknisk-økonomiske system, står imidlertid i modsætning til demokratiets mest elementære principper om diskussion, afstemning, tilslutning osv. Industrisamfundet er således indrettet sådan, at kun en del af de beslutningskompetencer, der bestemmer samfundets udvikling, er lokaliseret i det politiske system og underlagt det parlamentariske demokratis principper (Beck 1997:302).

2. Grænsen mellem det politiske og det ikke-politiske er uklar og behøver revision

Grænsedragningen mellem det politiske og det ikke-politiske var i det 19. og starten af det 20. århundrede baseret på to historiske forudsætninger, som siden 70'erne er blevet problematiske i alle de vestlige industrilande: For det første en samfundsmæssig åbenbar eksistens af uligheder i classesamfundet, som har udgjort grundlaget for velfærdsstatens udbygning. For det andet en situation, hvor det politiske systems magt og indflydelse stadig var hævet over beslutningsmagten hos produktivkræfterne og videnskaben, og fremskridtsmodellen således stadig var legitim.

Disse to forudsætninger er i stigende grad blevet ugyldige som følge af den reflektive modernisering – man er bl.a. blevet mere opmærksom på omkostningerne ved den teknologiske og videnskabelige udvikling. Derfor er begreberne om det politiske og det ikke-politiske blevet uklare og behøver en systematisk revision.

3. Grænserne for det politiske udvides og fører til nyt behov for legitimation af virksomheder og videnskab

Krisen for velfærdsstatens politiske system, som er et resultat af dens hidtidige succes, fører sammen med de kolossale teknologiske innovationer, som rummer hidtil ukendte fremtidige farer, til en udvidelse af grænserne for det politiske. Den samfundsudvikling, som er en følge af den teknologiske og økonomiske udvikling, kan ikke længere hverken kaldes politik eller ikke-politik. Den bliver til en såkaldt *subpolitik*. Dette fører til, at statslige kontrolinstanser med et juridisk ansvar og en risikobevist medieoffentlighed begynder at forholde sig til, og

søger at påvirke, videnskaberne og virksomhedsledernes ‘intimsfære’ (Beck 1997:304). Den teknologiske forandring bliver genstand for diskussion og afhængig af legitimation:

”Den økonomiske og teknisk-videnskabelige handlen får således en ny politisk og moralsk dimension, som hidtil synes at have været fremmed for den. Økonomiens djævel nedsænkes, om man så må sige, i den offentlige morals vevand og påtager sig en helgenglorie af omsorg for natur og samfund.” (Beck 1997:305).

4. Politikken forskydes til den videnskabelige, tekniske og økonomiske moderniserings subpolitiske system

Hvor politikken tidligere var knyttet til den ‘interventionistiske stat’, forskydes magten fra det politiske system til den videnskabelige, tekniske og økonomiske moderniserings subpolitiske system. Det vil sige, forholdet mellem det politiske og det ikke-politiske vendes på hovedet (Beck 1997:305).

Udviklingen hen imod stadig større magt og indflydelse hos det ikke-politiske system forstærkes af, at denne udvikling ikke erkendes. Det vil sige, jo mere det politiske system signalerer, at det stadig sidder på magten, des mere mister de rent faktisk indflydelse.

Beck pointerer dog, at en konsekvens af subpolitikken er, at selvom den teknisk-økonomiske samfundsforandring unddrager sig demokratisk kontrol (som beskrevet i tese 1), så må den nu legitimere sig over for den kritiske offentligheds demokratiske instanser (Beck 1997:305).

Tre scenarier for det formelle politiske systems nye opgaver

I ”Risikosamfundets” sidste kapitel giver Beck et bud på en vej ud af det politiske systems fallit, idet han her overvejer, hvilke nye opgaver det formelle politiske system kan og burde varetage i risikosamfundet.

Han påpeger, at den magtdeling mellem politik, videnskab og økonomi, der er indbygget i moderniseringsprocessen, bliver diffus, og at det vil føre til gråzoner i den politiske udformning af fremtiden. Derfor opstiller han tre fremtidsscenarier for politikken, som han dog påpeger ikke udelukker hinanden, og som i nogen grad er at se i dag. Han kalder dem hhv. ‘tilbagevenden til industrisamfundet’, ‘demokratisering af den teknologiske udvikling’ og ‘differentiel politik’:

Tilbagevenden til industrisamfundet – scenario 1

I det første scenarium er der ingen alternativer til industrisamfundets udviklingsvej. Den medvind som satsningen på fremskridtet hidtil har givet, understøtter denne forestilling. Man har den indstilling til risiciene, som er skabt af industrialiseringens fremskridt, at de ikke udgør nogen reel trussel. Man ser dem nærmere som en slags samfundets drivkraft, som skaber nye udfordringer for videnskabelige og tekniske produktivkræfter, hvorved de bidrager til fremskridtet (Beck 1997:359).

Konsekvenser af, at denne udvikling fortsætter, kan være, at det økonomiske system fortsat holdes skadesløst for de risici, det selv producerer, mens det politiske system gøres ansvarlig for noget, som det ikke kan kontrollere (Beck 1997:362).

Det politiske system kan bryde den onde cirkel af afmagt og mistet troværdighed, som er konsekvensen af denne udvikling, men det kræver, at man udnytter risikodefinitionernes placering af ansvar for følgerne: Fremfor at tilsløre ansvarssammenhænge overfor offentligheden, skal det politiske system bruge videnskabens risikodefinitioner til at genvinde og udbygge den demokratisk-parlamentariske indflydelse (Beck 1997: 363).

En tilbagevenden til industrisamfundet vil føre til et voksende krav om politisk ledelse i takt med oplevelsen af, at verden bryder sammen. Derfor er det ikke udelukket, at 'tilbagevenden til industrisamfundet' kan blive til en mulig udviklingsvariant af fremtiden (Beck 1997:364).

Demokratisering af den teknologiske udvikling - scenario 2

For at komme tillivs, at den teknologiske og økonomiske udvikling unddrager sig politisk kontrol, vil politikken bureaukratisk og parlamentarisk lægge hindringer i vejen for såvel virksomhedernes rationalisering som den videnskabelige forskning. Det vil sige lade samfundet gennemgå en gennemgribende demokratisering, hvor grundlaget for alle beslutningsprocesser gøres offentligt tilgængelige, og det politiske systems redskaber udstrækkes til områder, der ellers ligger uden for dette. Dermed bliver subpolitikken underlagt demokratisk kontrol (Beck 1997:364-365). Farerne ved denne model kan blive, at videnskaben bliver autoritær, og at bureaukratiet vokser. Men parlamentarisk centralisme behøver ikke være resultatet. Det kan også være et 'eksperimentelt demokrati' med nye former for direkte medindflydelse og kontrol (Beck 1997:367-368).

Differentiel politik - scenario 3

Udgangspunktet for scenariet er udvidelsen af grænserne for det politiske, og at politikken har mistet sit centrum. Monopoler som fx videnskabens monopol på rationaliteten og statens

monopol på politikken, som er skabt af industrisamfundet og indbygget i dets institutioner, opløses.

Situationen er vanskelig, eftersom samfundet stadig agerer efter industrisamfundets 'drejebog': Videnskaben lader som om, de sidder inde med sandheden, politikerne lader som om, de har magt til at tage beslutningerne. Det politiske system må erkende den magtforskydning, der er sket til de subpolitiske systemer – at det politiske system ikke længere er det eneste eller mest centrale sted, der træffes beslutninger.

Beck foreslår, at der sker en udbygning og retslig sikring af bestemte indflydelsesmuligheder for subpolitikken, hvilket forudsætter eksistensen af stærke uafhængige domstole samt en stærk og uafhængig medieoffentlighed. Derudover må der skabes (institutionel) mulighed for selvkritik – videnskab og teknologi skal hver især opponere mod sig selv, for at verden udenfor kan få indblik i og vurdere, hvad der foregår. Det politiske system vil herefter få en ny rolle, hvor de bevarende, konfliktløsende, diskursive og symbolske funktioner kan blive til dets centrale opgave. Denne nye arbejdsdeling mellem politik og subpolitik kan allerede ses i dag (Beck 1997:373).

Teorien om risikosamfundet i relation til vores empiri

I det følgende diskuterer vi talernes diskursive praksis med den sociale praksis i form af Becks teori. Vi har struktureret diskussionen efter de konflikter, der kom frem i analysen af tekst og diskursiv praksis.

Forbrugertillid versus fødevaresikkerhed

I talerne ser vi, at Peter Gæmelke taler ud fra en videnskabelig diskurs, når han siger: "Sikkerheden var i orden" (l. 65), mens Ritt Bjerregaard gentagne gange fremhæver tillid som et centralt begreb og dermed trækker på en 'ikke-videnskabelig' diskurs.

Netop denne modstilling, tillid overfor sikkerhed, knytter an til et emne, der har været genstand for meget forskning, nemlig risikoopfattelser. I vores behandling af punktet vil vi først og fremmest se på området i relation til Becks teori og med den få en forståelse af, hvad der ligger til grund for, at Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard taler om hhv. sikkerhed og tillid. Det vil dog være relevant for forståelsen, at give et kort resume af, hvad forskningen i risikoopfattelse har beskæftiget sig med.

Traditionel videnskabelig risikoforståelse bygger på en forestilling om, at det, på basis af viden om sandsynlighed for uheld samt vurderinger af teknologiens fordele for den enkelte og for samfundet, er muligt at finde frem til et niveau for acceptabel risiko. Heroverfor står

begrebet 'oplevet risiko'⁶⁴, som er hentet fra en psykologisk tilgang til risikoopfattelser og bygger på en erkendelse af, at folks opfattelse af risiko er forskellig fra eksperternes videnskabelige opfattelse, fordi almindelige mennesker tilføjer nogle subjektive faktorer til risikobegrebet, som fx hvorvidt risikoen kan kontrolleres af folk selv. Disse subjektive faktorer betragtes af videnskaben som irrationelle og bliver derfor sædvanligvis ikke tilgodeset, når myndigheder og virksomheder skal træffe beslutninger og kommunikere til offentligheden om risici. Derved risikerer man at miste offentlighedens tillid (Breck 2000).

Videnskab og 'ikke-videnskab'

Hvorfor modsætningen mellem begreberne opstår, kan også holdes op mod Becks tese om, at videnskaben i risikosamfundet ikke længere har samme autoritet som før:

”Videnskaben kan ikke eliminere risici og kan som videnskab heller ikke vurdere, hvilke risici der er folkeligt acceptable.” (Grolin i Aagard 1999:270).

Ergo er videnskabelige argumenter ikke brugbare, når det gælder om at berolige forbrugerne.

Modstillingen mellem tillid og sikkerhed i talerne bunder kort sagt i, at de trækker på to forskellige diskurser. Når Peter Gæmelke taler om 'fødevarsikkerhed', kommunikerer han ud fra en videnskabelig diskurs, mens Ritt Bjerregaards fokusering på tillid er begrundet ud fra forbrugerne og deres 'ikke-videnskabelige' "mistro og lede ved landbruget" (l. 98), det vil sige ud fra oplevet risiko og subjektive værdier.

Med Becks teori kan vi forstå, hvorfor den videnskabelige logik ikke længere er nok til at indgyde tillid hos offentligheden (forbrugerne):

”Etableringen og generaliseringen af normer fra den videnskabelige argumentation forandrer grundlæggende situationen. Videnskaben bliver *uundværlig* samtidig med at den *fratages* sine oprindelige gyldighedskrav.” (Beck 1997:268).

Ifølge Beck er der en tendens til en udjævning af rationalitetskløften mellem eksperter og lægfolk i risikosamfundet.

En årsag til, at den videnskabelige autoritet og rationalitet ikke altid er gangbar, er altså ikke kun, at offentligheden tænker ud fra en anden rationalitet og ikke har forståelse for videnskabelig rationalitet. Tværtimod er det også baseret på, at offentligheden har et stort kendskab til videnskabens normer og de usikkerheder, der er knyttet hertil, og det er den

⁶⁴ Begrebet stammer fra Slovic: "The Perception of Risk", Earthscan (2000).

viden, som undergraver tilliden til videnskabens autoritet. Offentligheden mister tilliden til videnskaben, fordi de har et førstehåndskendskab til, hvor spinkelt et grundlag videnskaben faktisk træffer sine beslutninger på. Derfor kan andre rationaler være lige så gode argumenter.

Tillid og troværdighed

For at indgyde forbrugerne tillid har myndighederne i BSE-sagen indledt en jagt på risikoen og en jagt på de syge dyr. Det signalerer kontrol og handlekraft og kan opfattes som en styrkelse af politikernes autoritet. Samtidig er åbenhed en del af myndighedernes strategi. Hver gang der er mistanke om smitte, bliver det offentliggjort, og så snart en mistanke kan bekræftes, træder en række foranstaltninger i kraft, bl.a. opsporing og slagting af dyr. Disse foranstaltninger er ikke begrundet ud fra en videnskabelig rationalitet, men har først og fremmest til formål at berolige og indgyde tillid hos forbrugerne, jf. Peter Gæmelkes omtale af de nye foranstaltninger som en 'politisk afgørelse', der skulle 'berolige forbrugerne'⁶⁵.

Maja Horst & Mette Lolk har undersøgt kogalskabs-sagen i Danmark og England gennem mediernes fremstilling af sagen, med fokus på tillid⁶⁶.

De fandt, at de engelske myndigheders risikokommunikation var utroværdig, fordi de holdt sig for længe til rationel, videnskabelig argumentation, hvilket formentligt resulterede i dalende tillid blandt befolkningen. Ifølge Horst & Lolk var Ritt Bjerregaard/de danske myndigheders håndtering måske ligefrem med til at styrke troværdigheden og dermed tilliden til myndighederne, mens landbruget er kommet mindre heldigt ud af sagen:

”Der er intet der tyder på, at den danske befolknings tillid til veterinære myndigheder og fødevarerministeriet har lidt skade i forbindelse med den sag. Noget andet er, at landbrugserhvervet måske (endnu en gang) har mistet troværdighed ved at gå imod fødevarerministerens indgreb” (Lolk & Horst i Bordum 2001:147).

Ansvar og skyld

I talerne så vi også en uenighed mellem parterne, med hensyn til om kogalskab er landbrugets ansvar eller skyld. Hvor Peter Gæmelke refererer til Ritt Bjerregaards begrundelse for afvisningen som 'skyld', understreger Ritt Bjerregaard, at hun netop ikke taler om skyld, men om ansvar. Uenigheden afspejler egentlig lige så meget to forskellige opfattelser af, hvad

⁶⁵ Man kan sige, at den tillid smitter af på landbruget i den forstand, at tilliden til myndighederne får befolkningen til fortsat at købe oksekød.

⁶⁶ Om begrebet tillid mener Lolk & Horst at: ”tillid og troværdighed er som to sider af den samme mønt, men to sider der kan lokaliseres forskelligt. Troværdighed er en egenskab ved afsender, mens tillid er den følelse, der opstår hos modtageren, når han finder afsender troværdig” (Lolk & Horst i Bordum 2000:141).

ansvar handler om, og er en kamp om at indholdsudfylde ordet ansvar (jf. diskursiv praksis s. 68).

Som vi så i analysen argumenterer Ritt Bjerregaard ud fra en forståelse af, at producenter og dermed landbruget er ansvarlige for det, de producerer, hvormed hun taler ud fra en forestilling om samfundsansvar. Peter Gæmelke hævder derimod, at myndighederne løber fra deres ansvar, ved ikke at give kompensation. Hans udsagn bygger på en forestilling om økonomisk ansvar. Det kan forstås ud fra en tankegang om, at:

”...virksomheden er uskyldig så længe, den er lovlig.” (Jensen i Femø 2001:295).

Her lægges ansvaret hos myndighederne frem for virksomhederne og kan forstås sådan, at uforudsete problemer opfattes som huller i lovgivningen. Det er netop den problemstilling, Beck har beskrevet som en konsekvens af, at risikosamfundet legitimerer latente følgevirkninger i fremskridtets navn. Det vil sige, at de politiske systemer ender i en situation, hvor de står som ansvarlige for risikosamfundets udvikling og dermed de utilsigtede følgevirkninger, som egentlig er frembragt af de økonomiske systemer.

Det er den sociale praksis Peter Gæmelke refererer til i sin tale, når han taler om ansvar. Men at der ikke længere er konsensus om denne opfattelse, viser Ritt Bjerregaards definition af ansvar - at producenter har ansvaret for det, de producerer. Denne holdning indebærer, at uheldige følgevirkninger af produktionen, ikke længere bare er en accepteret følge af fremskridt og øget velfærd, som staten vil legitimere. Tankegangen hørte industrisamfundet til. Med risikosamfundets udvidelse af grænserne for det politiske og overgangen til subpolitik bliver denne ‘gamle’ model udsat for kritik fra en risikobevist offentlighed. Det kan forklare definitionen af ansvar i Ritt Bjerregaards tale. Samtidig indebærer Ritt Bjerregaards udsagn, at landbruget er omfattet af samme producentansvar som andre virksomheder.

Men det, at virksomheder skal være ansvarlige ud over det lovmæssige, har som beskrevet i kapitel 1 ikke altid været gældende. At der dog er en tendens hen imod øget producentansvar, har vi fundet belæg for i Mandag Morgen-rapporten ”Den politiske virksomhed”, som nævner, at der i de senere år er indført stadig flere reguleringer i de europæiske lande indenfor bl.a. miljøområdet. De konkluderer:

”Disse eksempler – og mange tilsvarende – er alle tegn på, at ‘forureneren betaler’-princippet i stigende grad vinder indpas i form af et udvidet producentansvar.” (Mandag Morgen 1996:72).

Udbredelse af 'forureneren betaler'-princippet, at producenter selv har ansvaret for følgerne af deres produktion, ser vi i forhold til kogalskabssagen: Selvom Ritt Bjerregaards beslutning om ikke at give kompensation, umiddelbart virker som et brud på sædvanlig praksis i forholdet mellem landbrug og myndigheder, virker beslutningen alligevel forudsigelig, når man ser på tendensen til udvidet producentansvar indenfor andre områder af erhvervslivet.

Landbruget er både ansvarlig og skyldig

Beck beskriver, hvordan videnskabens forskning i årsager fører til, at det bliver muligt indirekte at identificere ophavsmænd, og hvordan:

”...spørgsmålet om årsager altid [bliver] identisk med spørgsmålet om de 'ansvarlige' og de 'skyldige'”, hvormed der også skabes et "...politisk og videnskabeligt grundlag for indgreb i dele af den industrielle produktion.” (Beck 1997:282).

Beck sammenstiller her det at være ansvarlig og skyldig, som to sider af samme sag. Af samme grund er det ikke nødvendigvis forkert, når Peter Gæmelke tolker Ritt Bjerregaards udsagn om ansvar som en anklage om skyld.

I BSE-sagen har årsagsforskningen fundet frem til, at den sandsynlige årsag til sygdommen er dyrenes foder⁶⁷. Og da det er landmændene, der har taget beslutningen om, hvilket foder de skal give dyrene, ligger det lige for at identificere landmændene som 'ophavsmænd' og dermed både ansvarlige og skyldige, som altså hhv. Ritt Bjerregaard og Peter Gæmelke også udlægger det. Som det fremgår af Ritt Bjerregaards argumentation, skal landbruget selv betale omkostningerne. I BSE-sagen har myndighederne (såvel de nationale som EU), efter placeringen af årsagen og ansvaret hos landbruget, grebet ind i produktionen i form af krav om ændrede slagtemetoder og omfattende test af oksekød.

Medskyldighed og ansvarsløshed – placeringen af ansvar er ikke så enkel

Der er ifølge Beck ikke altid tale om et 'enten-eller', med hensyn til hvem der har ansvaret for de uheldige følgevirkninger af erhvervslivets produktion:

”Den indbyrdes afhængighed mellem moderniseringens stærkt specialiserede aktører (...) betyder, at der aldrig er tale om isolerede årsager og ansvarssammenhænge (...). Den højtudviklede arbejdsdeling modsvarer mao. af en generel medskyldighed, som på sin side modsvarer af en generel ansvarsløshed. Enhver er årsag og dermed ikke-årsag.” (Beck 1997:45).

⁶⁷ Der hersker endnu videnskabelig tvivl om, hvorvidt årsagen til BSE er foderet (PRESS 1997). Dette understreger videnskabens foranderlige situation med grundlæggende tvivl og usikkerhed.

Ritt Bjerregaards placering af ansvaret for BSE-sagen hos producenten (landbruget), er altså ikke nødvendigvis helt så selvfølgelig, som hun lader forstå. Landbruget er det sidste led i en kæde. De har købt og anvendt foderet, der indeholdt BSE-smitten. Men det er foderstofproducenten, der (af hensyn til økonomien) har produceret det smittefarlige foder. Og i begge led er det myndighederne, der (på baggrund af videnskabelige og økonomiske vurderinger) har givet tilladelse til at producere foderet og anvende det. Samtidig har der fra forbrugernes side været godt aftag i det stadig billigere kød, som er et resultat af det billige foder.

Ritt Bjerregaard hævder, at landbruget har taget et valg, og det må de tage ansvaret for. Men før landbruget har både foderstofproducent, videnskabsfolk og myndigheder truffet de valg, der siden har gjort landbrugets valg muligt. (Og forbrugerne har indirekte støttet dette valg gennem deres køb af billigt kød). Derfor kan man have en vis forståelse for, at Peter Gæmelke konsekvent sidestiller Ritt Bjerregaards placering af ansvar med skyld.

En kamp om ord

Med Becks pointer in mente kan man betragte ansvaret for kogalskab som delt mellem en række af aktører, hvoraf følger, at der nærmere er tale om medskyldighed og generel ansvarsløshed. Ritt Bjerregaard har slet ikke den side af sagen med. Hun placerer ansvaret entydigt hos landbruget og frikender dermed de øvrige aktører.

Det drejer sig med Becks ord om at være den, der sidder på definitionsmagten. Det er det, vi i talerne ser som en diskursiv kamp om at definere ansvar. Selvom Ritt Bjerregaard i sin tale anerkender, at problemet med landbrugets udvikling 'skal løses i fællesskab', lægger hun stor vægt på, at den konkrete sag om kogalskab er landbrugets eget ansvar.

Det er i denne forbindelse værd at nævne, at Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaards magtpositioner er ulige. Selvom Ritt Bjerregaard i talen argumenterer for sin sag og dermed forsøger at overbevise modtagerne, så har hun faktisk allerede sat handling bag sine ord i form af afvisningen. Dermed har hun 'vundet første runde' med hensyn til at definere ansvar. Det betyder dog ikke, at kampen om at indholdsudfylde ordet er slut, hvilket talerne netop er udtryk for - de illustrerer, at der kan være uenighed om, hvad et begreb som ansvar betyder. Definitionskampen føres videre i fremtidige tekster.

Legitimitet versus legalitet

Talene repræsenterer to forskellige opfattelser af, hvad det vil sige at være legitim. Som vi har beskrevet tidligere, er en af Becks vigtige pointer, at vilkårene for det politiske ændres i den forstand, at:

"...de samfundsstrukturerende potentialer i dag [forskydes] fra det politiske system til den videnskabelige, tekniske og økonomiske moderniserings subpolitiske system." (Beck 1997:305).

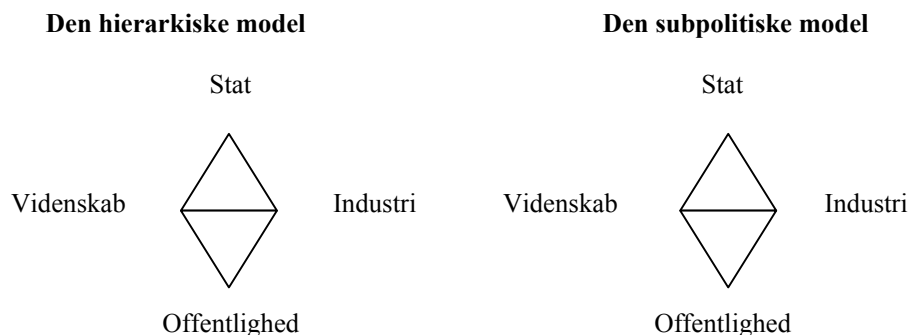
Det betyder blandt andet, at virksomhederne i risikosamfundet må søge legitimitet hos offentligheden fremfor hos staten gennem subpolitiske processer.

Her finder vi det relevant at supplere Becks teori med Jesper Grolin, der kan bidrage med yderligere perspektiver på legitimitet, som han har arbejdet med både teoretisk og empirisk med udgangspunkt i Brent Spar-sagen⁶⁸.

Jesper Grolins legitimitetsmodeller

Udgangspunktet for Grolin er teorien om risikosamfundet, men han fokuserer især på de konsekvenser, risikosamfundet har for virksomheders legitimitet. Grolin integrerer empiri og teori og ekspliciterer dermed de teoretiske elementer fra Becks teori, der er relevante i analysen af Brent Spar konflikten⁶⁹ og dens betydning mere generelt for industriens legitimitet og indflydelse på miljøområdet.

Hvordan risikosamfundet har ændret betingelserne for virksomheders legitimitetsmuligheder, har Grolin illustreret i nedenstående model:

(Grolin i Aagaard 1999:272)

Modellen illustrerer i overensstemmelse med Becks teori, hvordan strukturerne for erhvervslivets legitimitet er blevet vendt på hovedet i risikosamfundet. I industrisamfundet

⁶⁸ Gennemgangen af Jesper Grolins bidrag er baseret på artiklerne "Corporate legitimacy in risk society: The case of Brent Spar" fra tidsskriftet "Business strategy and the environment" nr. 7 fra 1998 og "Industrien i risikosamfundet – legitimitet, subpolitik og dialog i Brent Spar-sagen" i Aagaard 1999.

⁶⁹ Konflikten om Shells boreplatform Brent Spar mobiliserede en kraftig subpolitisk effekt. I foråret 1995 lykkedes det Greenpeace at påvirke til en forbrugerboykot, og derefter at få stoppet Shells planer om at dumpe

gjaldt den hierarkiske model, hvor erhvervslivet hentede sin legitimitet fra staten støttet af videnskaben. Den afløses i risikosamfundet af en subpolitisk model, hvor erhvervslivets legitimitet må hentes direkte hos offentligheden.

På baggrund af sin analyse af Brent Spar-sagen, hvor han netop fandt, at strukturerne for legitimitet blev vendt på hovedet, har Grolin set nærmere på legitimitetsbegrebet generelt, og hvordan det har udviklet sig gennem tiden.

Grolin definerer (med Suchmans ord) legitimitet som:

”Legitimacy is a generalized perception or assumption that the actions of an entity are desirable, proper or appropriate within some socially constructed system of norms, values, beliefs, and definitions.” (Suchman 1995:574).

Heri ligger, at legitimitet er et flydende, socialt konstrueret begreb, som ændrer sig i takt med at samfundets værdier forandres.

Tre legitimitetsmodeller

Grolin opstiller tre modeller for, hvordan legitimitet bliver opfattet og praktiseret i virksomheder. Modellerne er baseret på en række teorier om legitimitet⁷⁰:

1. ‘Den klassiske model’ (Levitt og Friedman)
2. ‘Stakeholder-modellen’ (Donaldson and Preston)
3. ‘Politisk virksomhed-modellen’ (Brummer og Rasmussen)

‘Den klassiske model’ fokuserer på virksomhedens økonomiske funktion. Essensen af modellen er, som Milton Friedman formulerer det: Virksomhedens eneste ansvar er at tjene penge til sine aktionærer. Til gengæld er myndighedernes rolle begrænset til først og fremmest at skabe lovmæssige rammer for markedet, som beskytter ejendomsretten og sikrer maksimal frihed for virksomheder (Grolin 1998:216).

Både ‘stakeholdermodellen’ og ‘politisk virksomhed-modellen’ afviser den profitkabende funktions forrang i virksomheden. Begge modeller peger på markedets svagheder i form af

Brent Spar i Nordøst Atlanten, på trods af at Shell havde både magten og de videnskabelige argumenter på deres side (Grolin i Aagaard 1999:264).

⁷⁰ T. Levitt: ”The dangers of social responsibility”, Harvard Business Review 36, 1958. M. Friedmann: ”Capitalism and Freedom” 1962 og ”The social responsibility of business is to increase its profits”, The New York Times Magazine 13.09.70. T. Donaldson & L. Preston: ”The stakeholder theory of the corporation: concepts, evidence, and implications”, Academy of management review 20 1995. J. Brummer: ”Corporate Responsibility and Legitimacy: an interdisciplinary Analysis” 1991. E. Rasmussen (red.): ”Den politiske virksomhed” 1996.

bl.a. mangelfuld information til forbrugerne, og markedets mislykkede forsøg på at indfange de miljømæssige følgevirkninger af produktionen. Dertil kommer, at de sociale og miljømæssige virkninger af virksomhedens beslutninger rækker længere ud end bare til aktionærerne. Derfor kan aktionærerne ikke bruges som eneste målestok for, hvilke handlinger der kan dømmes 'desirable, proper, or appropriate'. Fælles for de to andre modeller er altså, at de udstrækker deres fokus til ikke-økonomiske aspekter af virksomhedsdrift og udvider virksomhedernes ansvar i forskellig grad (Grolin 1998:215-216).

'Stakeholdermodellen' omfatter virksomheders forpligtelse til at udvise ansvarlighed overfor grupper i samfundet, der er direkte og håndgribeligt berørt af virksomhedens beslutninger og handlinger. Udover myndighederne omfatter de relevante interessenter de ansatte, kunder og virksomhedens lokalsamfund (Grolin 1998:216).

'Politisk virksomhed' modellen afspejler en stigende globalisering af økonomien og en parallel svækkelse af de nationale myndigheders autoritet. Den går langt videre ved at forlange, at virksomheder indfører et moralsk og etisk værdisæt, som relaterer til den brede offentlighed, både lokalt og globalt, og som fungerer som retningslinier for virksomhedens handlinger, uanset om loven eller offentligheden kræver det. Den politiske virksomhed har dermed en myndigheds-agtig rolle og må udvise en generel ansvarlighed overfor det samfund, den opererer i (Grolin 1998:217)⁷¹.

Ifølge Grolin findes alle tre modeller repræsenteret i virksomheder i dag. Modellerne har rod i forskellige perioder af kapitalismen. 'Den klassiske model' afspejler den tidlige kapitalisme, hvor der ingen eller kun få begrænsninger var for virksomheders frihed.

'Stakeholdermodellen' udspringer af klassekampen i 1930'erne, mens 'politisk virksomhed-modellen' har rødder i 1970'erne med den stigende koncentration og globalisering af kapitalen (Grolin 1998:216).

Legitimitetsperspektiver på BSE-sagen

Ved at supplere Becks teori med Grolins modeller får vi lidt flere begreber at jonglere med. Med Grolin kan vi sige, at den model risikosamfundet lægger op til, er den 'politiske virksomheds-model', hvis udgangspunkt netop er, at myndighedernes autoritet er svækket, og at virksomhederne derfor må påtage sig mere ansvar og optræde myndighedsagtigt, som også Beck beskriver.

⁷¹ Modellen her bygger bl.a. på Mandag Morgen rapporten "Den politiske virksomhed", så Grolins legitimitetsmodel er en direkte parallel til virksomhedstypen politisk virksomhed, som vi kommer ind på senere.

Hvis vi vender blikket mod talerne igen, kan vi genfinde elementer fra både ‘den klassiske model’ og ‘stakeholdermodellen’ hos Peter Gæmelke. ‘Den klassiske model’ kommer til udtryk, når han henviser til, at produktionen er sket i overensstemmelse med: ”...regler på området, som i bund og grund er ministerens ansvar...” (l. 271) og i argumentationen, der især handler om økonomi. Her taler han ud fra en legalitetsdiskurs. Det eneste træk fra ‘stakeholdermodellen’ er, at Peter Gæmelke nævner forbrugerne og hensynet til deres krav til landbruget (fx l. 252-253). Peter Gæmelke taler her ud fra en legitimitetsdiskurs. Men som vi har set i undersøgelsen af tekstens værdiunivers, er det tydeligt at legitimitetsdiskursen er meget overfladisk inddraget, hvorfor legalitetsdiskursen og ‘den klassiske model’ er dominerende i Peter Gæmelkes tale.

Peter Gæmelkes argumentation viser, at landbruget forventer, at de kan henvise til myndighedernes godkendelse og på den måde sikre sig legitimitet, ligesom de har været vant til efter ‘den klassiske model’. Og her handler Ritt Bjerregaard anderledes end Peter Gæmelke forventer, ved ikke at lade myndighedernes godkendelse af foderet være nok, men kaster ansvaret tilbage til landbruget.

Hos Ritt Bjerregaard finder vi nemlig elementer af ‘politisk virksomhed-modellen’, når hun argumenterer for, at ‘producenter har ansvaret for det de producerer’, og når hun bruger forbrugerne som målestok for, om landbrugets produktionsmetoder er forsvarlige. Da kommer hendes opfattelse af, at virksomheders ansvar går ud over hvad loven kræver, til syne.

Afvisningen af kompensation

Ritt Bjerregaards handling, at hun afviser at give kompensation og dermed afviser at legitimere landbruget, men henviser dem til forbrugerne, er også interessant i forhold til Becks teori. BSE-sagen afviger fra den udvikling, Beck skitserer i sin teori (som også fremgår af Grolins to modeller for legitimitet), da sagen ikke er udtryk for subpolitik. Ved en subpolitisk reaktion, ville offentligheden undsige politikere og videnskab og reagere direkte overfor landbruget. Her er det Ritt Bjerregaard, der afviser at legitimere landbruget.

Beck leverer dog i sin teori en række forklaringer, der også gør det muligt at forklare, hvad det er, der sker i BSE-sagen. Årsagen til Ritt Bjerregaards udmelding kan blandt andet ligge i den store usikkerhed, der er omkring risikoen ved at spise oksekød, og smittens spredning:

”Jo mere uforudsigelige den teknisk-videnskabelige udviklings risici bliver, og jo mere disse påvirker offentligheden, desto mere øges handlingspresset i de politiske og de økonomiske systemer.” (Beck 1997:276).

Ritt Bjerregaards handling kan altså begrundes i offentlighedens krav om handling, eller er måske nærmere - med den engelske BSE-sag i baghovedet⁷² – en måde at komme offentlighedens krav i forkøbet på, for at undgå at sagen får samme konsekvenser i Danmark (subpolitik, svigtende tillid til myndigheder og videnskab og dermed mistet autoritet). Dette handlingspres så vi også i afsnittet om tillid vs. sikkerhed, hvor det var årsag til at myndighederne indførte en række foranstaltninger efter fundet af kogalskab i Danmark. Ved sin hurtige indgriben og de mange foranstaltninger, der er indført, sikrer Ritt Bjerregaard sig den 'definitionsagt', som ifølge Beck er vigtig:

”Tilsvarende bliver det helt afgørende for de samfundsmæssige aktører at sikre sig adgang til videnskabens 'definitionsagt', hvad enten det er for at bagatellisere, aflede og redefinere eller med henblik på at dramatisere eller kritisk-metodologisk at afværge 'eksterne definitionsovergreb'.” (Beck 1997:276).

I BSE-sagen har myndighederne været hurtige til at anerkende risikoen, og handle derefter⁷³. Det gør det svært for landbruget (og andre) bagefter at så tvivl om Ritt Bjerregaards beslutninger, hvilket vi også har set i denne sag, hvor kritikken af Ritt Bjerregaard for at overreagere er prellet helt af – landbrugets kritik har ikke kunnet påvirke Ritt Bjerregaards beslutninger. Kampen om at vinde definitionsmagten ser vi også i talerne i den diskursive kamp om at definere ansvar. Netop anerkendelsen af risiciene spiller en væsentlig rolle. Om det skriver Beck:

”Når risici er blevet anerkendt, udfylder de en uhyre politisk dynamik. Det afgørende i risiciens anerkendelsesproces er ikke udelukkende de sundhedsmæssige konsekvenser, men derimod de samfundsmæssige, økonomiske og politiske konsekvenser af disse følgevirkninger: Markedssammenbrud, værdiforringelse af kapitalen, snigende ekspropriation, nyt ansvar, forlægning af markeder, politisk pres, kontrol med virksomheders beslutninger.” (Beck 1997:104)

I BSE-sagen har myndighederne fra start (det vil sige fra sygdommens opdukken i Danmark) meldt åbent ud om risikoen og usikkerhederne. Man har altså anerkendt den sundhedsmæssige risiko. De konsekvenser, citatet beskriver, kan også findes i BSE-sagen, hvor fokus er blevet flyttet fra risiko til de politiske og økonomiske konsekvenser: politisk pres, i form af Ritt Bjerregaards krav om ændringer i landbrugets produktionsmetoder og nyt ansvar til landbruget, fordi Ritt Bjerregaard vil lade de betingelser, der gælder alle andre erhverv, være gældende for landbruget også.

⁷² Jf. Horst og Lolks undersøgelse af BSE-sagen, s. 82.

⁷³ Man kan sige, at myndigheder har vundet en diskursiv kamp om at definere risiko i BSE-sagen.

Landbruget og staten

Som vist i diskursiv praksis, er der en diskursiv kamp om at definere landbruget og staten. De forskellige definitioner er bl.a. knyttet til de diskurser, parterne trækker på i talerne, og resulterer i de diskursive kampe, vi netop har gennemgået.

I Ritt Bjerregaards definition af landbruget, drager hun paralleller til de krav og forpligtelser andre erhverv er underlagt og argumenterer med udgangspunkt heri for, at de vilkår som andre erhverv er underlagt, også må gælde for landbruget som erhverv. Det ser vi fx i hendes indholdsudfyldning af ordet ansvar.

Peter Gæmelkes definition af landbruget og staten fastholder en opfattelse af, at landbruget som erhverv har en særlig status og derfor har krav på en særlig behandling – herunder kompensation fra staten. Det fremgår af de selvfølgelige krav, han stiller, hans argumentation og hans omtale af regningen for test som 'en national forpligtelse' og 'et samfundsansvar'.

Både kampen om at definere ansvar og de modstridende diskurser om sikkerhed/tillid og legalitet/legitimitet kan føres tilbage til de grundlæggende opfattelser parterne hver især har af hhv. landbruget og statens rolle generelt. Derfor ser vi nu nærmere på, hvilke virksomhedsforstillinger beskrivelserne af landbrug og stat har rod i.

Netop uenigheden om hvad der er hvis ansvar, hvornår landbruget er legitimt, og om man handler ud fra en videnskabelig eller 'ikke-videnskabelig' logik, har rod i nogle grundlæggende forskellige opfattelser af, hvad det overhovedet vil sige at være en virksomhed. Derfor starter vi med at se på, hvad det er for en virksomhedsopfattelse, hver af parterne har. I forlængelse af parternes virksomhedsforståelse ligger også en opfattelse af, hvad statens rolle i forhold til virksomheden er. De to forskellige virksomhedsforståelser definerer nemlig også, hvad statens ansvarsområde i forhold til virksomheden er. Uenigheden handler om, hvor den ene parts ansvar og forpligtelse stopper, og hvor den anden part tager over. Hvor Peter Gæmelke lægger særlig vægt på relationen mellem myndighederne og landbruget, lægger Ritt Bjerregaard meget vægt på relationen mellem landbrug og forbrugere.

To virksomhedstyper

Mandag Morgen rapporten 'Den politiske virksomhed' beskriver to virksomhedsopfattelser. Her sættes 'den politiske virksomhed' i kontrast til 'den traditionelle virksomhed', og indholdet i de to virksomhedstyper er kort fortalt følgende:

'Den politiske virksomhed': Den er erhvervslivets svar på den politiske forbruger. Den er nøje tilpasset de værdinormer og de specielle vilkår, som knytter sig til fremtidens globale marked

(Mandag Morgen 1996:5). Den har en udvidet og strategisk forståelse af alle de forhold i omverdenen, der påvirker virksomheden. Forbrugerne anses som politiske og kritiske individer (Mandag Morgen 1996:23).

‘Den traditionelle virksomhed’: Den har et snævert fokus på pris og omkostninger som konkurrenceparameter og en snæver definition af sin egeninteresse og omverden. Den er reaktiv og lukket og fokuserer ofte udelukkende på økonomiske aspekter. Forbrugerne opfattes som en masse, der reagerer på pris og kvalitet (Mandag Morgen 1996:22-23).

Den politiske virksomhed er afgørende forskellig fra den traditionelle virksomhed på to punkter, omverdensdimensionen og handlingsdimensionen, idet den politiske virksomhed forholder sig og tager stilling til sin omverden og handler aktivt i forhold til den. Rapporten gør opmærksom på, at de to typer er yderpunkter, og at mange virksomheder befinder sig i en gråzone mellem de to typer (Mandag Morgen 1996:19).

At virksomhedens markedsvirkelighed har fået en politisk karakter, forklares med, at virksomheden, på grund af blandt andet et værdiskift hos forbrugere, konkurrenter, medier og politikere, bliver nødt til at tage stilling til og ansvar for samfundsforhold, som den tidligere har betragtet som liggende helt uden for sin markedsvirkelighed (Mandag Morgen 1996:63).

Hvis vi sammenligner de to virksomhedstyper med de virksomhedsforestillinger, der kommer til udtryk i talerne, er det tydeligt, at Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard har rod i hver sin virksomhedstype, og altså er grundlæggende uenige om, hvad det indebærer at være en virksomhed. Ritt Bjerregaards vision om landbruget harmonerer med typen 'den politiske virksomhed', hvilket ses af, at hun fremhæver forbrugernes tillid som rettesnor for landbruget. Modsat kan man i Peter Gæmelkes definition af landbruget, drage paralleller til 'den traditionelle virksomhed', fordi han vægter økonomi og legalitet, mens relationen til den øvrige omverden ikke tillægges stor værdi. Samme skel gjorde sig gældende i den diskursive kamp om legalitet/legitimitet, og den kamp kan selvfølgelig også føres tilbage til virksomhedsopfattelsen. Dette bunder i, som vi tidligere har været inde på, at alle begreberne handler om værdier, som forandrer sig i trit med, at samfundets værdier ændrer sig.

Med de forskellige virksomhedstyper i baghovedet, bliver det klart, hvorfor landbruget i begge taler fremstår som et erhverv i opposition til sin omverden.

Landbruget er i opposition til omverdenen

At landbruget stadig agerer som en traditionel virksomhed fremfor en politisk virksomhed, betyder at erhvervet befinder sig i et modsætningsforhold til både politikere og forbrugere,

fordi landbruget handler ud fra andre værdier, end dem samfundet i dag lægger vægt på. Den situation kan også betragtes i lyset af Becks teori, som forklarer synet på landbruget således:

”Der sker en radikal ændring i synet på bonden, som i flere århundreder har været en del af ”naturgrundlaget”, og som fravristede naturen de ‘frugter’, som alles liv og overlevelse afhænger af. Landbruget opfattes nu som et omsætningsled for giftstoffer, som truer planters, dyrs og menneskers liv.” (Beck 1997:107).

I og med at samfundet er blevet refleksivt, stilles der spørgsmålstegn ved den måde vores varer produceres på, herunder også landbrugets produktionsmetoder.

Det er denne tankegang, vi genfinder i Ritt Bjerregaards tale. Hun stiller lige præcist spørgsmålstegn ved landbrugets produktionsmetoder, og hun gør opmærksom på, at:

”...erhvervet totalt har mistet forbindelsen til medborgerne uden for erhvervet.” (l. 100).

Landbruget er også bevidst om denne situationen. Men opfattelsen af, hvad situationen indebærer, ligger langt fra Ritt Bjerregaards opfattelse. Mandag Morgen-rapporten ”Landbrugets nye markedsvirkelighed” tegner et billede af problematikken:

”Centralt for alle tendenser er den forståelseskluft, der eksisterer mellem landbrugets og forbrugernes forståelse af de enkelte tendenser. Landbruget er af den opfattelse, at der allerede gøres meget for at integrere sikkerhed, miljø og etik i produktionen og forstår ikke forbrugernes ’usaglige og irrationelle’ kritik. Forbrugerne er af den opfattelse, at landbruget ikke bekymrer sig det mindste om deres behov, men sætter egne profithensyn over forbrugerhensyn.” (Mandag Morgen 1997:26).

I citatet genfinder vi både de synspunkter, der ligger til grund for landbrugets selvopfattelse – at de har strakt sig langt og kritiseres uretfærdigt, og de synspunkter som Ritt Bjerregaard bygger sin definition af landbruget på – at landbruget er helt ude af trit med forbrugernes ønsker. Man er enig om situationen, men dybt uenig om, hvem der skal ændre og tilpasse sig hvem. Igen bunder uoverensstemmelsen i forskellige værdiopfattelser og i de to grundlæggende forskellige forståelser af, hvad en virksomhed er.

Ny status for landbruget

I kapitel 1 stillede vi den hypotese op, at Ritt Bjerregaards afvisning af kompensation til landbruget, varsler en ny status for landbruget. Vi har set, at Ritt Bjerregaards forestilling om landbruget bygger på 'den politiske virksomhed' med den dertil knyttede legitimitetsmodel, og at begrundelsen for afvisningen kan føres tilbage til den forestilling. Det indikerer, at vores

hypotese holder. Det fremgår også i talen, idet Ritt Bjerregaard afviser, at det offentlige har særlige økonomiske forpligtelser overfor landbruget og andre erhverv (l. 51-52).

At landbrugets status er ved at ændres, burde dog ikke komme bag på Peter Gæmelke og landbruget. I 1997 blev det daværende Landbrugs- og fiskeriministerium lagt ind under et nyoprettet Fødevarerministerium, hvor også Levnedsmiddelstyrelsen blev placeret. Hermed havde fødevarerhvervene ikke længere deres eget ministerium, hvilket kan ses som et signal om, at fokus blev flyttet fra erhvervene til forbrugerne. Og i rapporten "Landbrugets nye markedsvirkelighed" står der:

"Landbrugets politisk-økonomiske rammebetingelser vil ændre sig markant i de kommende år. Efter årtier med samfundsmæssig særstatus, beskyttelse og støtte vil landbruget ved overgangen til det nye årtusind gradvist blive mødt af nye pres og omstillingskrav fra såvel nationalt som internationalt niveau." (Mandag Morgen 1997:73).

Det er altså en situation, som landbruget har været bevidst om ville komme, men som vi har vist, er det tydeligt, at de kæmper imod.

Sammenfatning på den sociale praksis

Vi har nu diskuteret de diskursive kampe, vi fik indkredset i talerne på baggrund af Becks teori, Grolins legitimitetsmodeller og Mandag Morgen-rapporten om 'Den politiske virksomhed'. De har bidraget til at perspektivere konflikten mellem landbrug og stat i BSE-sagen.

Ser vi teorien om risikosamfundet som baggrund for talernes diskursive praksis, når vi overordnet frem til følgende: Da industrisamfundet primært har haft fokus på produktion for at afhjælpe sult og nød, har der været mindre opmærksomhed på de uheldige følgevirkninger produktionen måtte have. Det er sket, dels fordi man har fokuseret på produktionens fordele og dels, fordi følgevirkningerne var ukendte og derfor svære at tage hånd om. Dette forhold har også gjort sig gældende indenfor landbruget. Begge dele har dog siden ændret sig, fordi de ringe leveforhold, der gjorde storproduktion til det primære mål i industrisamfundet, nu er afhjulpet (i den vestlige verden). Opmærksomheden rettes derfor på de uheldige følgevirkninger af produktionen, som nu er blevet synlige, eksempelvis BSE. Dermed ændres også kravene og forventningerne til virksomhederne og grundlaget for, hvornår en virksomhed er legitim. I landbruget fokuseres der stadig primært på produktion og økonomi, mens det omgivende samfund har fået øjnene op for 'blødere værdier'. Dette misforhold

mellem landbruget og det omgivende samfunds værdier, har bragt landbruget i opposition til sin omverden.

I talerne kommer uoverensstemmelserne konkret til udtryk i de diskursive kampe om at definere hhv. landbruget og staten. Vi har set, at den diskursive kamp om at definere landbruget og staten afspejler to forskellige grundlæggende opfattelser af, hvad en virksomhed er. Det bidrager til en forståelse af, at landbruget er i opposition til sin omverden, fordi de er ude af trit med de værdier, der hersker i samfundet og mere konkret de krav forbrugerne stiller, på baggrund af ikke-rationelle værdier.

Det viser sig også mere konkret i den diskursive konflikt om fødevarer sikkerhed versus forbrugertillid. At videnskab mister autoritet i risikosamfundet ser vi afspejlet her, idet konflikten har rod i en bredere konflikt om videnskab overfor ikke-videnskab.

Vi har fået nuanceret konflikten om ansvar og skyld. De divergerende værdiopfattelser er årsag til parternes forskellige udlægning af afslaget på kompensation som hhv. ansvar og skyld, fordi opfattelsen af, hvad landbruget har af forpligtelser og ansvar i forhold til samfundet, er forskellige. Men set på baggrund af risikosamfundet er sagen ikke så sort/hvid, som den fremstår i talerne. Fordi risikosamfundet er præget af komplekse ansvarssammenhænge, er det svært at placere ansvaret for BSE-sagen, som kan ses som delt mellem en række aktører. Kampen om ansvar kan også ses som en strid om at vinde definitions magten. Her vinder Ritt Bjerregaard første runde, fordi hun har den politiske magt bag sin definition.

Ritt Bjerregaards afvisning af kompensation kan på baggrund af Becks teori forstås som en afvisning af at legitimere de uheldige følgevirkninger af landbrugets produktionsmetoder (i form af BSE) og offentlighedens krav om handling. Hvor landbruget lægger vægt på at være legal i henhold til myndighedskrav og at producere sikkert i henhold til videnskabelige målinger, handler det for Ritt Bjerregaard om, hvorvidt landbruget opfylder offentlighedens måske mindre rationelle forventninger. Dermed lægger Ritt Bjerregaard sig op ad 'politisk virksomhed-modellen', mens landbruget baserer deres forventninger på 'den klassiske model', når de forsat forventer legitimitet fra staten.

Her ser vi altså, hvordan talerne både afspejler den sociale praksis, de er en del af, og samtidig er med til at ændre den gennem diskursive kampe. Ritt Bjerregaard søger at ændre den sociale praksis, ved at sætte sig på definitions magten, og udnytte den til at skabe nye handlemuligheder for politikerne, hvilket indebærer at forholdet mellem landbrug og stat ændres og at landbruget dermed forandrer status.

Alternativt scenarie

Den danske BSE-sag har ligheder med nogle af de alternative scenarier, som Beck opstiller. Risikodefinitionerne har, som vi tidligere har beskrevet, skabt nye handlemuligheder for politikerne. Det har Ritt Bjerregaard forstået at udnytte, hvorved hun har sikret den 'demokratisk-parlamentariske indflydelse' (Beck 1997:363). Og heri finder vi en mulig forklaring på, hvorfor offentligheden ikke har været fremme, som de 'skulle' ifølge Becks teori og Grolins model. Beck og Grolin viser, hvordan subpolitik kan blive konsekvensen, hvis ikke der bliver grebet ind. Men i BSE-sagen bliver der netop grebet ind - den videnskabelige risikodefinition bliver ikke brugt til at legitimere landbruget. I stedet tager myndighederne hensyn til alle usikkerheder og tvivlsspørgsmål. Ritt Bjerregaard placerer et ansvar (hos landbruget) og forhindrer, at sagen får en subpolitisk konsekvens. Der skabes i stedet en alliance mellem offentlighed og myndigheder. Resultatet er, at virksomheden stadig skal søge legitimitet direkte hos offentligheden, som skitseret hos Beck og Grolin. Det sker ikke som alternativ til en utroværdig stat, men fordi staten støtter offentlighedens krav. Staten bevarer dermed sin autoritet og offentlighedens tillid. Vi ser her et eksempel på det, Beck skitserer i scenarie 3, at det politiske system udnytter risikodefinitionen til at få en ny rolle.

Når BSE-sagen har konsekvenser for landbruget kan det, ifølge Becks teori, hænge sammen med, at det ikke er den første sag af denne type, der har været mange sager, bare indenfor de sidste par år. Den tankegang afspejles i Ritt Bjerregaards argumentation, når hun fx nævner uheldige følgevirkninger af produktionen samt vækstfremmere og stråforkortere. Disse sager har slidt på landbrugets goodwill i offentligheden - deres 'legitimitetskapital' er forlængst overtrukket, og derfor er landbruget sårbart overfor nye sager.

5 KONKLUSION

Vi er nu nået til det sidste trin i specialet, hvor vi vil besvare vores problemformulering:

Hvordan artikuleres legitimitetsopfattelser i BSE-sagen, og hvordan medvirker det til at ændre landbrugets status?

Som vi redegjorde for i kapitel to, har vi valgt at besvare problemformuleringen ved at anlægge en analysestrategi, der bygger på Norman Faircloughs diskursanalytiske ramme. Rammen har derefter været rettesnor for specialet, der blev struktureret efter de tre analyseniveauer. Udover den diskursanalytiske ramme, opstillede vi i kapitel 1 to arbejdsspørgsmål, som skulle bidrage til at besvare problemformuleringen. Dem tog vi hul på at besvare i kapitel 3, hvor vi gennem en analyse af det første niveau i Faircloughs analyseramme fik svar på det første arbejdsspørgsmål: Hvilke diskurser inddrager Peter Gæmelke og Ritt Bjerregaard i talerne? Ved at sammenligne analyserne af de to taler, fik vi indkredset de diskursive kampe om at definere identiteter og indholdsudfylde begrebet ansvar, som vi gjorde rede for i slutningen af kapitel 3, diskursiv praksis. I kapitel 4 bredte vi analysen ud, og analyserede den sociale praksis, som talerne er en del af. Det skete ved at inddrage Ulrich Becks teori om risikosamfundet, Jesper Grolins legitimitetsmodeller og Mandag Morgen rapporten om "Den politiske virksomhed". Ved at forholde vores diskursanalyser af talerne til disse bredere, teoretiske diskurser om samfundsmæssige sammenhænge, fik vi svar på det andet arbejdsspørgsmål: Hvordan afspejler diskurserne den sociale praksis, og hvordan medvirker de til at reproducere eller forandre den sociale praksis, herunder landbrugets status? Selve svarene på vores arbejdsspørgsmål vil vi inddrage i besvarelsen af problemformuleringen, som vi nu tager fat på.

Det første spørgsmål i problemformuleringen var:

Hvordan artikuleres legitimitetsopfattelser i BSE-sagen?

I talerne nævnes ikke selve begrebet legitimitet, men som vi har gjort rede for i kapitel 1, mener vi, at de netop handler om det. Derfor opstillede vi det første spørgsmål, som vi nu kan besvare.

I forhold til talerne mente vi, at de ville indeholde sproglige kampe om at definere landbrugets status og legitimitetsmuligheder, herunder deres ansvar. Det fik vi bekræftet gennem diskursanalysen, der viste diskursive kampe om at definere identiteter og indholdsudfylde

begrebet ansvar. Legitimitet er, som vi har været inde på, ikke et fast begreb. Derfor har vi bl.a. set på, hvordan parterne ser forholdet mellem landbrug (og erhverv generelt) og myndigheder. Her ser vi at legitimitetsopfattelserne kommer til udtryk netop gennem diskursive kampe, hvor der artikuleres to forskellige. Det bekræfter, at legitimitet er et flydende begreb.

Peter Gæmelkes legitimitetsopfattelse bliver artikuleret gennem hans opfattelse af, at staten bør bære det økonomiske ansvar for BSE-foranstaltningerne, hans rationelle fokus på effektivitet og sikkerhed, og vægtning af legalitet fra myndighederne, fremfor de mere diffuse legitimitetskrav fra offentligheden, som landbruget ikke har stor forståelse for.

Hos Ritt Bjerregaard artikuleres legitimitetsopfattelsen gennem hendes mening om, at landbruget selv har ansvaret, ligesom alle andre erhverv. I det ligger også, at økonomisk ansvar ikke er nok – landbruget har et større samfundsansvar, der vedrører bæredygtige produktionsmetoder og forbrugernes tillid. Heraf ses, at Ritt Bjerregaard ikke som Peter Gæmelke har fokus på legalitet, men på legitimitet.

Når vi nu har besvaret spørgsmålet om, hvordan legitimitetsopfattelserne artikuleres i talerne, kan vi besvare det andet spørgsmål i problemformuleringen:

Hvordan medvirker det til at ændre landbrugets status?

Spørgsmålet indeholder vores hypotese om, at landbrugets status ændres som følge af de artikulerede legitimitetsopfattelser.

I besvarelsen af dette spørgsmål, bidrager Becks teori til at se diskurserne og de diskursive kampe i et risikosamfundsperspektiv. Hans pointe om, at staten i risikosamfundet ikke længere kan legitimere erhvervslivet og de negative følgevirkninger af produktionen, giver god mening i forhold til denne sag vedrørende de diskursive kampe og antagonismer, der kommer frem i talerne.

Med Grolins legitimitetsmodeller og Mandag Morgen rapporten "Den politiske virksomhed", har vi set, at de diskursive kampe om at definere landbrug og stat er knyttet til mere grundlæggende virksomheds- og legitimitetsopfattelser. De diskurser, Ritt Bjerregaard inddrager, trækker paralleller til virksomhedstypen 'den politiske virksomhed' og legitimitetsmodellen 'politisk virksomhed-model', som netop indebærer, at legitimitet skal søges hos offentligheden. Da de diskurser, Peter Gæmelke trækker på i sin tale, modsvarer virksomhedstypen 'traditionel virksomhed' og legitimitetsmodellerne 'den klassiske model'

og 'stakeholdermodellen', mener vi, at han diskursivt holder sig indenfor et forventeligt felt af diskurser, som knytter an til det, der har været hidtidig praksis for forholdet mellem landbrug og stat.

Vi mener, det bekræfter vores hypotese om, at Ritt Bjerregaard søger at ændre landbrugets status gennem de diskurser, hun trækker på og ved at bryde med den hidtidige sociale praksis gennem sin afvisning. En konsekvens af, at landbruget får en anden status som erhverv, er, at deres ansvar og legitimitetsmuligheder ændrer sig, fordi der kommer til at gælde samme regler for dem som for andre erhverv – de bliver sidestillet med hensyn til krav og forpligtelser. Derfor må de søge legitimitet hos offentligheden.

Landbruget har også før skullet fremstå som legitime, men idet de har haft en særstatus, hvor det offentlige har været økonomisk sikkerhedsnet, har landbruget ikke i så høj grad været markedsmæssigt afhængig af forbrugernes opfattelse. De seneste år har mange sager dog svækket landbrugets image og troværdighed, så forbrugernes tillid er dalet (jf. Horst og Lolk s. 82).

At landbruget allerede er opmærksomme på legitimitetsaspektet kan vi se af Mandag Morgen-rapporten "Landbrugets nye markedsvirkelighed" og landbrugets egne pjecer, men det er tydeligt, at de ikke afspejler en egentlig forandring. Vi ser jo, at de protesterer over, at legitimitetskravet pludselig er en realitet. Hvor ansvar, legitimitet og tillid tidligere bare har været ord og skueværdier, bliver landbruget nu tvunget til at gøre det til reelle værdier, der skal afspejles i deres handlinger.

Reproduktion eller forandring

Vores konklusion på, om talerne bidrager til at reproducere eller forandre den sociale praksis med hensyn til legitimitet, er derfor, at de diskursive kampe viser, at feltet er under forandring. Ritt Bjerregaard bidrager, som vi har vist, til at forandre den sociale praksis for relationen mellem landbrug og myndigheder, når hun kombinerer værdiorienterede diskurser som tillid, forbrugerhensyn, samfundsansvar og legitimitet med en økonomisk diskurs. Peter Gæmelkes tale bidrager derimod til at reproducere den sociale praksis, fordi han argumenterer for status quo og trækker på diskurser, som hverken afviger i forhold til diskursordenen eller den sociale orden.

I kapitel 2 gjorde vi opmærksom på, at vi ikke i denne undersøgelse kan konstatere, om talerne ændrer den sociale praksis, fordi vi ikke analyserer konsumtion. Det, vi kan konstatere, er dog, at Ritt Bjerregaards tale har forudsætningerne for at ændre den sociale praksis. Hvorvidt det sker, vil fx vise sig i andre tekster fremover. Igennem intertekstuelle kæder sætter talerne spor i fremtidige tekster, og derved reaktiveres diskurserne og de

diskursive kampe. Det er givetvis en længerevarende proces, som afhænger af flere forhold: Dels om der kommer flere lignende sager, dels om offentligheden vil reagere subpolitisk, og dels vil det i høj grad afhænge af, hvilken politik, der bliver ført fremover⁷⁴.

BSE-sagen i en dansk variant

Sagen har vi set i lyset af Becks teori, men også den engelske BSE-sag og Brent Spar-sagen kan ses som fortilfælde til sammenligning.

Vi ser den danske BSE-sag som en slags pendant til Brent Spar-sagen. En væsentlig forskel er dog statens og videnskabens rolle i de to sager og det faktum, at landbruget som erhverv har haft særlig status i forhold til andre erhverv. En anden virkelig stor og vigtig forskel er offentlighedens rolle. I BSE-sagen har offentligheden nærmest været usynlig. Til gengæld har Ritt Bjerregaard varetaget forbrugernes interesser (måske ligefrem før de selv har nået at formulere dem). Det er her væsentligt at fremhæve, at Ritt Bjerregaard har kunnet trække på erfaringerne fra England. Offentligheden spillede en væsentlig rolle i den engelske BSE-sag, og myndighedernes rolle var meget lig den, de havde i Brent Spar-sagen, det vil sige, beslutningerne var baseret på økonomiske hensyn og begrundet udfra en videnskabelig rationalitet, som offentligheden ikke havde tillid til. Netop derfor mistede myndighederne i disse sager autoritet, hvorefter konsekvensen blev subpolitik.

I Danmark har man tilsyneladende 'styret udenom', fordi det politiske system har formået at udnytte risikodefinitionerne til at få en mere udbygget politisk rolle. Det vi har observeret, svarer altså ikke helt til det scenarie, Beck skitserer i sin teori, og som var tilfældet i Brent Spar-sagen og den engelske BSE-sag. Det ligner derimod mere de alternative scenarier, som Beck skitserer løst i slutningen af sin bog, hvor rammerne for forholdet og samarbejdet mellem stat, virksomheder, videnskab og offentlighed er under forandring og tegner til at blive udvidet.

⁷⁴ Efter folketingsvalget den 20. november 2001 er Ritt Bjerregaard ikke længere fødevarerminister. Med en ny VK-regering vil det måske være en anden landbrugspolitik, der bliver ført.

Evaluering

Her træder vi et skridt tilbage og kaster et kritisk blik på vores analysestrategi og teorivalg. Angående vores analysestrategi, er det primært vores valg af Fairclough, vi vil tage under behandling, mens vi vedrørende teori ser på vores brug af Beck.

Norman Fairclough

Vores intention med specialet var på baggrund af nogle tekster at sige noget mere overordnet og generelt. Som PR-studerende er vi netop meget opmærksomme på teksters betydning i den større, samfundsmæssige sammenhæng. At vi har tilsluttet os den socialkonstruktivistiske antagelse om, at sprog er konstitueret og konstituerende for social praksis, gjorde det naturligt at kaste sig over tekstanalyse. Netop Faircloughs fokus på det tekstnære, gjorde hans diskursanalyseramme meget oplagt, i forhold til hvad vi ønskede at få frem i specialet.

Tekst og diskursiv praksis

Vores kendskab og erfaring med tekstanalytiske redskaber fra Dansk, har gjort det muligt for os at tilrettelægge vores egen analysestrategi på det tekstanalytiske niveau, fremfor at lade os styre af Faircloughs anvisninger. Det, vi til gengæld har haft glæde af ved at bruge Faircloughs ramme, er, at den har skærpet vores blik med hensyn til at iagttage den diskursive praksis – det niveau, som fanger dialektikken mellem tekst og samfund.

Samtidig er det netop i forhold til disse niveauer, at vi har oplevet, at analysen har sine begrænsninger. Fairclough har i sine anvisninger knyttet bestemte tekstanalytiske værktøjer til hver af sine niveauer. Når vi har siddet med analysen i praksis, har det været svært at holde niveauerne helt så adskilt, som modellen lægger op til, for alle tre niveauer griber ind i hinanden. På trods af at vi kan trække på vores erfaringer med tekstanalyse, har det været svært at styre analysen undervejs i processen. Det gælder fx i forbindelse med afgrænsning af diskurser, hvor Fairclough ikke er særlig præcis. At niveauerne griber ind i hinanden, har efterfølgende gjort det vanskeligt at formidle resultaterne, men som vi har argumenteret for tidligere, har vi ladet pointerne styre rækkefølgen.

Social praksis

Som vi noterer os i specialet, tilbyder Fairclough ingen videre refleksioner vedrørende mængden og karakteren af den sociologiske teori, man skal anvende til analysen af den sociale praksis, teksterne indgår i. Det har vi selv afgrænset.

Her er der et andet punkt ved Fairclough, der er værd at dvæle lidt ved, nemlig hans idé om at den sociale praksis kan adskilles i en diskursiv social praksis og anden social praksis. Vi

valgte her en blødere opdeling, hvor vi ikke skelnede mellem diskursiv og ikke-diskursiv, men mellem bredere diskursive sammenhænge (Beck) på den ene side og konkrete diskursive tekster (talerne) på den anden. Som vi ser det, er et problem ved Faircloughs opdeling, at de bredere sociale praksisser kommer til at fremstå som en objektiv virkelighed, hvilket ikke er konsistent med det socialkonstruktivistiske syn på sprog og tekst.

Alt i alt mener vi dog, at Faircloughs ramme har bidraget positivt til arbejdet ved at levere den sammenhæng mellem de enkelte niveauer, der viser, at en tekst ikke kun er en tekst, men også en diskursiv såvel som en social praksis og derfor både påvirker og påvirkes.

Ulrich Beck

Som vi allerede har været inde på, er Becks teori bare et af flere mulige perspektiver til at belyse de bredere samfundsmæssige sammenhænge. Vi nævnte i kapitel 1, at Habermas har været meget brugt på studiet, og hans modernitetsteori, fx hans system-livsverden-perspektiv, kunne have været et godt alternativ til Beck. Men som sagt havde vi et ønske om at bringe andre teorier ind i PR-feltet.

Det interessante ved at bruge Beck er, at vi med ham har kunnet se fremkomsten af selve sagen og dens konsekvenser for landbruget som konsistente.

En af de ting, som andre har kritiseret Beck for, er hans meget kategoriske beskrivelse af de subpolitiske konsekvenser af risikosamfundet. Som vi skrev tidligere, er Jesper Grolin fx forsigtig med at udråbe et evt. paradigmeskift, hvad angår virksomheders legitimitetsmuligheder. Lige sådan kan vores analyse betragtes som en kritik eller opblødning af nogle af Becks teser, idet vi som beskrevet ikke har observeret en overgang til subpolitik i BSE-sagen. Vores analyse bidrager således med empiriske resultater, der kan perspektivere Becks teori.

Vi mener, at hans teori har bidraget med nogle interessante pointer og perspektiver til netop vores empiri, om hvordan den sociale praksis for virksomheders legitimitet, og relationerne mellem offentlighed, stat, virksomheder og videnskab er under forandring.

Litteraturliste

- Antonsen, Marianne & Inger Jensen: "Forms of Legitimacy Essential to Public Relations", Business Annals, FS&P, Roskilde University 1992
- Beck, Ulrich: "Risikosamfundet", Hans Reitzels Forlag, København 1999
- Bitsch Olsen, Poul og Kaare Pedersen: "Problemorienteret projektarbejde", Roskilde Universitetsforlag 1997
- Bordum, Anders & Søren Barlebo Wenneberg (red.): "Det handler om tillid", Samfundslitteratur, Frederiksberg 2001
- Breck, Thomas: "Dialog om det usikre - nye veje i risikokommunikation", Akademisk forlag, Viborg 2001
- Brink Lund, Anker (red.): "Først med det sidste - en nyhedsuge i Danmark", Ajour, København 2000
- Burr, Vivien: "An Introduction to Social Constructionism", Routledge, London & New York 1998
- Burrell, G. & G. Morgan: "Sociological Paradigms and Organisational Analysis" – Part I, In search of a framework. 1979. Artikel i Compendium HRM 1998, HHK 1998
- Edwards, Derek, Malcolm Ashmore & Jonathan Potter: "Death and the Furniture: the rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism", i History of the human sciences vol. 8 no. 2, Sage 1995
- Fafner, Jørgen: "Retorik – klassisk og moderne", Akademisk Forlag, København 1997
- Fairclough, Norman: "Language and Power", Longman, London 1989
- Fairclough, Norman: "Discourse and Social Change", Polity Press, Cambridge 1992 (1999)
- Fairclough, Norman: "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: the universities". Discourse and society, 4(2), 1993
- Fairclough, Norman: "Media Discourse", Edward Arnold, London 1995
- Femø Nielsen, Mie: "Under lup i offentligheden - en introduktion til public relations", Samfundslitteratur, Frederiksberg 2000
- Femø Nielsen, Mie: "Profil og offentlighed", Samfundslitteratur, Frederiksberg 2001
- Flynn, James, Poul Slovic and Howard Kunreuther (ed.): "Risk, Media and Stigma", Earthscan, London 2001

Grolin, Jesper: "Corporate legitimacy in risk society: The case of Brent Spar", artikel i *Business Strategy and the Environment* nr. 7 1998

Hansen, Henning Otte: "Landbrug i et moderne samfund", Handelshøjskolens Forlag, Århus 2001

Hjort, Katrin (red.): "Diskurs – Analyser af tekst og kontekst", Samfundslitteratur, Frederiksberg 1997

Jensen, Inger: "Offentlighedsanalyser i public relations", artikel i "Profil og offentlighed", Samfundslitteratur, Frederiksberg 2001

Järvinen, Magaretha & Margareta Bertilsson (red.): "Socialkonstruktivism - bidrag til en kritisk diskussion" Hans Reitzels Forlag, København 1998

Jørgensen, Charlotte & Christian Kock: "'Debattørens forråds-kammer - Elementer i politisk tema-argumentation", *Retorik Studier* nr. 10, 1995

Jørgensen, Charlotte & Merete Onsberg: "Praktisk argumentation", Teknisk Forlag, København 1997

Kjøller, Klaus: "Gode Grunde? Introduktion til argumentationsanalyse", Gjellerup, København 1979

Kneer, Georg & Armin Nassehi: "Niklas Luhmann – introduktion til teorien om sociale systemer", Hans Reitzels Forlag, København 1997

Mandag Morgen, Micronews: "Landbrugets nye markedsvirkelighed", Mandag Morgen, København 1997

Mandag Morgen, Strategisk Forum: "Den politiske virksomhed", Mandag Morgen, København 1996

Munk Nielsen, Jakob: "Legitimitetsbegrebets muligheder", PR-speciale, RUC 1998

Månedstidningen PRESS nr. 138 april 1997

Rasmussen, Jens: "Socialisering og læring i det refleksivt moderne", Unge pædagoger, København 1996

Slovic, Poul: "The Perception of Risk", Earthscan, London 2000

Suchmann, Mark C.: "Managing Legitimacy: Strategic and Institutional approaches", *The Academy of Management Review* vol. 20 1995

Togeby, Ole: "PRAXT. Pragmatisk tekstteori", Aarhus universitetsforlag, Århus 1993

Toulmin, Stephen: "The Uses of Argument", Cambridge University Press, 1999

Vagle, Venche m.fl.: "Tekst og kontekst", J.W. Cappelen, Oslo 1998

Wenneberg, Søren Barlebo: "Socialkonstruktivisme - positioner, problemer og perspektiver, Samfundslitteratur, Frederiksberg 2000

Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips: "Diskursanalyse som teori og metode", Samfundslitteratur, Frederiksberg 1999

Aagaard Nielsen, Kurt, Anni Greve, Finn Hansson & Klaus Rasborg (red.): "Risiko, politik og miljø i det moderne samfund", Forlaget Sociologi, Frederiksberg 1999

Åkerstrøm Andersen, Niels: "Diskursive analysestrategier", Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København 1999

Kompendier fra Dansk, RUC:

Grammatikkompendie: "Grammatik, Syntaks", Skrifter fra Dansk og Public Relations, Roskilde Universitetscenter, fra "Grammatik over det danske sprog", Heltoft, Lars og Erik Hansen. Kapitel 2, 6. foreløbige udgave 1999

Pragmatikkompendie: "Pragmatik 98", Skrifter fra Dansk og Public Relations, Roskilde Universitetscenter, Institut for Sprog og Kultur 1998

Tillægskompendie: "§ 81 - tillæg til pragmatikkompendium 1998/99, Pragmatikkursus efterår 1999

Artikler

"Kogalskab: Minister afviser krav fra kvægavlere", Jyllands Posten 20.01.01

"Landbruget tabte indflydelse", Berlingske Tidende 25.01.01

"Massivt krav om ligestilling fra danske landmænd", Ritzaus Bureau, 26.01.01

"Fiskerens og bondens ansvar", Politiken den 28.01.01

"Interview: Ritt Bjerregaard (Ingen kære mor)", Jyllands Posten 31.01.01

"Landbrugets omdømme styrket af BSE-opgøret", Erhvervsbladet 12.02.01

Publikationer fra Landbrugsrådet:

"Landbrugets fødevarerpolitik – kvalitet og mangfoldighed", Landbrugsraadet maj 2000

"Landbruget og omverdenen", Landbrugsraadet september 2000

"Landbrugets årsberetning 1999/2000", Landbrugsraadet 2000

"Landbrugsraadet – arbejdsområde og organisation", Landbrugsraadet 1999

Fra Landbrugsrådets hjemmeside www.landbrugsraadet.dk

Peter Gæmelkes tale på stormødet i Vejle 26.01.01

Lennart Korsgaard Nielsens indlæg på stormødet i Vejle 26.01.01

Pressemeddelelse: "Landbruget indkalder til stormøde"

Sluterkklæring fra stormødet i Vejle 26.01.01

Fra Fødevareministeriets hjemmeside www.fvm.dk

Ritt Bjerregaards tale til Dansk familielandbrugs årsmøde 05.02.01

Fra www.kommunikationsforum.dk

Breck, Thomas: "Risikokommunikation – fra 'public deficiency' til gensidig dialog" 07.04.00

Diverse artikler om kogalskab fra perioden februar 2000 til marts 2001 (fra Landbrugsrådets pressearkiv)

Bilag 1

Peter Gæmelkes tale ved stormødet i Vejle den 26. januar

”Betragtet i de store linjer er den mad, danskerne spiser, blevet både billigere og bedre, end den nogensinde før har været.”

Dette citat stammer fra fødevareminister Ritt Bjerregaards tale Danske Slagteriers delegeretmøde i marts sidste år.

Dengang klappede vi ad fødevareministeren.

I dag klapper vi ikke ad ministeren.

Vi er skuffede. Vi er vrede. Vi forstår simpelthen ikke, at ministeren, regeringen Nyrop og folkettingen viser en kold og kynisk attitude over for et erhverv, som i den grad har knoklet og kæmpet for at leve op til politikere, myndigheder og forbrugeres krav til kvalitet og fødevarer sikkerhed.

Vi producerer gode og sunde fødevarer til forbrugerne. Vi er i vort erhverv forandringsvillige som intet andet erhverv. Vi påtager os en lang række opgaver til gavn for det danske miljø og den danske natur.

Hvorfor skal dansk landbrug straffes, som om vi nærmest havde fillet med danskernes mad?

Fødevareministeren antyder næsten, at vi har anvendt produktionsmetoder, som ikke var fuldt ud godkendt og accepteret af veterinærmyndigheder og andre fagfolk. Produktionsmetoder som i høj grad er fastlagt i samarbejde med fødevareministeriet.

Hvorfor denne mistænkeliggørelse.

Det vil vi simpelthen ikke finde os i det!

Det var ikke kun landbruget, som blev overraskede og chokerede, da vi i februar sidste år fandt det første BSE-tilfælde i Danmark. Det blev alle. Ingen havde på noget tidspunkt – heller ikke fødevareministeriet – krævet forholdsregler med henblik på et dansk BSE-tilfælde.

Fødevareministeren ønskede ikke at inddrage os i landbruget, da det første tilfælde blev fundet i Himmerland. Hun traf sine beslutninger uden at ville tale med os.

Men det passer ikke, når ministeren nu udlægger det, som om vi dengang var imod alle forholdsregler.

Tværtimod.

Vi bakkede op om de nødvendige foranstaltninger som nye slagtemetoder og konsekvent fjernelse af hele den ramte besætning. Men vi sagde ministeren overreagerede ved at fjerne sunde fødevarer fra slagterierne og kølediskene.

danske befolkning rundtosset.

Det er unfair, når ministeren nu udlægger teksten, som om vi var imod disse

foranstaltninger.

I løbet af året faldt der en vis ro over hele oksekødsområdet, men det var godt nok stilhed før stormen.

I november og december bragede BSE-debatten løs. Det begyndte i Frankrig. En landmand med en BSE-mistænkt ko, sendte andre dyr til slagtning. Kødet herfra endte i den store detailhandelskæde Carrefour. Det var en tåbelig handling af landmanden, og det startede en voldsom offentlig debat i Frankrig.

Der var ikke noget nyt i den franske BSE-status. I Frankrig har man løbende og helt forventelig fundet køer med BSE. Forventeligt fordi det er kendt, at Frankrig ikke har haft orden i håndteringen af kød- og benmel.

Men franskmændene benyttede lejligheden til at åbne en ny debat i EU, og den fik hurtigt næring.

Det skete da tyskerne fik deres første BSE-tilfælde.

Var det chokerende for os, da vi fik vores første tilfælde, ja så var chokbølgerne i Tyskland endnu kraftigere, og den tyske befolkning reagerede meget voldsomt.

Den tyske regering havde - indtil de selv fik et tilfælde - stort set ikke villet anerkende initiativer på området. Nu skiftede de med et brag politik. Til en politik der var yderligtgående i den helt modsatte grøft.

På den baggrund blev en række nye forslag drøftet i EU. Resultatet af de forhandlinger, kender I alle. Det er konsekvensen af dem, der er årsag til mødet her i dag.

EU besluttede:

- Krav om test af alle slagtekreaturer over 30 måneder.
- Midlertidigt forbud mod anvendelse af kød- og benmel og kun fiskemel til ikke-drøvtyggere.
- Destruktionsordning for oksekød til genopretning af markedssituationen.

I landbruget mente vi ikke, at disse nye tiltag, gav yderligere fødevarer sikkerhed i Danmark.

Vi havde jo taget vores forholdsregler. Vores fødevarer var sikret. Det havde vi de danske myndigheders gentagne forsikringer om. Det klarede vi allerede i februar. Vi vidste jo allerede dengang, at der kunne dukke flere tilfælde op i Danmark. Men med de nye slagtemetoder havde vi taget højde for situationen.

Sikkerheden var i orden.

Og fødevareministeren var stort set enig med os. Så man alene på de danske forhold, var de nye omfattende foranstaltninger ikke nødvendige.

Det var en politisk afgørelse. De meget omfattende test og forbud mod kød- og benmel, skulle berolige forbrugerne. De skulle sikre, at bunden ikke blev slået totalt ud af det europæiske oksekødsmarked.

Landbrugsministererne vedtog forslaget, fordi der på den baggrund var behov for fælles regler i hele EU af hensyn til markedet og fødevarer sikkerheden. Selv om der kun var problemer med overtrædelser af f.eks. kød- og benmels-bestemmelserne i nogle lande.

I dag er det også vigtigt at understrege, at der ved EU-vedtagelsen blev lagt vægt på, at finansieringen skulle være et fælles anliggende.

Det blev der af to grunde. For det første fordi det giver konkurrenceforvriddning, når nogle lande finansierer omkostningerne. For det andet fordi det blev erkendt, at fødevarer sikkerhed er et fælles anliggende mellem erhvervet og det offentlige på EU-plan.

Vi havde besøg af landbrugskommissær Franz Fischler et par dage efter EU-vedtagelsen.

Og han var ikke i tvivl: Naturligvis måtte man efter fælles retningslinjer nationalt gå ind og hjælpe landbrugserhvervet i denne situation.

Han holdt endda møde med Ritt, og selv om hun straks drog på gårdbesøg med landbrugskommissæren, så er jeg sikker på, at hun også ved den lejlighed er blevet gjort opmærksom på den nationale forpligtelse, som man EU-regi var indstillet på og fandt naturlig og rimelig.

Både op til og efter beslutningen i EU udtrykte fødevareministeren da også forståelse for, at dansk landbrug blev uretmæssigt hårdt ramt.

Vi kunne have spekuleret i at hente penge fra staten.

Vi kunne have ladet være med at gå aktivt og konstruktivt ind i løsningen af den store testopgave.

Uden vore virksomheders store indsats for at få testapparatet stillet på benene, så skulle vi nu og fremover have destrueret mange tusind sunde dyr – og fået betaling af staten.

Jeg forstår godt, at landmænd som bliver hårdt økonomisk ramt af situationen, i dyb frustration over den kynisme, som regeringen udviser over for den enkelte landmand, spørger – hvorfor hjalp vi med den opgave. Skal vi ikke trække hjælpen tilbage?

Jeg forstår det godt. Men jeg havde ikke haft det godt med mig selv, hvis vi som ansvarlige i dansk landbrug ikke var gået ind og havde påtaget os den opgave. Og jeg er sikker på, at vi alle i bund og grund har den holdning. Kan vi hjælpe med til undgå destruktion af sunde dyr, så gør vi det.

I første omgang fik vi roser og komplimenter fra fødevareministeren for vor indsats.

Forståeligt nok. For ved effektivt og hurtigt at stille testkapacitet til rådighed, så sparede vi staten for et trecifret millionbeløb.

De penge skulle være udbetalt til kvægproducenterne, hvis vi ikke kunne teste, men måtte destruere dyrene over 30 måneder.

Så blev vi enige om, at ministeriet og landbruget skulle udarbejde en fælles redegørelse for de økonomiske konsekvenser.

Det brugte embedsmænd og vore funktionærer mange timer på. Og der var ingen slinger i valsen. Parterne blev enige om, at BSE-tiltagene koster dansk landbrug 826 millioner.

Det troede vi skulle være grundlaget for en reel drøftelse af offentlig medfinansiering.

Hvorfor i alverden skulle vi ellers lave det store regnearbejde sammen med ministeriet?

Men vi blev klogere.

Vi fik roser og komplimenter for vor indsats med test..

Og så fik vi et ordentlig spark bagi.

Det offentlige løber fra, at de også har et medansvar.

Den store enighed forsvandt som dug for solen, da ministeren kom med sit udspil. Ja, man kan vel ikke engang kalde det et udspil.

Godt nok tilbød ministeren en almisse i form af 100 millioner til udvikling og forskning.

Men landmanden, ham der bliver ramt hårdt og direkte på pengepungen. Han får ikke en krone.

Før jeg går videre med det politiske, vil jeg godt sige lidt om de økonomiske konsekvenser.

I landbruget får vi store omkostninger til test af alle slagtekreaturer over 30 mdr.

En del af disse omkostninger har I allerede oplevet på jeres afregning fra slagterierne, hvor der hver gang trækkes 250 kroner pr. dyr.

Men det er desværre kun en del af regningen. Resten vil I komme til at opleve mere indirekte gennem noteringen.

Ved at fjerne risikomaterialet ved slagtning har vi allerede taget hånd om fødevarerens sikkerheden.

Men selv om det meget omfattende testprogram ikke giver yderligere sikkerhed, ja så er vi nødt til at følge vedtagelsen i EU og teste. Der arbejdes i døgndrift for at klare de mange tusinde test, og regningen ender hos jer.

Regeringen sparer og I betaler gildet.

Den næste store post er de store omkostninger, vi får som følge af det midlertidige forbud mod kød- og benmel.

Som I kan se koster det os over 400 millioner kroner i år.

Det midlertidige forbud mod anvendelse af kød- og benmel udløber den 1. juli i år.

I beregningerne er det forudsat, at det bliver tilladt at anvende kød- og benmel lavet af råvarer fra svin og fjerkræ efter den 1. juli, men forbuddet mod kød- og benmel fra kvæg forventes fastholdt.

Det er bestemt ikke sikkert, at det midlertidige forbud hæves. Og sker det ikke, bliver regningen 225 millioner kroner større.

I oplever denne omkostning gennem opkrævninger fra Daka og Kambas. Nu tager de penge for afhentning af de selvdøde dyr. Men I bliver også berørt gennem afregningen på slagtedy, fordi Daka og Kambas også tager penge for afhentning af slagteriaffaldet.

Og her er det både kvægproducenter, svineproducenter og fjerkræproducenter, der bliver ramt.

Vi må forvente, at kvægbruget vil få mere langvarige omkostninger til bortskaffelse af kød- og benmel. Både fordi der må forventes et mere langsigtete forbud mod kød- og benmel fra drøvtyggere, og fordi risikomaterialet skal håndteres særskilt.

Oveni pålægges vi så omkostninger til offentlig kontrol.

I alt direkte udgifter på 550 millioner kroner.

Hertil kommer stigende omkostninger til foder og store prisfald på oksekød. Man kan kalde dem, hvad man vil, men uanset overskriften, så rammer det også den enkelte landmand.

Så alt i alt en regning til dansk landbrug på 826 mio. kr. i 2001

Og det forudsætter vel at mærke, at vi ikke bliver pålagt yderligere tiltag i løbet af 2001 – ligesom tabet på nærmarkederne, som Lennart Korsgaard redegjorde for, desværre nok bliver større end beregnet.

Hvad betyder det her for den enkelte landmand? Jeg vil godt vise et eksempel. Det er fra gårdejer Uffe Bie i Ejstrupholm i Østjylland.

Som I kan se, så har Uffe Bie med 125 køer et tab i 2001 på 65.900 kroner.

EU's beslutning har fra den ene dag til den anden givet ham en lønnedgang til næste år på 66.000 kroner.

Er der nogle som kan forstille sig, at lønmodtagere ville acceptere sådanne ændringer i deres løn?

Hvis det var en nedgang i indkomsten på grund af dårligt landmandsskab, eller fordi vi producerede dårlige fødevarer. Så var det vores egen skyld. Så måtte vi betale gildet.

Men her er tale om politiske beslutninger uden baggrund i den enkelte landmands eller dansk landbrugs indsats.

Mens andre lande ret og rimeligt betaler de omkostninger, som er et samfundsanliggende, væltes hele regningen over på den danske landmand. Det er en straf, der er urimelig, uretfærdig og aldeles unfair over for danske landmænd.

Og det er ikke kun kvægproducenter, der bliver ramt. Ægproducenter bliver også hårdt ramt – både med høje omkostninger til destruktion og med øgede foderomkostninger. Endelig rammes også svine- og fjerkræproducenter af forbuddet mod anvendelse af kød- og benmel.

Fra EU er der lagt op til, at det her er en sag, som skal løses i fællesskab landene imellem.

Derfor er det utroligt vigtigt, at der bliver lige finansieringsvilkår.

Fordi Ritt Bjerregaard overhovedet ikke vil påtage sig noget ansvar – bortset fra at gå med i beslutninger om foranstaltninger, som ikke er nødvendige i Danmark – så er det gået stik modsat. Vi bliver stillet langt ringere end de andre europæiske landmænd. Konkurrencevilkårene bliver totalt skævvredet for de danske landmænd.

Hvad er det så, de gør i de andre lande?

Det jeg præsenterer her, baserer sig på indberetninger til fødevareministeriet fra statskonsulenterne i de forskellige lande:

Som i Danmark er der i de andre lande helt aktuelle drøftelser, men en del er allerede vedtaget, når det gælder kompensationer på kort sigt.

I Storbritannien blev der allerede for år tilbage indført en lang række foranstaltninger og samtidig vedtog man et stort støtteprogram, som fortsat eksisterer.

I Irland udnyttes destruktionsordningen - som er betalt af den irske stat - i meget stort omfang. Den øvrige offentlige finansiering i Irland er tilsyneladende endnu uafklaret.

Finland, Sverige og Østrig er uden for testprogram og destruktionsordning. Derfor er de mindre belastet end de øvrige lande.

I Østrig betaler staten for kød- og benmelsforbudet. I Østrig har man også valgt at gennemføre et testprogram, som staten betaler – selv om EU ikke kræver test i Østrig.

Vi har forlydender om, at der i Belgien er en omfattende støtte undervejs, men vi har den ikke bekræftet fra mere officiel side.

I Grækenland tager ting tid. Vi har fået oplyst, at der først vil kunne skaffes oplysninger herfra i løbet af et par måneder.

Holland har ligesom Danmark ikke indført destruktionsordningen, og vi sammenligner os på mange måder med Holland i landbrugsmæssig sammenhæng.

I Holland er det besluttet, at staten i første kvartal betaler

- 100 procent til BSE-testning
- 100 procent til opkøb og bortskaffelse af kød- og benmel.
- 100 procent til ændrede slagtemetoder.

Det betyder, at den hollandske stat betaler BSE-udgifter for omkring 1,2 milliarder kroner.

Og det er vel at mærke kun i første kvartal i år.

Holland har godt nok dobbelt så mange køer som Danmark, men alligevel – 1,2 mia. fra staten til BSE-foranstaltninger for de første tre måneder. Det illustrerer noget om vor konkurrencesituation.

Hollænderne diskuterer hvad der skal ske på længere sigt, men meget tyder på, at staten i hvert fald også i 2. kvartal lægger pengene på bordet.

I Frankrig betaler staten for kød- og benmel.

Allerede inden de nye tiltag fra EU har der i Frankrig været en særlig skat på oksekød, som forbrugerne har betalt. Pengene herfra har betalt omkostninger i forbindelse med slagtemetoder og særligt risikomateriale. Denne ordning ser ud til at blive udvidet til testprogrammet.

Som I kan se har andre store lande som Spanien, Italien og Tyskland også fået gang i forhandlingerne om store kompensationer.

I Tyskland er nogle af opgaverne lagt ud på delstatsniveau, og der kan være forskellige måder det tackles på.

Der er stadig en række uafklarede spørgsmål rundt om i EU-landene.

Men dokumentationen er - som I kan se - fuldstændig klar.

Danske landmænd udsættes for en aldeles urimelig forskelsbehandling.

Vi misunder ikke vore kolleger rundt om i de andre lande.

Vi synes det er ret og rimeligt, at EU-landene påtager sig ansvaret for de drastiske foranstaltninger.

Og derfor kræver vi ligestilling.

Hidtil har vi kunnet konstatere, at den danske regering blot læner sig tilbage og lader dansk landbrug sejle sin egen sø.

Da vi onsdag den 17. januar gik til – hvad vi troede var en forhandling med Ritt Bjerregaard - så var vi faktisk ret optimistiske:

- Ministeren havde erkendt, at dansk landbrug havde truffet foranstaltninger, som ikke nødvendiggjorde de drastiske EU-indgreb.

- Vi havde været enige om at lave den økonomiske konsekvensberegning.
- Vi var enige om tallene.
- Ministeren havde indberetninger fra de andre lande, som viste at man rundt omkring i Europa påtog sig at betale for de foranstaltninger, som fællesskabet havde besluttet.

Godtnok havde vi hørt nytårstalen med statsministerens urimelige og arrogante bemærkninger om landbruget.

Godt nok kunne vi levende forestille os landbruget som gidsel i en optrappet valgkamp igen..

Men alligevel.

Vi ventede en fair behandling. Vi ventede at fødevareministeren ville stå ved sit ansvar.

Vi fik et spark den onsdag.

Vi fik besked om, at der lå en almisse til os i form af penge til forskning og udvikling.

Men ingen dækning til landmændene. Ingen kompensation overhovedet.

Ikke en krone.

Og begrundelsen. Ja den har I jo selv hørt fra ministerens mund adskillige gange:

Det er landbrugets egen skyld – man kunne bare have valgt andre produktionsmetoder.

Det er en ualmindelig dårlig begrundelse, og det er en hån mod dansk landbrug.

Vi har i mange mange år haft et højt stude i Danmark med hensyn til veterinære forhold. Vi har altid produceret i god forståelse med myndighederne. Vi accepterer en meget omhyggelig kontrol og vi accepterer, at vor produktion skal ske i den største forståelse med myndigheder og forbrugeres krav.

Vi har altid hørt til de førende lande i verden med hensyn til at producere fødevarer på et meget højt niveau og med utrolig megen vægt på fødevareresikkerhed.

Den sidste beskyldning dansk landbrug fortjener er, at vi ikke har satset på de bedste produktionsmetoder og ikke altid været på forkant.

Derfor er Ritt Bjerregaards begrundelse en hån mod dansk landbrug.

I hendes bemærkning ligger der jo en skjult henvisning til, at der er brugt kød- og benmel som foder. Og det kunne landbruget jo bare have ladet være med.

Kendsgerningen er jo bare, at det altid er blevet betragtet som fornuftigt og rigtigt, at man genanvendte de udvundne proteiner og fedt i forbindelse med ny produktion af kød.

De er meget velegnede hertil, og det har altid været opfattet som en rigtig tankegang ud fra en ressourcemæssig betragtning.

I dag betragtes kød- og benmel som den helt overvejende sandsynlige smittekilde, som bragte smitten af scrapie fra får til drøvtyggere. Og at den videre smitte i Storbritannien også skete gennem kød- og benmel.

Men landbruget har ikke siddet nogen advarsler overhørig i forbindelse med, at faren for BSE-smitte gennem kød- og benmel kom på tale.

Og som hele Flemming Thunes indlæg demonstrerede, så har vi haft regler på området, som i bund og grund er ministeriets ansvar, men som vi også har overholdt.

Danske landmænd må i dag stille store spørgsmålstejn ved regeringens hensigter og troværdighed, når det gælder samarbejdet med landbruget.

Hvad er det regeringen vi bruge os til?

Vel er vi ikke mange i antal, vel tæller vi ikke så meget, når der skal beregnes stemmer og mandater ved et kommende folketingsvalg.

Men er samarbejdet mellem fødevarereproducenterne og myndighederne ikke vigtigere, end at det kan skrottes over en nat for at score nogle billige politiske points?

Hvad foregår der egentlig i regeringen?

Os som gennem årene har forhandlet med ministerium og minister spørger os selv:

Hvad er der sket? Hvad er det, vi skal bruges til?

Og uanset svaret på det spørgsmål, så må jeg fastslå:

Det vil vi simpelthen ikke stille op til.

Det er ikke nok, at regeringen blot trækker beklagende på skuldrene over den forskelsbehandling og den konkurrenceforvridning, danske landmænd udsættes for i denne sag.

Vi kræver handling.

Det var ikke danske landmænd, som nødvendiggjorde de drastiske EU-indgreb.

Tværtimod var det os, der ved en hurtig og stor indsats sparede staten for mange millioner og undgik, at vi skal destruere sunde dyr.

Derfor skal danske landmænd ikke alene betale den store regning.

Regeringen må simpelthen besinde sig.

Her har jeg to gode oksestege.

Prima kød fra dansk kvæg.

Vi sender en til Ritt Bjerregaard. En anden til Poul Nyrup Rasmussen.

Med pakken får de min tale og den sluterklæring, som vi skal vedtage i dag.

Og mens de så sidder og nyder den gode bøf, så vil jeg bede dem tænke på et par forhold:

Det er god dansk kvalitetsmad. Produceret af danske bønder, som knokler dag ud og dag ind. Som gennem det seneste årti har påtaget sig konstante nye krav for at leve op til forbrugerne forventning om sunde kvalitetsfødevarer. Som ihærdigt prøver at være på forkant, når det gælder miljø og dyrevelfærd.

Det har de ikke fået meget tak for.

Statsministeren går foran i sin nytårstale med hånlige bemærkninger, og fødevareministeren følger op med en total afvisning på BSE-området og taler om nye produktionsmetoder.

Nu har de danske landmænd fået nok.

Nyd jeres bøf og tænk lidt på den danske bonde. Tænk på de landmandsfamilier, som I lige har sendt en regning på mange tusinde kroner for noget, som de bestemt ikke har lod og del i. De familier som ikke ved, om de er købt eller solgt økonomisk, og som oplever en helt urimelig arrogance fra jeres side.

Er det regeringens tak til et landbrug, som i allerhøjeste grad har vist vilje til at producere i pagt med forbrugere og myndigheders krav?

Hvis det er takken, så er I ved at ødelægge et konstruktivt samarbejde mellem landbrug og myndigheder.

Vi vil fortsætte med at producere gode sunde fødevarer til forbrugerne, men vi kræver en rimelig behandling fra regeringen. Vi kræver en seriøs dialog og en fair behandling. Vi kræver ligestilling af alle europæiske landmænd.

Bilag 2

Dansk Landbrug i krise (050201)

Tale til Dansk Familielandbrug

Af Fødevareminister Ritt Bjerregaard

Dansk landbrug er - som hele det europæiske landbrug - midt i en alvorlig krise. Først og fremmest naturligvis på grund af BSE og frygten for hvem sygdommen næsten gang vil ramme, men også fordi de europæiske forbrugere har mistet tilliden til landbruget og den måde maden produceres på.

Jeg tror desværre, det er resultat af en meget lang historisk udvikling, der for Danmarks vedkommende har været i mere end 100 år, og som i langt overvejende grad har været en strålende succeshistorie.

Det er historien om, hvordan danske landmænd opbyggede en produktion af forædlede landbrugsprodukter på deres egen facon, på deres eget initiativ, for deres egne midler og styret af dem selv. Det er samtidig historien om et fantastisk forædlingsarbejde. Jeg tror vi allesammen fra vores skoletid kan huske billederne af danske grise, som gennem et dygtigt alvsarbejde fik udviklet flere ribben og dermed flere koteletter og længere baconsider.

Det er også historien om køer, der gennem alvsarbejdet og dygtigt landmandsskab forøgede deres mælkeproduktion hvert eneste tiår.

Det er historien om kyllinger, der voksede hurtigere op med stadig mindre forbrug af foder og stadig mindre indsats af arbejdskraft.

Det er historien om udviklingen i foldudbytter, der forekom den ældre generation helt utrolige.

Det er også historien om, hvordan landbruget har været i stand til at sætte maden på bordet for millioner af mennesker til stadig billigere priser.

Alt det er resultater, som landbruget med rette kan henvise til med stolthed, og som vi alle skal være glade for. Det var med til at gøre Danmark til et rigt land at leve i. Men jeg tror også, at vi alle - og ikke mindst landbruget selv - må overveje, om denne udvikling hen imod stadig større effektivitet ikke er ved at have nået en grænse, ja måske allerede på nogle punkter har overskredet den.

Set i det perspektiv kan BSE-krisen betragtes som en kraftigt blinkende advarselsslampe, som ingen af os, hverken producenter, fødevareministerium, handelen eller forbrugeren, står os ved at overse.

Set i bagklogskabens lys kan man jo på en måde sige, at vi var blevet advaret. BSE-krisen er blot den hidtil værste af en efterhånden lang række advarsler. Tænk på burhønsene, på salmonellaen, på campylobakter, på DT 104, på vækstfremmere, stråforkortere. Det er nemt at blive ved. Og hvad værre er: Det er nemt at få øje på masser af muligheder for noget, der måske er lige så slemt som BSE.

Uden at male Fanden på væggen kan man tænke over, hvad der vil ske, hvis vi får udbrud af svinepest. Eller. Hvem kender konsekvenserne af at erstatte kød- og benmel med genmanipuleret soja? Eller. Hvem tør garantere for anvendelsen af genmanipuleret majs i kyllingefoderet?

De højtydende dyr har brug for proteintilskud, vil man sige. Det er forudsætning for deres ydelse, for deres effektivitet. På samme måde som de højtydende plantearealer har brug for tilskud af handelsgødning, og for at blive holdt fri for skadedyr og sygdomme gennem systematisk sprøjtning.

Det er forudsætning for, at landbruget kan klare at levere standardiserede produkter til stadig billigere priser - og hvis danske landmænd ikke kan eller vil, så står hollænderne eller nogle andre parat. Således siger man, og det er måske også rigtig nok. Men det er også klart, at den udvikling landbruget har været inde i ikke kan forstærke ad det samme spor som nu.

Det er klart at landbruget ikke kan få kompensation fra statskassen hvis - og jeg fristes til at sige - når en så hårdt presset produktion løber ind i helt forudsigelige sammenbrud. Jeg mener ikke hermed, at landmanden eller nogen anden burde have forudset BSE. Det er der ingen, der har kunnet. Men producenter af fødevarer må som enhver

anden producent tage ansvaret for sin produktion, såvel som han eller hun med rette forventer at kunne indkassere den rimelige og forventede fortjeneste, når det går godt. Jeg taler altså ikke om nogens skyld! Men producenter har ansvaret, for det de producerer. Hvad ellers? Konsekvenserne af noget som helst andet er helt uoverskuelige. Dette være sagt i alvor og uden nogen form for hovmod eller arrogance.

Det siger desuden sig selv, at der er meget snævre grænser for, i hvor høj grad et så lille land som Danmark kan konkurrere på tilskud og dermed på statskasser. Det, vi har kunnet klare os på, har været, hvad landbruget præsterede i det tyvende århundrede, nemlig at gå i spidsen, og at gøre det på egne vilkår. Dansk landbrug skal også i det enogtyvende århundrede være langt fremme i forhold til omverdenen. Det gælder fødevarer sikkerhed, miljø, dyrevelfærd, og kvalitet.

De penge, der af det offentlige kan stilles til rådighed for landbruget i en nødsituation, må gå til de direkte skadelidte, til de landmænd der blev direkte ramt af den ulykke, at hele deres besætning måtte slås ned. Disse landmænd er blevet holdt skadesløse af staten. Men det offentlige - den danske stat - skal ikke betale penge ud i al almindelighed til produktionstab, heller ikke til store produktionstab. Hverken til det ene eller til det andet erhverv.

De penge det offentlige kan afse - udover hjælpen til de direkte ramte - skal gå til langsigtede foranstaltninger. Som jeg antydede før, så tror jeg ikke, at BSE-krisen vil blive enestående. Det vil ikke undre mig, hvis vi kommer til at se flere lignende. Det er det, vi i fællesskab - landbruget, fødevarerindustrien, handelen, forbrugerne og fødevarerministeriet - skal hjælpe hinanden med at finde ud af, hvordan skal takles.

Landbruget har ganske indlysende ret i, at produktionen må indrettes på en måde, som landmændene kan leve af. Fødevarerhandelen har muligvis ret i, at forbrugerne løber som hovedløse høns i samlet flok efter det billigste tilbud, uanset af hvor ringe kvaliteten det så end er. Forbrugerne æder bjerge af helt overflødig dyrisk fedtstof, som enhver, der tænker sig om, ved er skadeligt. Det skal bare være farvet og fyldt af konserveringsmiddel og først og fremmest billigt.

Den situation er ikke enestående for Danmark. Også i andre lande presser konkurrencen supermarkeds kæderne på prisen, og supermarkeds kæderne sender presset videre til fødevarerindustrien, der igen presser primærproducenterne, der igen presser dyrene, planterne og miljøet. Det er dette pres nedad, hele tiden nedad, der har nået og vel også overskredet grænsen for det forsvarlige.

Der er i andre europæiske lande gjort forsøg - så vidt jeg ved desværre ikke vellykkede forsøg - på at bryde denne meget uheldige sparken nedad. Problemet er naturligvis, hvordan det kan lade sig gøre at regulere fødevarermarkedet uden at forøge det i forvejen tunge byråderi, der allerede plager fødevarersektoren.

Jeg tror, at opgaven på en eller anden måde må kunne håndteres. Det er jo ikke sådan, at det er de frie markeds kræfter, der har ført os ud i den situation, som vi er havnet i. Tværtimod. De reguleringer, der er etableret, er vidtløftige, uigennemskuelige og vanvittigt kostbare. Det er absurd, at halvdelen af EUs budget går til landbruget - et landbrug, som har fået lov til at udvikle disse bizzarre tiltag, som vi oplever nu, og som må forekomme uheldige iagttagere meningsløse, ja forargelige.

Jeg opfatter ikke mig selv som romantiker, og jeg mener slet ikke, det er meningen, at landbruget skal tilbage til Jens Hansens bondegård. Det moderne effektive industrialiserede landbrug har massevis af kvaliteter for producenter, fødevarerindustri og forbrugere. Disse kvaliteter skal selvfølgelig fastholdes og udbygges.

Men vi lever midt i historien om BSE og før det historien om antibiotika i foderet, der udviklede resistente bakterier, og historien om tremmekalvene, og historien om mishandling af svin under transporten. Alle disse mange historier - nogle bagateller i det store billede, nogle endda misforståelser, men alle disse historier fremkalder billedet af en sektor i samfundet, en afgørende vigtig sektor, der ikke er i sund balance, og som på en eller anden måde skal have fundet en ny facon at producere på.

Jeg kan godt forstå at landbruget føler sig skidt behandlet for erhvervet kan med rette henvise til, at alle disse fejl og svipsere hver eneste gang er blevet taget op og rettet.

Det er da godt! Hvorfor er det så ikke godt nok? Hvorfor kan den energi og dygtighed hvormed landbruget har håndteret skavankerne efterhånden som de er dukket op så alligevel ikke genoprette tilliden?

Forklaringen er - tror jeg - at det bliver opfattet som symptombehandling. Udenforstående ser fx BSE som endnu et tegn på, hvor galt det er fat i landbruget. Svineproducenterne, planteproducenterne, fjerkræavlerne og alle de

andre dygtige specialister ser, at kvægavlerne nu er blevet ramt, men mener ikke, at det er noget, som kan anfægte tilliden til den måde, de selv producerer på.

Planteavlerne f.eks. ser ikke nogen sammenhæng mellem BSE-sagen og deres interesse i at dyrke genmanipulerede afgrøder. Forbrugerne derimod føler sig som ofre for endnu et kynisk eksperiment, hvor landbruget, for at høste en kortsynet fortjeneste på nogle ganske få procenter, giver sig til at presse en afgrøde ind på markedet, hvis eneste kvalitet er, at den kan dyrkes med anvendelse af en bestemt plantegift. Det er ikke en afgrøde der har nogen højere næringsværdi end den konventionelle, den er ikke på nogen måde bedre - og der er ingen - INGEN - der kender konsekvenserne på langt sigt for de mennesker eller dyr, der spiser afgrøder eller får de produkter f.eks. mælk, der kommer ud af det.

Nogle af de midler, desperate kvægavlere foreslår til at imødegå BSE-krisen på, kan ikke undgå at forøge befolkningens mistro og lede ved landbruget. Det virker forargeligt - også på mig - at foreslå at sunde dyr skal slagtes for at blive brændt ene og alene for at holde prisen oppe på oksekødet. Når den slags forslag bliver støttet af nogle i landbruget, kan det kun være, fordi erhvervet totalt har mistet forbindelsen til medborgerne udenfor erhvervet. Det siger sig selv, at den slags forslag - udover desperation og fortvivlelse - demonstrerer en foragt for liv, der virker skræmmende og forargelig. Jeg vil gøre, hvad jeg kan, for at vi i Danmark ikke havner i den situation, at vi skal destruere sunde dyr for at opretholde et gennemburokratiseret marked, og jeg håber, jeg kan regne med Dansk Familiebrugs støtte til den holdning.

Jeg tror ikke, det bliver let at finde på en anden måde at tilrettelægge vejen fra jord til bord på end den, der er endt i BSE-krise, antibiotikaforurenede fødevarer, genmanipulerede planter og dyr, forurening med stank og gødning, sprøjtemidler og alle de andre sager, der tilsammen undergraver tilliden til fødevarerhvervene.

Selvom jeg er glad for økologien, og de nye muligheder den repræsenterer, så giver jeg ikke meget for brede og runde talemåder, om at vi alle sammen må til at tænke på en anden måde, eller på at hele fødevarerektoren i eet hug skal omlægges til økologi og helsekostforretninger.

Det hjælper ikke med flere tilskud og kompensationer. Der skal ikke uddeles ekstraprofitter til cementindustrien og elværkerne, der forsøger at presse penge ud af den ulykkelige situation. Skatteydernes penge skal bruges til at tilvejebringe langsigtede løsninger på noget, der er ved at udvikle sig til et samfundsproblem, sådan som statsministeren påpegede det i sin nytårstale.

Det der skal til er, at landbruget sammen med fødevarerindustrien, de primære fødevarerproducenter, handelen og de offentlige myndigheder finder ud af hvilke forandringer i fødevarerhåndteringen, der skal til, for at forbrugerne igen kan få tillid til den mad, de spiser. Det kommer desværre til at ske på et tidspunkt, hvor det allerede er ved at være for sent. Det vil sige på et tidspunkt, hvor flere og flere borgere kræver handling af deres politiske repræsentanter og spørger, hvor længe endnu staten vil tillade fødevarerektoren at misbruge deres tålmodighed.

Den opgave, der skal løses, er at genopbygge forbrugernes tillid til fødevarerne. Det kan ikke gøres med snak alene. Der skal reelle forandringer til. Det bliver en meget stor opgave, og jeg er indstillet på at gøre, hvad jeg kan for at overbevise regeringen om, at der skal nogle penge til at udarbejde en realistisk plan for, hvilke forandringer der skal gennemføres.

Jeg håber, at Familiebruget og landbrugets øvrige organisationer vil deltage aktivt og konstruktivt i den opgave, vi står overfor.

"Hvor skal vi hen med dansk landbrug?" spurgte formanden (for det der dengang hed Danske Husmandsforeninger) for 25 år siden statsministeren. Den gang var der frygt for, om den animalske produktion kunne opretholdes. Spørgsmålet er lige så aktuelt i dag, men svaret og dermed løsningerne må blive helt anderledes.

Vi må se på de internationale rammer for de danske fødevarer, der ikke længere kun produceres i et nationalt regi. Vi må se på EU's fødevarerpolitik, og hvilke ændringer vi skal forsøge at få gennemført heri. Vi må have klarlagt

tendenserne i de toneangivende lande, og vi må overveje hvilke konsekvenser EU's udvidelse mod øst får for fødevarerektoren.

Indenfor den nationale ramme må vi have rede på fødevarerektorens indtjenings- og produktionsforhold og fremlægge helhedsorienterede prioriteringer for fødevarerpolitikken. Vi må finde ud af, hvilke krav vi skal stille

til forsknings- og innovationspolitikker og klarlægge, hvordan vi kan udvikle en finansierings- og incitamentsstruktur, begrænse byrokratiet og rette op i tilskudstækningen og fremme fornyelse og helhedsorienteret dansk fødevarepolitik.

Kun hvis vi i fællesskab kan løfte denne opgave, kan vi komme ud af den negative og nedadgående spiral og genrejse forbrugernes tillid og skabe fornyet stolthed og optimisme i det danske landbrug.

Bilag 3

Pressemeddelelse

Landbruget indkalder til stormøde

Landbruget appellerer nu til de politiske partier i Folketinget for at få ændret fødevareministerens indstilling om ikke at yde landbruget kompensation for udgifter i forbindelse med BSE-foranstaltningerne. Samtidig indkalder landbruget til stormøde om situationen.

– Vi nægter simpelthen at tro på, at der kan være flertal i Folketinget for denne holdning, siger Landbrugsraadets præsident Peter Gæmelke.

Fødevareministeriet og landbrugets organisationer har i fællesskab lavet en rapport, som viser BSE-udgifter til landbruget på 826 millioner kroner årligt. Rapporten var grundlaget for landbrugets møde med ministeren onsdag formiddag, men her afviste ministeren blankt at kompensere for BSE-udgifter. Landbruget fik alene en melding om, at der vil blive stillet 100 millioner kroner til rådighed for forskning og udvikling, men altså ingen kompensation til de ramte landmænd.

– Vi er dybt skuffet over denne afvisning, blandt andet på baggrund af erhvervets indsats for at stille testkapacitet til rådighed, så vi undgår den omfattende destruktion af kvæg, som andre lande gennemfører. En sådan destruktion havde betydet meget store offentlige udgifter. Takken for denne indsats er nu, at danske landmænd som sandsynligvis de eneste i EU ikke får kompensation for de meget betydelige udgifter, BSE-foranstaltningerne påfører os, siger Peter Gæmelke.

– I de øvrige EU-lande er der allerede aftalt omfattende nationale støtteordninger. Vi kræver simpelthen at blive ligestillet med disse lande. Vreden over regeringens holdning i denne sag bliver jo ikke mindre af, at der er tale om foranstaltninger, der kommer til os udefra, idet vi allerede i forbindelse med det første BSE-tilfælde gennemførte de ændringer, som fjerner BSE-risikoen, siger Peter Gæmelke.

I forbindelse med regeringens afvisning af kompensation har landbruget indkaldt til stormøde i Idrættens Hus i Vejle fredag den 26. januar kl. 10.30.

Bilag 4

Sluterkklæring

- 3.850 landmænd samlet til stormøde i Vejle i dag, fredag den 26. januar 2001, har vedtaget følgende erklæring:
- Vi udtrykker dyb forundring og vrede over den måde, hvorpå regeringen har håndteret spørgsmålet om kompensation for de af EU vedtagne BSE-foranstaltninger.
- Vi tager klart afstand fra fødevareminister Ritt Bjerregaards udtalelser om landbrugets produktionsformer. Påstandene er dybt uretfærdige og aldeles udokumenterede. Dansk landbrug har altid produceret lovligt og i pagt med de regler, myndighederne har udstedt. Vi glæder os over, at de danske forbrugere har vist os den tillid at fortsætte med at spise oksekød.
- Vi har i landbruget ydet en stor indsats og stillet et stort testapparat til rådighed – og til tiden.
- Staten har sparet et trecifret millionbeløb ved ikke at indføre destruktionsordningen i Danmark.
- Vi noterer os, at regeringens tak for dette er, at man IKKE vil dække landmændenes omkostninger til bl.a. test og håndtering af kød og benmel. De samlede årlige omkostninger, som der er enighed mellem regeringen og landbruget om, udgør over 800 mio kr.
- Vi risikerer derved at blive de eneste i EU, der ikke får dækket de meget betydelige merudgifter, danske landmænd påføres.
- Vi er blevet påført yderligere BSE-foranstaltninger ud fra et ønske om fælles regler i hele EU af hensyn til fødevarsikkerheden.
- Vi opfordrer regering og folketing til at besinde sig og genoverveje situationen
- Vi vil rejse sagen i EU og arbejde for at undgå den grove forskelsbehandling.
- Vi ikke være gidsler i en valgkamp
- Vi kræver derfor ligestilling med andre landmænd i EU.